

ארחות המוסר

ספר מוסר
"ארחות צדיקים"
עם הוספות
ביאורים ועיונים

חלק א'

ספר לימוד יומי בתכנית חלוקה חדשית

טבת - תשע"ג

ארגון "ארחות יושר"

ת.ד. 596 סניף רבי עקיבא בני-ברק
טל': 077-9230219 נייד: 052-7167812
פקס: 077-4230219

מוסדות, שיעורי תורה ופרטיים המעוניינים
בחוברות יפנו לארגון "ארחות יושר"
בפקס: 077-4230219

כל הזכויות שמורות

אין להעתיק, לשכפל, לצלם, לתרגם
חלק כלשהו מתוכן הספר, בין אם לשימוש פנימי
ו/או לשימוש מסחרי ללא אישור מפורש
מארגון "ארחות יושר".

עימוד, עיצוב והפקה:

אפקטיב

054-8485060 / 03-5796812

נרפס על נייר שאין בו חשש חילול שבת חז'

"ארחות המוסר"

יו"ל ע"י ארגון "ארחות יושר"
מיסודו והכוונתו של מרן שר התורה
הגר"ח קניבסקי שליט"א.

ראש המכון:
הרב אריה קניבסקי

עורך ראשי:
הרב ליפא פלמן

חברי מערכת:
הרב אשר לייבי
הרב יחיאל חסידה
הרב דוד יגאלי
הרב ישראל מאיר וולך

נר זכרון לעילוי נשמה

למורנו ורבינו, ראש בני ישראל, אביר הרועים, גדול פוסקי
זמנינו, אור המאיר, פטיש החזק, עמוד הימיני, שריד לדור
דעה, לשון ממהרת לחזרות אמרי שפר, חכם הרזים, לו
נגלו תעלומות חכמה, איש אשר רוח בו, ידיו גלילי כסף
ממולאים בתרשיש, ראשו כתם פז, וכל הוויתו עמל התורה
עד כלות הכוחות,

מרן הגאון רבינו

יוסף שלום אלישיב

זכר צדיק וקדוש לברכה

שעלה בסערה השמימה בבין המצרים כ"ח תמוז תשע"ב,
נתעלה בקדושה וטהרה למקום מנוחתו תחת כסא הכבוד,
ואותנו השאיר לאנחות, יתומים נדכאים עלובי רוח, אוי מי
יורנו הדרך ומי יבין לנו שמועה, מי יתרץ הוויות ומי יפרק
הקשיות, מי יפשוט הספיקות ומי יאיר לנו נתיבות,
קשה היום לישראל כיום בוא השמש בצהרים,
חכם שמת אין לו תמורה,
והשי"ת הטוב וממייב, ינחמנו במהרה בנחמת ציון
ובתחיית המתים בקרוב בימינו, ובלע המוות לנצח ומחה
דמעה מעל כל פנים, אמן.

חוברת זו הודפסה מתרומת נדבת ליבם של

מר **אברהם בן ר'** בנימין בייניש הכהן
וזוגתו **חיה רחל שינדל**
בת הרה"ג ר' יצחק צבי **טראוב** שיחיו

לעילוי נשמת

אביו ר' **בנימין בייניש בן ר' אברהם הכהן ז"ל**
חמיו הרה"ג ר' **יצחק צבי גרינברג זצ"ל**
וחמותו מרת **שרה בילא ע"ה** בת ר' אברהם הכהן ז"ל

ולזכות

אימו מרת **שינדל תחי' בת ר' יוסף הכהן ז"ל**

יתברכו משמים בכל מילי דמיטב

זכות הלימוד בספר זה יעמוד להם שיצליחו בכל אשר
יפנו לטובה ולברכה

ושיוזכו לרוות נחת מצאצאיהם שיחיו

חוברת זו מוקדשת
לזכר ולעילוי נשמות

אבי וסבי, ירא ה' נאמן רוח, חכם ורב פעלים
רבי אליהו מרדכי
בן מרן רבי יוסף חיים זוננפלד ז"ל
גלב"ע מ"ו באב תש"ו

אמי וסבתי, אשת חיל אם הבנים
מרת **חסא שיינא פערל זוננפלד ע"ה**
בת **רבי אלתר יצחק ורנר ז"ל**
נפטרה בשיבה טובה בשבת קודש ח' מרחשון תשמ"ה

ת נ צ ב " ה

הונצחו בחוברת על ידי
בנם ר' משה יהודה זוננפלד הי"ו
ונכדיהם ר' אליהו מרדכי זוננפלד הי"ו
ור' דניאל זוננפלד הי"ו
ירושלים – רעננה – ברזיל

חוברת זו מוקדשת לזכר

ולעילוי נשמות הנפטרים

ר' **שמואל** בן ר' צבי **קניבסקי ז"ל**

נפטר י"א תשרי תשל"ח

יצחק בן גבריאל ויפה **ארבוב ז"ל**

נפטר כ"ח אדר תשכ"ט

ת.נ.צ.ב.ה

תוכן הענינים

10.....פתח דבר

13.....הקדמה

45.....שער הגאווה

89.....פעילות הארגון

על כל פסיעה ופסיעה

למען תלך בדרך טובים וארחות צדיקים תשמור (משלי ב' פסוק כ')

יתברך הבורא, וישתבח היוצר, יתפאר העליון, ויתרומם המתנשא לכל לראש, שזיכנו בחסדיו המרובים, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, להכנס בפתח שער הקודש, השער אשר דרכו ניתן למצוא את הדרך המובילה מעלה מעלה לשלמות המידות וידעת התורה, עליה אמר החכם מכל אדם, למען תלך בדרך טובים, וארחות צדיקים תשמור.

על פי עצתו והוראתו של רבינו הגדול מורה דרכנו, מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א, וזינו בחסדי השי"ת להחדיר את לימוד מוסרי ה', בתוך שיעורי לימוד התורה הקדושה, ובתום שנה לתחילת פעילותינו, סיימנו בחסדי ה' יתברך, לבאר ולחלק לסדר לימוד יומי את ספרו הנפלא של רבנו שליט"א, "ארחות ישר".

בחיל ורעדה אנו מתחילים כעת לבאר, ולחלק ללימוד יומי, כמעשינו בראשונה, את הספר הקדוש "ארחות צדיקים", מיסודות ספרי המוסר בעם ישראל, הספר נכתב כפי המקובל אצלנו, בערך לפני כשבע מאות שנה, על ידי אחד מענקי הרוח בדור הראשונים כמלאכים, אשר לגודל ענוותנותו, לא חתם את שמו על הספר, אמנם כל מעיין בספר יגלה את פלאו, אשר כל דבריו וסגנונו מתאימים לדורנו, ממש כאילו נכתבו בימינו והוא פלא גדול.

והנה גודל חשיבות, והכרחיות תיקון המידות, כבר ביאר מרן החזון איש בהרחבה, בספרו "אמונה ובטחון" (פרק ד'), וכה כותב בין דבריו, כי תיקון המידות, הן יסוד המוסד למצוות החוקיים ולמצוות המשפטיים גם יחד,

ומבאר שם בלשונו הזהב, אל יחשוב האדם, כי תיקון המידות מתייחס רק למצוות שבין אדם לחבירו, ואילו במצוות שבין אדם למקום, להם צריך רק יראת שמים, אין הדבר כן, כי זה האדם אשר מדותיו כברייתן, ולא הותקנו על פי המוסר והדעה, הרי הוא מסור ביד יצרו ואין יצרו מסור בידו, ולא יתכן שיהא שלם במצוות שבין אדם למקום, ואם מקיימן במדה ידועה, הוא רק מפני שאינם נפגשים בהתנגדות מצד אחד ממדותיו המגונות, אך ברגע שיתנגשו במידותיו הרעות, לא תעמוד יראתו בפניהם, ומעשים בכל יום וכו' עיי"ש בדבריו המתוקים.

וכבר אמרו חכמינו זכרונם לברכה (בירושלמי שבת פ"א ה"ג) מה שעשתה חכמה עטרה לראשה, עשתה ענוה עקב לסוליותה, שנאמר ראשית חכמה יראת ה', ונאמר עקב ענוה יראת ה', למדנו, כי סדר הדברים הוא, תיקון המידות, יראת שמים, ותלמוד תורה.

עינינו נשואות למרומים בתפילה ובתחינה, שלא נבוש ולא נכלם ולא נכשל לעולם ועד, שנזכה לכוון לאמת, לבאר ולהאיר עינים בדרך הנכונה, ויהיו שפתינו והגיון לבינו נכונות ומישרות, להרבות כבוד שמים, להגדיל תורה ולהאדירה, זכות רבנו המחבר זצוק"ל, וברכותיו של מרן שליט"א, יעמדו לנו, למצוא חן בעיני אלקים ואדם, ונזכה להפיץ ולהצית את נר האמת והצדק, להרבות האור בקדושה ובטהרה הלב בין כל עמו ישראל באהבה, ומלאה הארץ דעה את ה', כמים לים מכסים, בביאת המשיח ובכניית בית הבחירה, במהרה בימינו אמן.

בברכת התורה

מערכת "ארחות המוסר"

סדר הלימוד היומי בשיעורים

שבוע א'	יום א' ג' טבת - יום ה' ז' טבת.....(פרשת ויגש)
שבוע ב'	יום א' י' טבת - יום ה' י"ד טבת.....(פרשת ויחי)
שבוע ג'	יום א' י"ז טבת - יום ה' כ"א טבת.....(פרשת שמות)
שבוע ד'	יום א' כ"ד טבת - יום ה' כ"ח טבת.....(פרשת וארא)

עיונים

ארחות

הקדמה

צדיקים

א. סוף של כל דבר הוא יראת השם. מהו יראת השם? בספר "בית הלוי" (פרשת בראשית) האריך לבאר את שלשת מדרגות היראה: א) יראת העונש. ב) יראה מאהבה. ג) יראת הרוממות. האדם

הקדמה

סוף דבר הכל נשמע, אַתָּה הַאֱלֹהִים יְרָא וְאֵת מִצְוֹתָיו נִשְׁמֹר, כִּי זֶה כָּל הָאָדָם (קהלת יב, יג).⁴ **שְׁלֹמֹה חָכֵם גָּדוֹל הָיָה מִכָּל הָאָדָם, וְהָיָה מֶלֶךְ עַל הַתְּחִתּוֹנִים וְעַל הָעֲלִיּוֹנִים, וְאַחֲרָיו שָׁרָאָה כָּל הַמַּעֲשִׂים⁷ וְנִסָּה כָּל הַדְּבָרִים וְהוֹדִיעַ חֻכָּמָתוֹ, כִּתְּתָה כָּל דְּבָרָיו וְאָמַר: (א) סוֹף שֶׁל כָּל דָּבָר הוּא יִרְאָת**

ביאורים

1. סוף דבר. פסוק זה אמרו שלמה המלך - החכם מכל אדם. ופירושו, סוף דבר הכל נשמע - כל מה שהאדם עושה נשמע הוא לפני הקב"ה ולא נכחד ממנו דבר. לכן... 2. את האלקים ירא. שלא לעבור על דבריו מה שהזהיר שלא לעשות. ואת מצותיו שמור - לעשותם. 3. כי זה כל האדם. כי לדבר הזה נברא כל האדם (רש"י). 4. שלמה חכם גדול היה. כנאמר (מלכים א' ה, ט"ז): "ויתן אלקים חכמה לשלמה ותבונה הרבה מאד ורוחב לב כחול על שפת הים. ותרב (מלשון רבוי) חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם... ויחכם מכל האדם...". 5. מלך על התחתונים ועל העליונים. מלכות שלמה היתה שונה מזו של שאר מלכים, שמלך הן על הברואים העליונים, והיינו השדים (רש"י), והן על הברואים התחתונים - החיים בעולם הזה התחתון. בגמרא למדים זאת מהנאמר (דברי הימים א כט, כג): "וישב שלמה על כסא ה'". ומפרש המהרש"א ש"כסא ה'" רומז לשמים, והשדים שטים באויר שמתחת לשמים. ונמצא, שכשלמה יושב כביכול בשמים, באופן שהוא שולט על השדים שמתחתיו. 6. שראה כל המעשים. ראה את העולם הזה על כל תענוגותיו, וכמו שאמר (קהלת ז, טו): "את הכל ראיתי בימי הבל"י. 7. ונסה כל הדברים. התנסה בכל המצבים, כמבואר במדרש (קהלת א, יג) ששלמה היה

לתועלת הלומדים:

חוברות "ארחות המוסר" מחולקות לקטעי לימוד יומיים, הנפרסים על פני כחודש - חמישה ימים בשבוע למשך ארבעה שבועות. (חוברות "ארחות המוסר" נלמדות בשיעורי הגמרא הנמסרים בימי ראשון - חמישי ועל כן חולק החומר בהתאם). החומר המוקדש לכל יום מותאם ללימוד יומי הנמשך כעשר דקות. תחילת כל קטע של לימוד יומי מסומנת באמצעות מילה צבועה. כשיום הלימוד מצויין בסימניה הקיימת באותו עמוד.

ארחות

הקדמה

צדיקים

עיונים

השם. וכן התחיל בַּמְשָׁלִי: ⁸יִרְאֵת
ה' רִאשִׁית דַּעַת: (משלי א, ז), וּמַסִּים:
⁹אֲשֶׁה יִרְאֵת ה' הִיא תִתְחַלֵּל (שם
לא, ל). ¹⁰וְשִׁלְמוֹה הָיָה עֲשִׂיר מִכָּל
הָאָדָם, הַכְּתִיב (מלכים א י, כז):
¹¹וַיֵּתֶן הַמֶּלֶךְ אֶת הַכֶּסֶף בִּירוּשָׁלַם
כְּאֲבָנִים, לֹא נָאָה לִדְמֹר ¹²הַכֶּל

במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים ויראה מהם חכמתו שאין לה ערך ולא קץ,
מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאווה תאוה גדולה לידע השם הגדול...
וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו וירא ויפחד ויודע
שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומד בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות..."

ביאורים

הדיוט ומלך, טפס וחכם, עני ועשיר. כלומר, בטרם שמלך היה הדיוט, ובטרם
זכה לחכמה הרבה ולעושר הרב שנתן לו הקדוש ברוך הוא היה כטיפש וכעני
לעומת מה שהיה בזמן שפע חכמתו ועשרו. ⁸. יראת ה' ראשית דעת. פירוש,
בראשית למדו הדעת יקנה יראת ה', כי הלא אוילים ורשעים בזו את החכמה
והמוסר, ואם לא יקנה יראת ה' בראשיתה, מה תועלת בלמודה, הלא יבזה
אותה וימאס בה (מצודת דוד). ⁹. אשה יראת ה' היא תתחלל. רק אשה יראת
ה' אותה ראוי להלל. ¹⁰. ושלמה היה עשיר מכל האדם. כלומר, אילו אדם
אחר היה מזהיר על יראת-שמים, לא היו דבריו מקובלים על העולם, כי היו
אומרים: מאחר ואין לו ענין בעושר ותענוגי העולם הזה, ולא טעם מטובת
העולם הזה כלום, אלא כל פניותיו הוא רק בעניני יראת ה', לכך הוא מזהיר
על יראת ה', כי כל תענוגי העולם הזה נחשבים אצלו להבל. ¹¹. ויתן המלך
את הכסף בירושלים כאבנים. הניחם ברחוב העיר כאבנים, ובעבור כי היו
רבי המשקל, לא היה מהאפשר לגנבם וללקחם (מצודת דוד). ¹². הבל
הבלים. שלמה המלך אמר לבני-אדם: "הבל הבלים הכל הבל", הזהירים
להחביל ולהמאס את ההבלים, מה שהכל הבל, אשר בשום אופן לא יצמח

עיונים

ארחות

הקדמה

צדיקים

ב. הכל לצרכו. יתרה
מזו כתב הרמב"ם
(בהקדמה לפירוש
המשניות), שגם בבני
האדם עצמם סיבת
הַכָּלִים" (קהלת א, ב), וְאֵין לַעֲסֹק
אֶלָּא בִּירְאֵת-שָׁמַיִם. וְכֵן מִשָּׁה רִבְנִי
עָלָיו הַשָּׁלוֹם אָמַר: ¹³"וְעַתָּה
יִשְׂרָאֵל מָה ה' אֱלֹהֶיךָ שְׂאֵל מֵעַמְּךָ,
כִּי אִם לִירְאָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ" (דברים י, יב). וְכֵן דָּוִד הַמֶּלֶךְ
עָלָיו הַשָּׁלוֹם אָמַר: ¹⁴"רִאשִׁית חֲכָמָה יִרְאֵת ה'" (תהלים
קיא, י). וּמִפְנֵי שְׂאֵנוּ רוֹאִין הָאָדָם מְבַחַר בְּרוּאֵי הַבּוֹרָא
בְּעוֹלָם הַתַּחְתּוֹנִין ¹⁵כִּי הוּא מִתְקַן בְּצוּרָתוֹ, שֵׁישׁ בּוֹ הַנְּשָׁמָה
הַמִּתְבּוֹנֶנֶת סוּד הָעֲלִיּוֹנִים וְתַחְתּוֹנִים, וְכָל זֶה ¹⁶שֶׁהוּא
עֲנִין כָּל הַכּוֹנֵנֹת מִזֶּה הָעוֹלָם, ¹⁷וְכָל מָה שֶׁנִּבְרָא בְּעוֹלָם
הַזֶּה ¹⁸הַכֶּל לְצָרְכּוֹ, וְעַבּוֹר זֶה נִתְּנָה לָאָדָם תּוֹרַת אֱמֶת

ביאורים

מהם תכלית ראוי ויקר. (שם). [הבל - דבר שאין בו ממש, כמו הבל-פה, וכן
וילכו אחרי ההבל (ירמיה ב, ה). (שם)]. ¹³. ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל
מעמך. אחרי שהוכיח משה את בני ישראל על כל החטאים בהם הכעיסו את
הקב"ה ארבעים שנה במדבר, אמר להם: בגלל האהבה שהקב"ה אוהב
אתכם, כיפר על חטאיכם. ועכשיו מה ה' אלוהיך מבקש ממך? רק שתפחד
מה' אלוהיך. ¹⁴. ראשית חכמה יראת ה'. הנכון הוא שבתחילת לימוד
החכמה ישריש האדם בלבו יראת ה' (מצודת דוד). ¹⁵. כי הוא מתוקן
בצורתו. הקב"ה יצר את האדם בצורה שלו (בצלם אלוהים) ועשה אותו
דומה לו, שהוא מבין וחושב, לא כמו כל החיות שאינן חושבות ואינן מבינות
מאומה. ¹⁶. שהוא ענין כל הכוונות. שהאדם הוא תכלית כל הבריאה, והוא
הכוונה העיקרית והמטרה המרכזית בבריאת העולם הזה. ¹⁷. וכל מה שנברא
בעולם הזה הכל לצרכו. כמובא במדרש קהלת על הפסוק "ראה את מעשה
האלהים כי מי יוכל לתקן את אשר עותו" (קהלת ז, יג) בשעה שברא הקב"ה

ארחות

הקדמה

צדיקים

עיונים

לְהוֹרֹתוֹ דָּרָךְ הַיְשָׁרָה, כִּי הָאָדָם
הוא חָבִיב מְאֹד לִפְנֵי הַשֵּׁם, כִּי אָנוּ
רוֹאִים שֶׁהַמְּלָאכִים מְשֻׁמְשִׁים
בְּצַרְכֵי אָדָם צָדִיק, כְּמוֹ שֶׁמִּצִּינוּ
18 בְּאַבְרָהָם אֲבִינוּ 19 וַיִּצְחָק וַיַּעֲקֹב:
20 "הַמְּלָאךְ הַגָּאֹל אֶתִּי מִכָּל רָע"
ולחכין לו את צרכיו, לא יהיה לו פנאי ללימודו, או כדי להיות לו לחברה.

ביאורים

את אדם הראשון נטלו והחזירו על כל אילני גן עדן ואמר לו, ראה מעשי כמה נאים ומשובחין הן, וכל מה שבראתי - בשבילך בראתי, תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי. ובמסכת סנהדרין (קח). אמר (הקב"ה) כלום בראתי בהמה וחייה אלא בשביל אדם. ובמשנה סוף קידושין (פב). והלא לא נבראו אלא לשמשני. וברש"י (בראשית ו, ז): הכל נברא בשביל האדם וכיון שהוא כלה מה צורך באלו. 18. באברהם אבינו. שבאו אליו שלשת המלאכים כשחיפש אורחים, והמלאך רפאל בא לרפאותו והמלאך מיכאל לבשר לשרה על הולדת יצחק. גם אצל שרה מצינו כשלקחה פרעה, "אומרת למלאך הך והוא מכה" (רש"י בראשית יב, יז), וכן (שם כ, ד) "ואבימלך לא קרב אליה" - המלאך מנעו (רש"י). והגר אמרה (שם טז, יג) "הגם הלום ראיתי אחרי רואי" - אחרי רואי אותם בביתו של אברהם ששם היתה רגילה לראות מלאכים (רש"י). 19. ויצחק ויעקב. בעקידת יצחק נאמר (בראשית כב, יא-יב): ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים... ויאמר אל תשלח ירך אל הנער (לשחוט אותו) ואל תעש לו מאומה (אפילו מום). כן מצינו שרצה בתואל לעכב מלשלח את רבקה להנשא ליצחק ובא מלאך והמיתו (רש"י שם כד, נה). ואצל יעקב - "הנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו" - מלאכים שליווהו בארץ אין יוצאים חוצה לארץ ועלו לרקיע, וירדו מלאכי חוצה לארץ ללוותו (רש"י שם כח, יב). וכן "וישלח יעקב מלאכים" - מלאכים ממשי (רש"י). 20. המלאך הגואל אותי וגו'. יעקב אמר, המלאך הרגיל להשתלח אלי (מאת ה') בצרתי (להצילני

עיונים

ארחות

הקדמה

צדיקים

יִכְרֹךְ אֶת הַנְּעָרִים" (בראשית מח, מז),
21 "וַיֵּשֶׁר אֶל מְלָאךְ וַיִּכְלֵ" (חושע יב,
ה). וְעוֹד מִצִּינוּ שֶׁבֶּא מְלָאךְ
לְעֻזְרָתָם, דְּכַתִּיב: "וַיְהִי בְלִילָה
הַהוּא וַיֵּצֵא מְלָאךְ ה' וַיֵּךְ בְּמַחֲנֶה
אֲשׁוּר" (מלכים ב יט, לה), וְרַבִּים
כְּאַלְהָה. וְכִבְר יִדְעֵנוּ, כִּי יֵשׁ אָדָם
שֵׁיִשׁ לוֹ יִתְרוֹן הַרְבֵּה עַל שְׂאֵר
בְּנֵי-אָדָם, אֶף-עַל-פִּי שֶׁהֵם בְּדַמּוֹת
אֶחָד וְיִסּוֹד אֶחָד לָהֶם, אֲלֵא שֶׁנִּפְשׁוּ
שֶׁל זֶה עָלְתָה אֶל מַעְלֹת הַעֲלִיּוֹנוֹת,
(2) כִּי זֶה הַמְּשִׁיל חֲכָמָתוֹ עַל תַּאֲוָתוֹ,

בחן. ומיהו אותו שופט? - השכל שנתן לנו הבורא, צלם אלקים הנקרא נשמה, כפי שנאמר: "ויפח באפיו נשמת חיים" (בראשית ב). הוא השופט את האדם על פי ציווי התורה ואזהרותיה. אמנם, עדיין זקוק ה"שופט" ל"שומר" שהוא הממונה לבצע את פסק הדין. ומי הוא אותו שומר? - יראת שמים, שבעזרתה יכול האדם להכריח את עצמו לציית לשכל. שהרי הרשעים יש להם שכל,

ביאורים

ולגאלני, כענין שנאמר (בעת שהותו בבית לבן) "ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב וגו' אנכי האל בית אל" (רש"י בראשית מח, טז). 21. וישר אל מלאך ויכל. כאשר המלאך (שרו של עשו) נאבק עם יעקב, התחזק עליו יעקב ונצחו, וסוף היה שהורה לו המלאך על הברכות שברכו אביו לפני מותו (שעשו ערער עליהן בתחילה וטען שהן שלו). 22. ויהי בלילה ההוא וגו'. לאחר שנלחם סנחריב בכוש, חזר ובא על ירושלים להלחם בה, וכשבא לנוב

ארחות

הקדמה

צדיקים

עיונים

ארחות

הקדמה

צדיקים

וְזֶה הַמִּשְׁלַל תִּאֲוָתוֹ עַל חֻמָּתוֹ,
(ה') וְהוֹלֵךְ כָּל יָמָיו בְּמַחְשָׁבִים
וּמִמְשָׁשׁ כְּעוֹר בְּאַפְלָה:

חֲמִשָּׁה כחות יש באדם: האחד
הוא כח השמיעה, השני
הוא כח הראות, השלישי הוא כח
הריח, הרביעי הוא כח הטעם,

ויודעים הם שורכם
למיתה, ואף על פי כן
נשארים הם ברשעותם
(שבת לא, ב), ומדוע אין
הם עוזבים את דרכם?
לפי שחסרה להם יראת

שמים!
יראת שמים - היא
החכמה המושלת על
תאוותיו ומפקחת על כל
חושיו של האדם.
ד. והולך כל ימיו
במחשבים וממשש

כעור באפילה. המסילת ישרים" (פ"ג) מבאר בהרחבה, שהחושך גורם לשני מיני טעויות: העלמה והחלפה. וז"ל: "כי היצר מטמא את עיניו (עיני-שכלו) ממש, והנה הוא כהולך בחושך, שיש לפניו מכשולות ואין עיניו רואות אותם. והוא מה שאמרו זכרונם לברכה (ב"מ פג.) "תשת חושך ויהי לילה" (תהלים קד, ב) - זה העולם הזה, שדומה ללילה. והבן כמה נפלא המאמר האמתי הזה למי שמעמיק להבין בו. כי הנה חושך הלילה, שני מיני טעויות אפשר לו שיגרום לעין האדם: או שיכסה את העין עד שלא יראה מה שלפניו כלל, או שיטעה אותו עד שיראה לו עמוד כאילו הוא אדם, ואדם כאילו הוא עמוד. כן חמריות וגשמיות העולם הזה, הנה הוא [כ]חושך הלילה לעין השכל, וגורם לו שתי טעויות: אינו מניח לו שיראה המכשולות שבדרכי העולם, ונמצאים הפתאים הולכים לבטח ונופלים ואובדים מבלי שהגיעם פחד תחילה... והטעות השני, והוא קשה מן הראשון, הוא - שמטעה ראייתם עד שרואים הרע כאילו הוא ממש טוב והטוב כאילו הוא רע, ומתוך כך מתחזקים (בדרכם) ומחזיקים מעשיהם הרעים... וכל זה מפני היותם תחת החושך וכבושים תחת ממשלת יצרם". עכ"ל.

ביאורים

שהיתה סמוכה לירושלים, יצא מלאך ה' והרג באות הלילה מאה ושמונים וחמישה אלף ראשי גייסות.

החמישי הוא כח המשוש, שאדם מרגיש כשהוא ממשש
בדבר.

חֲמִשָּׁה כחות הללו²³ **כלם מעשה האדם, ואין פעלה**
נעשית בלא אחד מחמשת הכחות,²⁴ **והלב**
פועל על ידיהם, כי חמשה כחות האלו מביאים ללב כל
ענין, וכל מעשה ומחשבה נמשכת אחריהם. הלב יש בו
דעות רבות, כגון הנאות והענוה, הזכרון והשקחה, היגיון
והשמחה, הבשת והעזות, וכאלו יש עוד רבות.²⁵ **וכל**
אלו הדעות מתחזקות מן חמשת הכחות, כי הסומא לא
יוכל להתנאות באלו היה רואה.

לכן כל אדם הנלכך ישתדל בכל כחו להגיע²⁶ **לתכלית**
הטובה, שאם הגיע אדם למעלה טובה,

ביאורים

23. כולם מעשה האדם. חמשת הכחות הללו כוללים את כל מעשה האדם.
24. והלב פועל על ידיהם. פירוש, הלב פועל על ידי אחד מחמשת הכחות,
כגון כח הראות, לאחר שהעין ראתה אזי הלב חומר מה שהעין ראתה.
25. וכל אלו הדעות מתחזקות מן חמשת הכחות. לדוגמא, הלב מתנאה מכח
השמיעה - ממה שמע כיצד מהללים אותו, וכן מכח הראיה - ממה שרואה
את עשרו ואת כבודו בעיני הבריות. (וזהו שממשיך, כי הסומא לא יוכל
להתנאות כאילו היה רואה), וכן על זה הדרך. 26. לתכלית הטובה.
שאיפתו תהיה להגיע לשלימות המעלות, דהיינו לקצה המדרגות העליונות

ארחות

הקדמה

צדיקים

עיונים

(ה) **לְעוֹלָם יִחְמַד לַעֲלוֹת אֶל מַעְלָה**
שֶׁהוּא לְמַעְלָה מִמֶּנָּה, עַד שִׁיגִיעַ
לְתַכְלִית הַטּוֹבָה, בְּזֶה יִגִּיעַ לְעוֹלָם
הַגָּמוּל שֶׁהוּא עוֹלָם הַבָּא. וְכָבֵד

ה. לעולם יחמוד לעלות אל מעלה שהוא למעלה ממנה. שלא יסתפק במעלות שהשיג, אלא ישאף לעלות יותר ויותר. ומי לנו חכם כשלמה המלך ע"ה, שאמר עליו הכתוב "זה נתן חכמה לשלמה כאשר דבר" (מלכים"א ה כו) וממנו נלמד את הדרך לזכות בחכמה, כשנתבונן מפני מה זכה לה שלמה. ומקרא מפורש למעלה ממנו (מלכים"א ג ה"ב). "בגבעון נראה ה' אל שלמה וגו' ויאמר אלוקים שאל מה אתן לך וגו', ויאמר שלמה וגו', ונתת לעבדך לב שומע לשפוט את עמך להביין בין טוב לרע וגו', ויאמר אלוקים אליו יען אשר שאלת את הדבר הזה ולא שאלת לך ימים רבים ולא שאלת לך עושר וגו' ושאלת לך הבין לשמוע משפט, הנה עשיתי כדברך הנה נתתי לך לב חכם ונבון וגו'".

מתבאר כאן כי שלמה זכה לחכמה אך ורק בעבור תשוקתו הרבה אל החכמה, עד שלא ביקש דבר אחר וזולתה, לא עושר ולא אריכות ימים, באשר ידע שלמה כי חיים בלי חכמה אין להם ערך כלל, כמו שכתב הרמב"ם (הלכות רוצח פ"ז ה"א): "חיי בעלי חכמה ומבקשיה בלא תלמוד תורה - כמיתה חשובין". על כן שאל שלמה אך ורק חכמה, ובעבור זה זכה לה, כי תשוקת החכמה היא המזכה את בעליה בחכמה. ומכאן נראה ללמוד "חכם לב" מהו, אדם השואף ומבקש חכמה באמת "חכם לב" יקרא שמו, ויזכה לחכמה כמו שכתוב: "ובלב כל חכם לב נתתי חכמה".

ומצינו בתפילתו של עתניאל בן קנז: "ויקרא יעבץ לאלקי ישראל לאמר אם ברך תברכני והרבית את גבולי והיתת ירך עמי ועשית מרעה לבלתי עצבי, ויבא אלקים את אשר שאל" (דה"א ד' י). אם ברך תברכני - בתורה, והרבית את גבולי - בתלמידים, והיתת ירך עמי - שלא ישתכח תלמודי מלבי, ועשית מרעה - שיוזמנו לי רעים כמותי, לבלתי עצבי - שלא ישגבני יצר הרע מלשנות, אם אתה עושה כן, מוטב, ואם לאו הריני הולך בנסיסי לשאול

ביאורים

אשר יוכל להגיע ולהשיג מהן, ושלא יסתפק בפחות מכן.

עיונים

ארחות

הקדמה

צדיקים

נִתְאַוָּה דְּדוֹד לְהִגִּיעַ²⁷ **לְטוֹב הָעוֹלָם**
הַבָּא בְּאָמְרוֹ: **"מָה רַב טוֹבָךְ אֲשֶׁר**
צִפְנָתָ לִירְאִיךָ" (תהלים לא, ב),
וְאוֹמְרָ: **"יְרֵוֶן מִדְּשֵׁן בֵּיתְךָ וְנַחַל**
עֲדְנֶיךָ תִּשְׁקֶם" (שם לו, ט). **וְהַמַּעְלָה**
הַזֹּאת לֹא תִגִּיעַ³⁰ **אֶלָּא אֶל הָרְאוּי**

(הריני מת בעצבוני, רש"י), מיד - ויבא אלוקים את אשר שאל" (תמורה טו).

חז"ל הוסיפו כאן תיבה אחת, "מיד", אשר לא נרמזה בכתוב, כי מאחר שהתפילה היתה באופן של: "אם אתה עושה כן מוטב, ואם לאו הריני

הולך בנסיסי לשאול", כלומר, ששלמות החכמה היא ענין של חיים ומוט עבור, לבקשה כזו הקב"ה נענה - "מיד". כך צריכה להיות בקשתו של בן תורה מאת הקב"ה שיחונן אותו בתורה, עליו לחוש בכל נימי נפשו כי אם הוא זוכה לתורה - מוטב, ואם לאו, הרי הוא הולך חס ושלום לשאול בלי תקוה. המבקש רחמים בהרגשה כזאת נענה מיד.

ויסוד נוסף למדנו, שהבקשה צריכה להיות על המדרגה הגבוהה ביותר. על אף שהיה עתניאל משופטי ישראל, ושלוש אלפים הלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה החזיר בפלפולו (תמורה שם), לא היה "שבע" ומסתפק במה שיש לו אלא היה "רעב" ומבקש הכל, ורעבוננו היה באופן שאם אין לו "הכל" הרי הוא אומלל והולך לשאול, ומשום כך זכה שתקבל תפלתו. וזהו שאמר הכתוב (תהלים פא, יא): "אנכי ה' אלוקיך המעלך מארץ מצרים הרחב פיה ואמלאהו, ופירשו רש"י והראב"ע שהכוונה לתפילה: "הרחב פיה" ושאל ככל אשר תוכל ובכל הכח, "ואמלאהו" מיד. (שיחות מוסר, מאמר נ"ט).

ביאורים

27. **לְטוֹב הָעוֹלָם הַבָּא.** פירוש, דוד המלך לא הסתפק להשיג רק איזושהו חלק בעולם הבא, אלא התאוה להגיע אל הטוב המושלם ולפיסגת המעלה שבעולם הבא. 28. **מָה רַב טוֹבָךְ.** מה מאוד רב הטוב אשר גזרת לתת ליראיך בעולם הבא. 29. **יְרֵוֶן מִדְּשֵׁן בֵּיתְךָ.** ישבעו מהטוב הבא להם מן השמים, ומימי נחל היוצא מהעדרן תשקה אותם והוא מדרך משל לרוב השפע (מצודת דוד). 30. **אֶלָּא אֶל הָרְאוּי לֵה.** אל האדם שכל שאיפתו ועמלו היה להשיג ולהגיע אל תכלית המעלות הטובות.

ארחות

הקדמה

צדיקים

לה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: ³¹"מִי יִגְדֹר בְּאַהֲלָךְ, מִי יִשְׁכֵּן בְּהַר קִדְשֶׁךָ. הוֹלֵךְ תָּמִיד וּפָעַל צֶדֶק" (שם טו, א ב) וְשֶׁאֵר הַעֲנִין שֶׁנֶּאֱמַר שָׁם. וְכִינֵן שֶׁהוֹפְרֵנוּ יִתְרוֹן מַעֲלֹת הָאָדָם, רְאוּי לָנוּ לְכָאֵר ³²חֲשִׁיבוֹתָּ וּגְנוּתָּ, טוֹבוֹ וְרַעְתָּ, עַד שִׁיְהִיָּה לִפְנֵי הַמַּשְׁכִּיל דְּרַף הַיֶּשֶׁר, ³³וַיִּגְיעַ לְחֹצֵר הַמֶּלֶךְ, כִּי יִבְחַר נַפְשׁוֹ בְּכָל כְּחוֹ בַּמַּדּוֹת הַטּוֹבוֹת, כִּינֵן שִׁישׁ לוֹ בְּרָרָה ³⁴זֶרֶק הַפְּסָלֹת ³⁵וַיִּקְחָה הַסֵּלֶת.

כִּי צַד? יֵשׁ אָדָם שֶׁהוּא בַּעַל-חֶמֶה כּוֹעֵס תָּמִיד, וְיֵשׁ אָדָם שֶׁדַּעַתוֹ מִיִּשְׁכַּת עָלָיו וְאִינוּ כּוֹעֵס בְּלָל, כִּי אִם מַעֲט לְכֶמֶה שְׁנִים, וְיֵשׁ אָדָם שֶׁהוּא גָבַה-לֵב כִּיזְתָר, וְיֵשׁ שֶׁהוּא שֶׁפֶל רוּחַ מְאֹד, וְיֵשׁ שֶׁהוּא בַּעַל תַּאֲנֹה ³⁶וְלֹא תִשְׁבַּע נַפְשׁוֹ מִהֲלֹךְ בְּתַאֲנוּתוֹ, וְיֵשׁ שֶׁהוּא טְהוֹר-גּוֹף כִּיזְתָר וְלֹא יִתְאֲנֶה אֶפְלוֹ לְדַבְרִים מוֹעֲטִים שֶׁהִגּוֹף צָרִיךְ, וְיֵשׁ

ביאורים

31. מִי יִגְדֹר בְּאַהֲלָךְ. מִי הוּא הָרְאוּי לְגוֹר בַּמִּשְׁכָּנָךְ? מִי רְאוּי לְדוֹר בִּירוּשָׁלַיִם הַר קִדְשֶׁךָ? הַמִּתְנַהֵּג בְּתוֹם לֵב, מַעֲשֵׂיו כְּרָאוּי וּבִיזוּשׁ - הוּא אֲשֶׁר יִגְדֹר בָּהּ.
32. חֲשִׁיבוֹתָּ וּגְנוּתָּ, טוֹבוֹ וְרַעְתָּ. פִּירוּשׁ, אֵת הַמַּדּוֹת וְהַדַּעוֹת שֶׁבִּלְבָב הָאָדָם הַטּוֹבוֹת וְהַרְעוֹת. 33. וַיִּגְיעַ לְחֹצֵר הַמֶּלֶךְ. עַל יְדֵי שִׁיבְחָה בַּדֶּרֶךְ הַיֶּשֶׁר יוֹכֵל לְהִגִּיעַ לַעֲלוֹם הַבָּא זָךְ וְנָקִי. 34. זֶרֶק הַפְּסָלֹת. אֵת הַדַּעוֹת וְהַמַּדּוֹת הַרְעוֹת שֶׁבוֹ. 35. וַיִּקְחָה הַסֵּלֶת. שִׁיבְחָה לְהַשְׁתַּמֵּשׁ רַק בַּדַּעוֹת וּמַדּוֹת הַטּוֹבוֹת שֶׁבוֹ. 36. וְלֹא תִשְׁבַּע נַפְשׁוֹ מִהֲלֹךְ בְּתַאֲנוּתוֹ. שֶׁהוּא מִתְאֲנֶה וְחָפֵץ לְכָל דָּבָר לֹא גָבוּל וְמוֹדָה, אֵף לְדַבְרִים שְׂאִינֵם הַכֹּרְחִיִּים לְקִיּוֹם גּוֹפּוֹ.

עיונים

ארחות

הקדמה

צדיקים

ו. וְיֵשׁ מִהֵן דַּעוֹת שֶׁטִּבְעוֹ שֶׁל אָדָם זֶה מִכּוּוֹן. הַרְבֵּי"ם (הַלֵּב) תְּשׁוּבָה ה', ד' כֹּתֵב שֶׁהִקְבִּי"ה לֹא גָזַר ה', ט), וְיֵשׁ קֶצֶר-רוּחַ שֶׁדִּי לוֹ אֶפְלוֹ בְּדַבָּר מוֹעֵט וְלֹא יִרְדֹּף לְחֲשִׁיג כָּל צָרְכָיו; וְיֵשׁ שֶׁהוּא מְסַנֵּף עֲצָמוֹ בְּרַעֲב ³⁸וְקוֹבֵץ עַל-יָד וְאִינוּ אוֹכֵל פְּרוּטָה מִשְׁלוֹ אֲלֹא בַּצֶּעַר גָּדוֹל, וְיֵשׁ שֶׁהוּא מְאֲבֵד מְמוֹנוֹ בִּידִים לְדַעוֹתָיו. וְעַל דְּרָכִים הָאֵלּוּ שֶׁאֵר הַדַּעוֹת, כִּנֵּן ³⁹מִהוֹלֵל ⁴⁰וְאוֹנֵן, צַר-עֵין וְנָרִיב, אֲכֹזֵר וְרַחֲמָן, ⁴¹רַךְ-לֵבָב וְאַמִּיץ-לֵב, וְכָל כִּיזְצָא בְּהֵן.

וְכָל ⁴²הַדַּעוֹת, יֵשׁ מִהֵן שֶׁהֵיוּ לְאָדָם ⁴³מִתְחַלֵּת בְּרִיתוֹ לְפִי טִבַּע גּוֹפּוֹ, ⁽¹⁾וְיֵשׁ מִהֵן דַּעוֹת שֶׁטִּבְעוֹ שֶׁל אָדָם

ביאורים

37. אוֹהֵב כֶּסֶף לֹא יִשְׁבַּע כֶּסֶף. מִי שֶׁאוֹהֵב לְאַסּוֹף כֶּסֶף לֹא יִשְׁבַּע מִמֶּנּוּ, כִּי לַעֲלוֹם אֵין דִּי לוֹ בְּמָה שֶׁקִּבֵּץ וְרוּצָה לְהַרְבּוֹת עוֹד (מִצּוֹרֵת דּוּד). וְאִמְרוּ חֲכָמֵינוּ ז"ל (קְהֵלֶת רַבָּה פ"ג י'). "אֵין אָדָם מֵת וְחָצִי תַּאֲוֹתוֹ בִּידוֹ, מִי שִׁישׁ לוֹ מִנֵּה רוּצָה מֵאֵתִים, מֵאֵתִים רוּצָה אַרְבַּע מֵאוֹת". 38. וְקוֹבֵץ עַל יָד. עַל דֶּרֶךְ הַכְּתוּב בַּמִּשְׁלֵי (יג, יא). וּר"ל, שֶׁקוֹבֵץ הוֹן עִם מֵלָאכָת הַיָּד. וְלִמְרוֹת שֶׁהוֹנוּ מִתְרַבֵּה, עִם כָּל זֶה אֵינוּ אוֹכֵל פְּרוּטָה מִשְׁלוֹ אֲלֹא בַּצֶּעַר גָּדוֹל. 39. מִהוֹלֵל. עֲרֹבֵב וְהוֹלֵלוֹת וְשִׁטּוֹת (רִשִׁי קְהֵלֶת ב, ב). 40. וְאוֹנֵן. דּוּאָג. (עֵיין סְנַהֲדְרִין ק) "לֹא תַעֲלֵל דּוּיָא (=דֵּאגָה) בְּלִיכָר". 41. רַךְ לֵבָב. מִכּוּהַל וִירָא מִכָּל דָּבָר. (דְּבָרִים כ, ג) 42. הַדַּעוֹת. הַמַּדּוֹת וְהַתְּכּוֹנוֹת שֶׁל הָאָדָם. 43. מִתְחַלֵּת בְּרִיתוֹ. שְׁנוֹלֵד עִם תְּכּוֹנוֹת אֵלּוּ, וְהֵמָּה טְבוּעוֹת בּוֹ מִשְׁעַת לִידְרָתוֹ.

ארחות

הקדמה

צדיקים

עיונים

ארחות

הקדמה

צדיקים

זה מכון⁴⁴ ועתיד לקבל אותם
מתרה יותר משאר דעות, ויש
שאינם לאדם בתחלת בריתו, אלא
למד אותם מאחרים או שפונה לבו
מעצמו לפי מחשבה שעלתה בלבו.
יש מדה שצריך להשתמש בה כרב
המקומות, ויש מדה שצריך
להשתמש בה מעט. ויש דומה
לעושה תבשיל, וצריך ירק וקשר
ומים ומלח ופלפלין, וכל אלו
המינים צריך לקח מכל אחד
כשעור: מזה מעט ומזה הרבה. אם
ימעט הכשר יהיה⁴⁵ רזה, אם ירבה

מתחלת ברייתו של
האדם שיהיה צדיק או
רשע, וכן אין שום דבר
מושך את האדם
בעיקר תולדתו (טבעו)
למדה מסוימת, כלומר,
שתולדתו תמשוך אותו
לדבר שאי אפשר לזוז
ממנו, שאם כן אין מקום
לא למצוות התורה ולא
לשכר ועונש ע"ש.
והקשה הלחם משנה'
מהגמרא במסכת שבת
(קנו) ששם מבואר
שיום' שבו נולד האדם
או 'מזל' השולט בשעת
לידתו משפיע על טבעו
ותכונותיו, ותיריך,
שכוונת הגמרא לומר
שיהיה לאדם נטייה
קצת לדברים אלו, אבל
ודאי שבידו ובבחירתו של האדם לשנות טבעו. וכ"כ היעב"ץ על הנאמר
במסכת יומא (לח) "ראה הקב"ה שצדיקים מועטים עמד ושתלן בכל דור
ודור", שלכאורה הרי הדבר תלוי בבחירת האדם, אלא שיש בני אדם שנוטו
בטבעם להיות צדיקים, אף שגם להם עדיין יש בחירה. וכן מצינו להיפך אצל
חנוך, "צדיק היה וקל בדעתו לשוב ולהרשע לפיכך מיהר הקב"ה וסילקו
והמיתו קודם זמנו" (רש"י בראשית ה, כב).

ביאורים

44. ועתיד לקבל אותם. כלומר, שלא נולד עם טבע זה אלא נוטה במהרה
וביתר קלות לקבל תכונה זו. 45. רזה. יחסר במאכל (והאוכלו לא ישוב עקב
מיעוט הבשר שאכל).

מלח לא יהיה נאכל מחמת מלחו.⁴⁶ וכן בלם, אם ימעט
במה שצריך הרבה וירבה במה שצריך מעט, והא
המאכל מקלקל. אבל הבין, אשר יקח מכל אחד משקל
הראוי, אז יהא המאכל ערב ומתוק לאוכליו. ובענין הזה
⁴⁷ במדות: יש מדות שצריך לקח מהן מרבה, כגון הענוה
והבשת ודומיהן, ויש מדות שצריך לקח מהן מעט, כגון
הנאיה והעזות והאכזריות. לכן בהיות האדם⁴⁸ שוקל
בבלם המאזנים לקח מכל מדה שעורה, לא יפחת ולא
יוסיף, בזה יגיע לתכלית הטובה.

תדע ותבין, מי שטבעו נוטה למדה רעה או שהרגל
במדה רעה, ולא יתן אל לבו לשוב ממנה, אף
תמיד מתגבר בה - זה מביא אותו שימאס ויגעל במדות
טובות. וכמו שרוב הפאב והצער והיסורין הוא חלי
הגוף, כן רב מדות רעות הם חלי הנפש; וכמו שבחלי
הגוף טועמים המר מתוק והמתוק מר, ויש מן החולים
שמתאנה למאכל⁴⁹ שאינו טוב לו וישונא מאכל הטוב,

ביאורים

46. וכן בלם. שאר מיני המאכלים והתבלינים שבתבשיל כירק ומים ופלפלין,
אם ימעט... 47. במדות. ולכן נקראו בשם "מדות", שבכל אחת מהן צריך
להשתמש במדה הנכונה ובמיון המדויק. 48. שוקל בבלם המאזניים. מתבונן
ביושר שכלו וברוחב הבנתו. 49. שאינו טוב לו. שאינו בריא לו אלא אדרבה,

ארחות

הקדמה

צדיקים

הכל לפי רב החלי, כך יש בני-אדם שנפשותיהם חולות, ואוהבים⁵⁰ הרעות, ושונאים דרך הטובה ומתעצלים ללכת בה, והיא כבדה עליהן מאד לפי חלם. וכן ישעיהו אומר באנשים הללו: "הוי האמרים לרע טוב ולטוב רע, שמים חשך לאור ואור לחשך, שמים מר למתוק ומתוק למר" (ישעיה ה, כ); ועליהם נאמר: "העזבים ארחות ישר ללכת בדרך חשך" (משלי ב, יג).

וכיצד ומה היא תקנת חלי הנפש? ילכו אצל החכמים, שהם רופאי הנפשות, שמלמדים אותם עד שיחזירוהם לדרך טובה. והמכירים בדרעות רעות שגלהם ואינם חולכים אצל חכם לרפא אותם, עליהם אומר שלמה: "חכמה ומוסר איילים בוז" (משלי א, ז).

יש כמה בני-אדם אשר תאותם לתפש דרך הטוב,

ביאורים

מזיק לבריאותו. 50. הרעות. הדעות והמדות הרעות. 51. הוי האומרים לרע טוב. הוי לכם הרשעים, האומרים על ה"עבודה זרה" שהיא טוב, ועל עבודת ה' שהיא "טוב" - אומרים שהיא רע, על המעשים הרעים שיביאו עליהם חושך - אומרים שהם אור, ואת המעשים הטובים שה' עושה אור למקיימם אינם עושים, שמים מר למתוק ומתוק למר. 52. העוזבים ארחות ישר. העוזבים את הדרך הישרה והנכונה כדי ללכת בדרכים חשוכות ועקלקלות. 53. חכמה ומוסר איילים בוז. בתורה ובמוסר הטיפשים פורקי העול מזולזלים.

ארחות

הקדמה

צדיקים

ואינם יודעים מה טוב להם, וחושבים בכל יום להשיג מעלה העליונה, ואינם משיגים כל ימיהם. וזה הענין מחמת שני דברים הוא: האחד - שאינו מכיר חסרונו ואינו מבחין בדרךיו המגנים, והוא דומה לראובן המחפש לשמעון ואינו מכירו, אפלו יחפש אותו כל היום לא ימצאהו, כי כמה פעמים⁵⁵ יבוא אצלו ולא יכירהו; כן האדם הזה, אף-על-פי⁵⁶ שהוא חושב תמיד מה יעשה ומחפש מעשה הטוב, לא ישיגו,⁵⁷ כיון שאינו מכיר חסרונו.

ויש אדם שהוא יודע מדות הרעות שיש בו, וחושב לצאת מהם ולאחז במדות טובות, וגם הוא לא ישיג כל ימיו דרך הישר,⁵⁸ מחמת שמתעצל לחפש המדות

ביאורים

54. שאינו מכיר חסרונו. אדם שחולה ואינו מודע לכך, הרי כל זמן שלא נודע לו על חוליו - לא ילך לרדוש ברופאים, כמו כן אדם שאינו מכיר בחסרונותיו ובדרכיו המגנים, הרי לא יתקן את עצמו מאחר ואינו מודע שזקוק הוא לכך. 55. יבוא אצלו ולא יכירהו. כמה פעמים יעמוד שמעון סמוך לראובן ובכל זאת ראובן לא יזהה אותו מאחר ואינו מכירו. 56. שהוא חושב תמיד מה יעשה. הוא מתבונן תמיד מה עליו לעשות כדי להשיג את הטוב. 57. כיון שאינו מכיר חסרונו. כי בכדי להשיג את הטוב המושלם אפשר רק לאחר שעקר והסיר את הרע שבו, בבחינת 'סור מרע ועשה טוב', ולכך כל זמן שאינו מכיר חסרונו ואינו מבחין במידותיו הרעות ובאורחותיו המגנות, הרי לא יעקרו ולא יסירם ממנו וממילא לא ישיג את הטוב. 58. מחמת שמתעצל

ארחות

הקדמה

צדיקים

הטובות כְּרָאוּי. והוא דומה לראובן שֶׁמֶחֶפֶשׁ שֶׁמֶעוֹן, ומכירו, וְאֶף-עַל-פִּי-בֶן אִינוּ מוֹצְאוֹ, מִחֶמֶת שְׁאִינוּ מִחֶפֶשׁ אוֹתוֹ כְּרָאוּי. וְעַל זֶה נֶאֱמַר: "כֶּסֶף נִבְחַר לְשׁוֹן צָדִיק" (משלי י, כ) - ⁵⁹ מִי שֶׁנִּשְׁעָה בַּחֲבֵרוֹ וְבָא לְשָׁלֵם לוֹ כֶּסֶף בְּמִשְׁקָל, אִם אִינוּ מִכִּיר ⁶⁰ בְּאֻמֶּתֶת הַמִּשְׁקָל ⁶¹ וְצָדִיק הַמֵּאֲזִינִים, אוֹ מִכִּיר הַכֹּל אֶף שְׁאִינוּ בְּקִי ⁶² בְּבַחֲיַנַת הַכֶּסֶף - זֶה הָאִישׁ קָרוֹב לְהִיּוֹת נֶזֶק בְּעִנְיַן הַמִּשְׁקָל וְהַכֶּסֶף, כִּי לְפַעֲמִים ⁶³ יִמָּאֵן כֶּכֶסֶף וַיִּקַּח ⁶⁴ הַסִּיגִים. גַּם יִקַּח פְּחוֹת מִמִּשְׁקָל הָרָאוּי לוֹ, כִּי שָׁמָּה יִקַּח ⁶⁵ מִשְׁקָל הַקָּל אוֹ יִשִּׁים

ביאורים

לחפש המדות הטובות כראוי. כי כדי לזכות לתורה ולמידות טובות אפשרי הדבר רק אם האדם יעמוד על כך, כנאמר במשלי (ב, ד-ה): "אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה; אז תבין יראת ה' ודעת אלוקים תמצא", הרי שבשביל השגת התורה והחכמה חייבים לבקשם לפחות כבקשת הכסף, וכן כמחפש מטמון שהוטמן והוא שמור ועומד רק למי שיטרח להוציאו ממחבואו. אך אם יתעצל - לעולם לא יגיע אל היעד הרצוי, כאמרם: "לא יגיעתי ומצאתי - אל תאמין". ⁵⁹ מִי שֶׁנִּשְׁעָה בַּחֲבֵירוֹ. מלוה התובע את חבירו הלווה שיחזיר לו חובו, והלוה פורע למלוה כסף במשקל - אם המלוה אינו מכיר... ⁶⁰ בְּאֻמֶּתֶת הַמִּשְ�קָל. אם המשקל שבו שוקלים את הכסף מדויק ואינו מזויף, וכן באמיתות אבני המשקולות. ⁶¹ וְצָדִיק הַמֵּאֲזִינִים. אם שתי כפות המאזניים ישרים ומאוזנים, וכן שמשקלם שווה בשווה ואין כף אחת כבדה יותר מחברתה. ⁶² בְּבַחֲיַנַת הַכֶּסֶף. אם הכסף שמקבל מהלוה הוא צרוף ונקי, שאין מעורב בו סיגים (פסולת). ⁶³ יִמָּאֵן. מאחר ואינו בקי בבחינת הכסף אם הוא כסף נקי ומוזק או שמה מעורב בו סיגים, הרי יתכן שמבלי משים ידחה את הכסף הצרוף והמוזק וימאן לקחתו, ותחת זה יקח את הכסף המעורב עם סיגים. ⁶⁴ הַסִּיגִים. פסולת הכסף. ⁶⁵ מִשְׁקָל הַקָּל.

עיונים

ארחות

הקדמה

צדיקים

ז. ולהסיר תערובות הסיגים ממנו. ה'מסילת ישרים' (פרק ג) מבאר שני שלבים בבדיקת המעשים: א. לדחות המעשים הרעים. ב. לזכך המעשים הטובים. וז"ל: "הנה הרוצה לפקח על עצמו, שתיים הנה ההשקפות הצריכות לו: האחת, שיתבונן מהו הטוב האמיתי שיבחר בו האדם והרע האמיתי שינוס ממנו. והשניה, על המעשים אשר הוא עושה, לראות אם הם מכלל הטוב או מכלל הרע... ודבר זה הודיענו חכמינו ז"ל באמרם (ערובין יג): "נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, ועכשיו שנברא - יפשפש במעשיו; ואמרי לה: ימשמש במעשיו". ותראה ששני

ביאורים

אבן המשקולת ששוקלים כנגדה בשתי כפות המאזניים, האבן מכאן והכסף מכאן, ואם יקח האבן הקטנה במקום הגדולה - גם הכסף ישקול פחות. ⁶⁶ מִשְׁתַּלֵּם כְּרָאוּי. מקבל תשלום כראוי דהיינו כסף נקי... ⁶⁷ בְּנוֹפֵּי וּבַחֲכָמָתוֹ. הן להתאמץ בנפשו להתגבר על מידותיו הרעות, לכבוש יצרו ולהכניע אתו, והן להשתמש בחכמתו ולהבחין בשכלו במדות הרעות כדי לבער מתוכו. ⁶⁸ וּלְהַסִּיר תְּעִרּוּבוֹת הַסִּיגִים. גם במעשה טוב צריך אדם לבחון שהמעשה יהיה זך ונקי ושלא יהיה מעורב בו משהו מהרע.

ארחות

הקדמה

צדיקים

עיונים

הסינים ממנו, ואז תהיה נשמתו צרופה ומזקקה לאלקים, בדרכיב: "הגו סינים מבסר, ויצא לצרף פלי" (משלי כה, ד) פשיסירו הסינים, אז יהיה הפלי צרופ.

י"ש אדם המשנה במנהגיו ואינו קבוע, זמן אחד אוהו במנהג זה וזמן אחד מסתלק מאותו מנהג ואותו מנהג אחר, וככה יעשה לעולם. והוא דומה לאדם שחפץ ללכת אל עיר ואינו יודע דרכו ולא יכיר השבילים המוליכים אותו אליה, לכן הוא ⁶⁹משתומם, פעם אחת ילך דרך אחד, ויחזור ויתעה להסירו ולבערו. והרי זה כמשמש בבגד לבחון הטוב וחזק הוא או חלש ובולוי, כן ימשמש במעשיו לבחון תכונתם (ענינם ותוכנם) בתכלית ההבחנה (בהבחנה מדוקדקת עד קצה היכולת) עד שישאר (האדם בעל המעשים) זך ונקי (ללא פניות וחלקים רעים במעשיו).

ביאורים

69. משתומם. מתבלבל בהליכתו ותועה בדרכו מאחר ואינו מכיר את הדרך הסלולה המובילה לעיר.

עיונים

ארחות

הקדמה

צדיקים

ח. היראה הטהורה. בספר 'אור יחזקאל' (יראה ומוסר, עמוד עו) כתב: כדי להשיג יראת שמים חייב ראשית לעקור מגופו הענינים המפריעים ליראה. תאוות ורצונות עולם הזה מתנגדות ליראת שמים, וכן מדות ולהודיעם בחינת הפסר ולהורות להם דרכים הישרים, למען יברר האדם בתחלת הבחנתו ⁷²מסלה אשר תביאהו למקום רענן ודשן אשר שם כל הטובה, והוא יראת-שמים, אשר הוא ⁷³סוף כל המעשים, והוא ⁷⁴השאלה אשר השם יתברך שמו שואל מכל אדם, בדרכיב: "מה ה' אליהך שאל מעמך, כי אם ליראה" (דברים י, יב), ואין שום מעשה נחשב פלתי ^(ח)היראה הטהורה.

ביאורים

70. עמל הכסילים תינענו. כסילותם גורם להם עמל המיגען, אשר לא למדו דרכי מבואות העיר (ללכת בדרך כבושה, וטורח הרבה) ומתיגע ליכנס דרך פחתים ובצעי המים ויגע בטביעות רגליו בבזך (רש"י). 71. הטבועים בהבלי השוא. השקועים בדברים שאין בהם ממש, ושרויים בהבלים שאין בהם תכלית. 72. מסילה. דרך סלולה וישרה. 73. סוף כל המעשים. תכלית כל דבר ככתוב בסוף קהלת: 'סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם'. 74. השאלה. הבקשה אשר ה' מבקש מכל אדם.

ארחות

הקדמה

צדיקים

עיונים

לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְהוֹדִיעַ לְכָל, כִּי כָּל אִישׁ
הָרוּצָה לְהָבִיא נַפְשׁוֹ לַיהוָה
מִדֹּדֹת הַטּוֹבוֹת, צָרִיךְ לַעֲרֹב
יָרֵאת-שָׁמַיִם עִם כָּל מַדָּה וּמַדָּה, כִּי
יָרֵאת הַשֵּׁם הִיא קֶשֶׁר הַמַּחְזָקֶת כָּל
הַמִּדּוֹת, וְדוֹמָה לַחוּט שֶׁהַכְּנִיסָהּ
לְתוֹךְ הַזָּרִי הַמְרַגְלִיּוֹת, וְקֶשֶׁרוֹ
קֶשֶׁרִים בְּתַחֲתֵיתוֹ לְהַחֲזִיק כָּל
הַמְרַגְלִיּוֹת - אֵין סֶפֶק כִּי בְּהִנָּתֵק
הַקֶּשֶׁר יִפְּלוּ כָּל הַמְרַגְלִיּוֹת, בְּךָ
הִירָאָה הִיא הַמַּחְזָקֶת כָּל הַמִּדּוֹת,
(ב) וְאֵם תִּתִּיר קֶשֶׁר הִירָאָה, יִבְדְּלוּ

רעות כמדת הגאווה
מונעות יראת שמים.
"רשע כגובה אפו כל
ידרוש" (תהלים י, ד)
המתגאה סבור אני
ואפסי עוד, ואינו מסוגל
לקבל עליו עול מלכות
שמים. כן מדת
ה'קשה-עורף' מדה
מגונה עד מאד, ועקשן
חי רק על פי רצונותיו,
ואינו מוכן לשמוע דבר
חכמה המפריע אפילו
במעט להנחותיו
ורצונותיו המקומות.
ומצינו בפרשת בשלח
(שמות טו): "וילוו העם
על משה לאמר מה
נשתה, ויצעק על ה'

ויורה ה' עץ... שם שם לו חק ומשפט ושם נסהו", וברשי' "ושם נסהו" -
לעם וראה קשי ערפו שלא נמלכו במשה בלשון יפה בקש עלינו רחמים
שיהיה לנו מים לשותות אלא נתלוננו". תובעת התורה מכלל ישראל
מדת 'קשה-עורף', מדה זו הביאה אותם לכדי התלוננות על הקב"ה. ואף
שהיו מיד לאחר קריעת ים סוף וראו הכל בעיניהם נסי הקב"ה, מכל
מקום הקשיות מפריעה להתלמדות פשוטה וברורה, כי המדה אינה נותנת
לו לותר על רצונותיו. ואדם יכול לראות זאת על עצמו, שאפילו
דברים ברורים שראה בעיניו אינם משפיעות עליו להתנהג שונה מאשר
הורגל.

וכמו כן כל המדות כולם מפריעים ליראת שמים. ולכן כדי להשיג יראה חייב
לעקור מקרבו את מדותיו הרעות.

ט. ואם תתיר קשר היראה יבדלו ממך כל המדות הטובות. מצאנו שיראת
שמים - מלבד היותה מצוה בפני עצמה - היא היסוד והאמצעי להשגת

עיונים

ארחות

הקדמה

צדיקים

מִמֶּנּוּ כָּל הַמִּדּוֹת טוֹבוֹת, וְכִשְׂאִין
בְּיָדָה מִדּוֹת טוֹבוֹת, אֵין בְּיָדָה תוֹרָה
וּמִצְוֹת, (ב) כִּי כָּל הַתוֹרָה תְּלוּיָה

מידות טובות. "ותיראן
המילדות את האלקים
ולא עשו כאשר דבר
אליהן מלך מצרים
ותחיון את הילדים"

(שמות א, יז). ובמסכת סוטה (יא.) דורשת הגמרא: "ותחיון את הילדים - תנא
לא דיין (למילדות) שלא המיתו אותן (את הילדים) אלא שהיו אף מספיקות
להם מים ומזון" (ומסייעות להחיותם, רהיינו שהיו מחביאות אותם בבתיקן
ומגדלות אותם. רש"י).

מסירות נפשן של המילדות מוכיחה בלי ספק על מידותיהן הטובות ועל טוב
ליבן. מדוע אין התורה מרגישה תכונות אלו? מדוע הזכירה התורה רק את
יראת האלקים שלהן?

בספר 'זכרון מאיר' מבאר, שמכח מידות טובות לבד לא היו המילדות יכולות
לעשות את מה שעשו. מעשים נפלאים כאלה מתוך הפרת צו המלך הם
למעלה מגבול ההטבה שבכח אדם. רק מי שספוג ביראת אלקים יכול
להתעלות להנהיגה כזו ולהתעלם מן הסכנה הגדולה. לפיכך קבעה התורה
את הגורם האמיתי: "ותראין המילדות את האלקים" ולכן - "ולא עשו כאשר
דבר אליהן מלך מצרים ותחיון את הילדים".

"ויהי כי יראו המילדות את האלקים ויעש להם בתים". גם כאן לא נאמר
"כאשר הטיבו עם הילדים", אלא "כי יראו", ללמדך כי השכר של "יעש להם
בתים" בא עבור היראה. הן יראו את ה' ולפיכך זכו לבתים של תורה ויראה,
מדה כנגד מדה. כדאיאת במסכת סוטה (יא.): "רב ושמואל, חד אמר בתי
כהונה ולויה - אהרן ומשה. וחד אמר: בתי מלכות - דוד נמי ממרים קאתי".
י. כי כל התורה תלויה בתיקון המדות. כתב הגר"א (באבן שלמה פ"א): "כל
עבודת ה' תלוי בתיקון המדות, וכל החטאים מושרשים במדות, ועיקר חיות
האדם הוא להתחזק תמיד בשבירת המדות, ואם לאו למה לו חיים".

כתב ה"חזון איש" זצ"ל (אמונה ובטחון פ"ד אות ה'): "מן המונחים הקיימים
כי תיקון המדות מתיחס לאלה המצוות שהם בין אדם לחברו, וחובת היראה
בשביל מצוות שבין אדם למקום יתברך, ומן המונח הזה קיימת הדעה כי יש
בני אדם שלמים במצוות שבין אדם למקום וחסרים בתיקון המדות
והם רעים בין אדם לחברו. אמנם אין דעה זו קיימת באמת לחודר אל
פנימיות חזיון הזה. כי האמת, זה שמדותיו כבריייתן ולא הותקנו על פי המוסר

ארחות

הקדמה

צדיקים

עיונים

ארחות

הקדמה

צדיקים

בתקון המדות, כי כל המדות טובות ורעות, החכם יכול לעשות הרעות לטובות, והכסיל יעשה⁷⁵ מדות טובות לרעות.

מי שהולך בחשך ואינו מתבונן בתקון המדות, אפשר שיהא בו מדה המאבדת כל זכיותיו, כגון המתנאה במעשיו ומתפאר

והדעה, והוא מסור בידו יצרו ואין יצרו מסור בידו, לא יתכן שיהא שלם במצוות שבין אדם למקום, ואם מקיימן במדה ידועה הוא רק מפני שאינו פוגש בהן התנגדות מטעם אחת המדות המגונות, אבל בהפגשו בהתנגשות שלהן לא תעמוד יראתו בפניהן! ללא מדות מתקנות - אי אפשר להיות שלמים אף במצוות שבין אדם למקום, ואם אם נראה לעין שמקיים מצוות בשלמות הוא רק מפני שלא בא לידי נסיון, ואילו בא לידי נסיון לא היה עומד בו!

ומביא לכך ה"חזון איש" דוגמא: חרד שמכבדים אותו לעלות לתורה ואין הכבוד מספיק לו לפי מעלתו ולכן הוא אינו עולה - מידת הכבוד שבו גרמה לו לעבור על: "ועזבי ה' יכלו" - זה שקורין לו לעלות לתורה ואינו עולה. האדם הזה מקולקל בשורשו שיצר הרע שופטו וכל עשיית מצוותיו הן פרי ההרגל המתאימות לכבודו ולתאוותיו ולהלך חייו, אך נסו לפגוע בו כי אז תתהפך הקערה על פיה!

ביאורים

75. לעשות הרעות לטובות. להשתמש עם המדות הרעות למטרה טובה, כגון במדת הקנאה להשתמש ל'קנאת סופרים' תרבה חכמה. וכן במדת הגאווה להשתמש ל'ויגבה לבו בדרכי ה'". 76. מדות טובות לרעות. כגון, במדת הרחמנות ישתמש לרחם על האכזרים. ובמדת אהבה, ישתמש לאהוב את הרשעים. 77. המתנאה במעשיו. אף שהוא מלא בתורה ובמעשים טובים, מכל מקום אסור לו להתגאות בכך, כשכל כוונתו בזה להתגדל ולהשתרר על בני אדם.

⁷⁸ ומיפה עצמו תמיד בנגות של חברו ומתכבד בקלונו. והאיש ההוא דומה למי שממלא חבית יין משבח, ויש בתחתית החבית נקב קטן, אין ספק שיאבד כל היין המשבח בנקב הקטן אם לא יסתם אותו; כך המתנאה הזה, אף-על-פי שהוא מלא תורה, יאבד הכל על-ידי המדה הרעה הזאת אם לא יחוש לתקנה. ומעשים הם בעולם המכירים האמת. יש שאין חכמים להכיר, וכמו שאין הקטוע שתי רגליו יכול לעלות בסלם, כך לא יעלה במדרגת החכמה מי שאין בו תבונה. יש שהוא חכם, ונמנע בתאות העולם מנעוריו עד שישים כל חכמתו לחשיג תאוותו ולעשות רצון יצרו הרע, כי הרגל מנעוריו במעשים הרעים עד שהם קבועים בנפשו, וקשה לו מאד להמלט⁷⁹ מפח יקוש העונות. ויש שיש בו חכמה להכיר וגם חפץ לילך בדרכים טובים, אך לא היה⁸⁰ אצל החכמים לשימור מהם החכמה והדרכים הישרים, ומתוך כך הולך במחשבים. ודומה למי שיש לו מטמון

ביאורים

78. ומיפה עצמו תמיד בנגות של חברו. עורך מעשיו הטובים וחכמתו למול מעשי חבריו או חכמתו כדי שמתוך כך יראה שהוא מכובד וחבירו בוז, נמצא מתפאר בחסרונותיו של חברו ובסכלותו, וזהו "מתכבד בקלון חברו", שעל ידי השוואה זו מכבד את עצמו בנגות חברו. 79. מפח יקוש. ממלכודת המוקש של רשת העונות. 80. אצל החכמים. במסכת אבות (א, ד). "יהי ביתך בית

בביתו, ואינו יודע המטמון, ומוכר הבית לאחר.

התבונן כי האדם רב מדותיו זו משנה מזו, וכל מדה ומדה⁸¹ טורפת דעת האדם, זו מושכתו לכאן וזו מושכתו לכאן, ויצר הרע מסיעו לכל מדה שיבחר⁸² הפחות שבה. והוא דומה לאדם שהולך במדבר, ופוגעים בו דבים ואריות ונמרים וזאבים וחרבה משחיתים. האיש הזה צריך לפקח עיניו ולחלחל עם כל אחד ואחד, ואם יעלים עיניו רגע אחד, יטרפוהו המזיקים. כך האדם במדותיו הרעות, כגון התאוה והגאווה והשנאה והכעס וכיוצא בהן, מתגלגלות בלבו תמיד, ואם יתעלם ולא יתקנם, יעקר מלבו אור האמת⁸³ וימש חשך. ועל זה נאמר: "שויתי ה' לנגדי תמיד"⁸⁴ (תהילים טז, ח).

ביאורים

ועד לחכמים, והוי מתאבק בעפר רגליהם, פירש הגר"א: שתלך תמיד אחריהם, כמו שנאמר (משלי י"ג) הולך את חכמים יחכם, ומשלו לחנוני מוכר בשמים שנשאר האבק בו. ובפרקי דר"א (פכ"ה) מסיים על משל זה: כך כל מי שהולך עם הצדיקים לוקח מדרכיהם וממעשיהם הטובים. ובאדר"נ (ו'): בזמן שתלמיד חכם נכנס לעיר אל תאמר איני צריך לו, אלא לך אצלו. 81. טורפת דעת האדם. כל מדה חוטפת ונוטלת את דעתו של האדם ומושכתו אליה. 82. הפחות שבה. שיבחר בצד השלילי ביותר שבה. 83. וימש חושך. יהיה לבו חשוך מאד. 84. שויתי ה' לנגדי. תמיד אחשוב כאילו ה' עומד נגדי ורואה מעשי. ומסיים הפסוק "כי מימיני בל אמוט", כי בעבור זה יעמוד מימיני לעזור

האדם בשעה שנולד הוא בגופו ובחכמתו חלוש משאר כל⁸⁵ הבריות, כי כל הבריות⁸⁶ ביום הנולד הם הולכים ואוכלים ומסיעים לעצמם,⁸⁷ אבל האדם צריך טרח גדול בגופו, וגם-כן צריך יותר תקון לנשמתו⁸⁸ לתקן החכמה ולהבין דרכים טובים, כי האדם בתחלתו בלא מלמד⁸⁹ נוהג כבהמה, אך לבו⁹⁰ דומה ללוח שהוא מוכן לכתב עליו, אם חלוח הזה ביד טפש - ישרטט עליו שרשטי⁹¹ הכלים עד שיתקלקל ולא יהיה בו תועלת עוד, אבל החכם יכתב עליו סדר עניניו

ביאורים

לי ולא אהיה נוטה לנפול. (מצורת דוד). 85. הבריות. בעלי חיים. 86. ביום הולדם הם הולכים. במסכת בבא קמא (סה) אמר רבא: שור בן יומו (ביום שנולד, הרי הוא כבר) קרוי שור, איל בן יומו קרוי איל. והכוונה שעל משעה שנולד הרי הוא כמו שור גדול בכל עניניו, במאכלו, במהלכו ובדעתו. 87. אבל האדם צריך טורח גדול. כלומר, האדם כשנולד יש טורח גדול להוריו בטיפול גופו ובגידולו. 88. לתקן החכמה. ללמדו דרך הישר ולעלות במדרגות החכמה. 89. נוהג כבהמה. כאמור בפסוק (בראשית ח, כא) "כי יצר לב האדם רע מנעוריו". פירוש, כי הרצונות של לב האדם הם רעים מילדותו, מהרגע שנולד. ובאיוב (יא, יב) "ועיר פרא אדם יולד", ופירש המצורת דוד, כי כל אדם כאשר יולד הוא כעיר פרא מבלי חכמה, וכאשר יכין לבו הנה ישיכל. 90. דומה ללוח שהוא מוכן לכתוב עליו. באבות (ד, כ): "אלישע בן אבויה אומר, הלומד ילד למח הוא דומה, לריו כתובה על ניר חדש..." כשם שדיו הכתובה על ניר חדש - שעדיין לא כתבו בו - הדיו נבלע ונרדק בו היטב, ואינו נחחק לעולם, כמו כן הלומד בעודו צעיר כאשר עדיין לא נחקקו במוחו עניני העולם, ודעתו וליבו פנויים לקבל, לימודו נחקק בו היטב ואינו משתכח. 91. הכלים. דברים שאין בהם ממש.

ארחות

הקדמה

צדיקים

וְצִדְקָיו וְחֻבּוֹתָיו, וּמִתּוֹךְ חֲלוֹחַ יִכְלָל וַיִּפְרֹנֶם בְּנֵיו, וַיַּנִּיעַ לְתוֹעֵלַת גְּדוּלָּה. כֵּךְ לֵב הָאָדָם: הַכְּסִילִים יִצְיִרוּ בּוֹ צִיּוּרֵי הֶבֶל וְשֹׁקֵר, וַיִּכְתְּבוּ עָלָיו חֲקוּקֵי הֶבֶל⁹² וְאָוֶן, וַיִּמְלְאוּ לָבָם מַחֲשָׁבוֹת הֶבֶל וְרִיקָן; וְהַמְשִׁבִּילִים יִכְתְּבוּ עַל לָבָם מִכְתָּב אֱלֹהִים, שֶׁהוּא יִסּוֹד הַתּוֹרָה וְהַמְצוּוֹת וְהַכְּמַת הַמִּדּוֹת, עַד אֲשֶׁר יִזְהִירוּ נַפְשׁוֹתָם כְּזֹהֵר הַרְקִיעַ. וְלִזֶּה הִתְּנָה כּוֹנֵן שְׁלֹמֹה בְּאָמְרוֹ: ⁹³"קִשְׁרָם עַל אֲצַבְעֵיךָ, כְּתָבָם עַל לִיחַ לִבְךָ" (משלי ז, ג).

עוד אָמַר שְׁלֹמֹה: ⁹⁴"גַּם בְּמַעַלְלָיו יִתְנַכֵּר נָעַר, אִם זֶה וְאִם יֵשֶׁר פָּעִלָּו" (שם כ, יא). זֶה הַפְּסוֹק נֶאֱמַר עַל הַבְּחִינָה הַנֶּעְרִים, ⁹⁵"כִּי מִנְּעוּרֵיהֶם נִכְרַ מִדּוֹתֵיהֶם. כְּמוֹ שֶׁתִּרְאֶה מִקְצַת הַנֶּעְרִים נִרְאֶה בָּהֶם מִדַּת בִּשְׁתִּי, וּמִקְצַתָּם - הָעִזּוֹת, וּמִקְצַתָּם נוֹטִים אֶל הַתְּאֻוָּה, וּמִקְצַתָּם נוֹטִים אֶל

ביאורים

92. ואין. עמל ושקר. 93. קשרם על אצבעותיך. שים לבך להתבונן בהם תמיד, וחקוק אותם לזכרם היטב במחשבות לבך. 94. גם במעלליו יתנכר נער. כבר בנעורו ניתן להכיר האם טהור והאם תמים הוא בהתנהגותו. 95. כי מנעוריהם נכר מדותיהם. במסכת ברכות (מח). מביאה הגמרא מאמר השגור בפי הבריות: "בוצין בוצין מקטפיה ידיע", פירוש, כל דלעת ודלעת כבר בקטנותה לפי השרף היוצא ממנה בשעת חניטה, ניתן להכיר את איכות הפרי אם יהיה טוב, וכמו כן בבני אדם ממעשיהם בקטנותם ניתן לדעת כיצד יתנהגו לכשיגדלו.

עיונים

ארחות

הקדמה

צדיקים

יא. כי נוח להם לקבל. על הפסוק (משלי יג, כד) "ואוהבו שחרו מוסר", ביאר המצודת דוד: האוהב את בנו מייסרו בעת השחר, רוצה לומר בילדותו, עת יוכל לנטותו לכל אשר יחפוץ. כתב השל"ה (שער האותיות אות דרך-ארץ). והמשילו דבר זה לנטיעה בעוד שהיא ילדה יוכל האדם לנטותה ולישרה כפי רצונו, אבל אם נתגדל האילן בעקמימות אי אפשר לו לישר.

אחר-כך, כן משפט הנער. יב. והם צריכים לסבול. בספר 'דרך עץ חיים' להרמח"ל כתב: ובתחילה, כשהערלה בגוף, מעבירים אותה אחר שמונה ימים. אך הערלה הפנימית, שהיא ערלת הלב, אינה סרה אלא לאחר שלוש עשרה שנים ויום אחד, ולכן כל אותו הזמן הוא פטור מן המצוות. ועם כל זה באותו הזמן צריך לייסרו, כמו שאמרת, שזה גורם לו שתפרד הערלה ממנו היטב, ואז היא פורשת ממנו לגמרי בזמן המוכן כנאמר למעלה, ועל כן אמר "רחיקנה ממנו", ולא אמר "יסירנה ממנו", כי אי זה להסירה, כי אם בזמנה תסור... והנה כן הדבר הזה בנער, כי האולת קשורה בו, וצריך חיבוט כדי להרחיקה מן הקשר.

ביאורים

96. והנעירים. הצעירים אף אם גבר עליהם טבע הרע עדיין אפשר... 97. והם צריכים לסבול. את דברי המייסר, מאחר ואין בהם עדיין כח וחכמה לברוח מתחת ידיו, ועוד שאז עדיין נפשם רכה ונוחה לקבל דברי מוסר.

ארחות

הקדמה

צדיקים

עיונים

אֲכַל בִּימֵי הַזְקָנָה אֵינָם נִעְתָּקִים
בְּקָל מִמָּה שֶׁהָיוּ בָּהֶם בִּימֵי
הַבְּחָרוּת. וְהֵם דּוֹמִים לְטֵם כֶּסֶף,
שֶׁהָיָה טָמוּן בְּקֶרֶקַע וְהֶעֱלָה חֲלָדָה
עָבָה⁹⁹ בְּאַרְבֶּּ הַטְּמָנְתּוֹ, צָרִיךְ אוֹתוֹ
הַכֶּסֶף¹⁰⁰ מְרִיקָה אַחֵר מְרִיקָה עַד
שֶׁיָּשׁוּב הַכֶּסֶף לְמִרְאֵהוּ הַנָּאֶה. כֵּן
הָאָדָם אֲשֶׁר הֵלֵךְ לְפִי דְרָכּוֹ וּמִנְהֶנְהוּ,
וְנִשְׁקַע בְּעַמְקֵי הַמַּדּוּת הַמְרוּעוֹת,
צָרִיךְ לְלַמֵּשׁ שִׁבְלוֹ¹⁰¹ לְהַבְדִּיל בֵּין
הַטָּמֵא וּבֵין הַטָּהוֹר וּלְהַרְגִּיל
בְּעִבּוּדָה עַד שֶׁיִּהְיוּ הַמַּדּוּת טְבוּעוֹת
וּקְשׁוּרוֹת בְּלָבוֹ.

(י') זֶה סֵפֶר מַדּוּת נִכְתָּב וְנִתְחַם

והדיבוק הזה, שאז כשיהיה זמנה להתפרש, תתפרש לגמרי מכל וכל. ואם הוא הולך בדרך טוב, הוא מרחיקה מעצמו. והנה בזמן הזה, שהוא הרחק הערלה, ההבל היוצא מפיו הוא מכניע סיטרא אחרא ושוכרה שבירה גדולה, וחוזר וממשיך הכח של התורה שקיבל בראשונה קודם שנולד. וכיון שהשלים לקבל הכח, אז יש לו לעשות, ולכן הוא חייב במצוות. יג. זה ספר מדות. המשגיח רבי ירוחם הלוי ליבוביץ זצ"ל ממיר כתב (ד"ת ד, לט): "פעם שמעתי מאדמר"ר הסבא מקלם זצ"ל על השאלה מדוע לא נזכר בפירוש בתורה כל

הענין והחומר של מידות [וכבר עמד על זה רבי חיים ויטאל בשערי קדושה ח"א שער ב]. ואם כי מידת הגאווה אמנם נזכרת בתורה, כנאמר "זרם לבבך וגו'" (דברים ח, יד) ועוד כאלה, אולם מידות הכעס והקנאה וכד', אשר הינם

ביאורים

98. נעתקים. משתנים. 99. באורך הטמנתו. מריבוי הזמן שהיה טמון בארמה. 100. מריקה. שפשוף וניקוי לסלק כל מה שנרבק בו. 101. להבדיל. לדעת לחלק.

עיונים

ארחות

הקדמה

צדיקים

בְּטִבְעַת הַחֲכָמָה לְלַמֵּד לְאָדָם דַּעַת,
לְהִיטֵת סֵפֶר זֶה בְּיַדִּי כָּל אִישׁ לְכָל־
אֲמָנוּת לְתַקֵּן מִתּוֹכּוֹ מַדּוּתָיו
וּמַעֲשָׂיו, כִּי הָאֱמֵן אֲשֶׁר בִּידּוֹ כָּל־
אֲמָנוּתוֹ יוֹכֵל לַעֲשׂוֹת מְלֹאכֶתּוֹ,
אֲכַל בְּשָׂאִין בִּידּוֹ כָּל־אֲמָנוּתוֹ לֹא

לתחוב את המחט בכד צריכים ללמוד. והנה אדם אשר מביא בד לחייט לתפור לו בגד, הלא יאמר לו בקצרה, הנה הבד ותפור לי בגד כפי מידתי, ולא יאריך להגיד לו לחייט כי יקח מחט וכי יאחזו אותו ביד ימינו וכי יאחזו אותו באופן ישר וכי יתחוב את המחט בהבד בתפירות סמוכות ולא רחוקות וכדומה לזה. כי אם ככה ידבר איתו הלא יגרשנו מפניו, באמור לו: הלא לחייט באת ולא לסנדלר, עליך רק להגיד לי איזה בגד אתה רוצה, ואני כבר אעשה מה שצריך לעשיית הבגד, כי חייט אני!

וככה הוא בעניינו. הקדוש ברוך הוא הביא לישראל 'מלאכה' (=א שטיק ארבייט) לעשותה כתיקונה. ומהי 'המלאכה'? אמר הקדוש ברוך הוא: "ממלכת כהנים וגוי קדוש" (שמות יט, ו) זוהי 'המלאכה' שאני מחפש מי שיקבלנה ויעשנה. האתם מקבלים לה? הבינו ישראל ודאי כי כרי לעשות מלאכה כזו צריכים להיות מקורם אומן, ואף אומן גדול, וישנם תנאים המכשירים את האדם לאומנות זאת 'המלאכה' - ללא כעס, ללא גאווה, ללא כל המידות הרעות הרבות למיניהם.

ועל זה באה תשובתם: "ויאמרו כל אשר דיבר ה' נעשה" (שם שם, ח). מקבלים אנחנו לעשות 'המלאכה' של "ממלכת כהנים וגוי קדוש", ויודעים אנו ודאי את כל הקשור בעשיית זו המלאכה, כל הכנות המידות אשר קודמות לזו המלאכה, כי בלעדי תיקון המידות הנה זה כמו תפירות בגד ללא אומנות. החייטות, ללא המחט והחוט, וכל שאר הכלים המכשירים פעולת התפירה. וזהו הענין אשר לא נזכרו בתורה עניני המידות ולא באה כל אזהרה עליהן, כי כל התורה וכל דיניה מיוסדות עליהן, שהרי הן הכלים לכל מעשה התורה, וכשמקבלים את התורה - ודאי כרוכות עמה כל המידות." עכ"ד.

ארחות

הקדמה

צדיקים

ויכול לעשות מאומה. לכן שמע מוסר וקח כל
אמנותך בידך לתקן מדותיך. הלא תראה, מי שיש
לו הרבה מיני מטבעות, קטנות וגדולות, ואינו יודע
ערבם ושונים, לא ידע מה לקנות בכל אחת, עד שידע
ערך של כל מטבע. ונס צריך לידע איזה מטבע
פסל המלך וגזר עליה¹⁰² שלא להוציאה. אחר שישקל
כל מטבע ומטבע ויערכה, אז ידע לקח בכל אחת
צרכיו¹⁰³ בערך שוה, ובמטבע שגזר המלך שלא
להוציאה יזהר שלא יוציאה אלא¹⁰⁴ בענין שלא יקנס.
נמצא, שזה האיש מגיע בכל מטבע ומטבע
למזכה ולשמחה. אבל הטפש אשר לא ישקל ולא
יעריך, ויוציא מה שפסל המלך, אין ספק שייגיע זה
להזק גדול.

ואתה בני, קח המשל הזה נמשל על רב מדות שבה,
גדולות וקטנות, ותשקל כל מדה ומדה¹⁰⁵ בפלם
הכמות, עד שתדע ערך כל מדה ומדה, ותדע המדות
אשר פסל המלך הגדול להזהר בהם שלא יראה בך ולא

ביאורים

102. שלא להוציאה. שצויה המלך שלא יקבלו מטבע זו ולא יסחרו בה.
103. בערך שוה. למטבע. 104. בענין. באופן. 105. בפלם. בישר.

עיונים

ארחות

הקדמה

צדיקים

יד. אלא במקום שלא יקבל הזק ועונש. גם
תקבל הזק ועונש, וכן תגיע אל
שנאה שהיא רצויה
וישנה קנאה רצויה - כשם שאהבה ועונה טובות הן, רק יש ללמוד ולדעת
אימתי להשתמש בהם.

רבי חיים שמואלביץ זצ"ל מביא דוגמאות כיצד להתאים כל מדה לזמן
ולמקום הראוי.

א. בנסיון העקידה אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם "קח נא את בנך", אמר
אברהם שני בנים יש לי, אמר לו "אשר אהבת", אמר אברהם את שניהם אני
אוהב, אמר לו הקדוש ברוך הוא אשר אהבת הרבה, אמר לו וכי יש תחומין
במעיי כלומר, אברהם אומר שהוא אוהב את יצחק וישמעאל באותה מדה...
(ויש לזכור שעדיין לא עשה ישמעאל תשובה). ובשעה שגירש אברהם את
ישמעאל בנו לא נתן לו אלא "לחם וחמת מים" - ולא כסף וזהב, לפי שהיה
שונא על שיצא לתרבות רעה (רש"י). אצל אברהם לא נבעה השנאה בגלל
מדותיו, ולכן אף על פי שאהבו אהבת נפש כמו שאמר "וכי יש תחומין במעי"
- באותה שעה היה שונא על שיצא לתרבות רעה. אין זו שנאת אדם סתם
אלא הנהגה של שנאה לפי שיצא לתרבות רעה, ולכן לא נתן לו אלא לחם
וחמת מים.

ב. וירא פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן ויקם מתוך העדה ויקח רומח בידו...
וידקור את שניהם" (במדבר כה, ז"ח) - ונראה שיחסו הכתוב לאהרן הכהן
לומר לך שמדותיו של פנחס היו כמדותיו של אהרן הכהן - אוהב שלום ורודף
שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה. ולא קנא לה' מתוך אכזריות אלא
יחד עם האהבה הגדולה שחש לכל אחד ואחד, במקום שהיה צריך - קנא
קנאת ה' והרג את זמרי.

וביאור הדברים על פי מה שכתב הסבא מנובהרדוק זצ"ל בספרו "מדרגת
האדם": המדות בעצמן אינן לא טוב ולא רע, אלא בחינת הטוב והרע מתחלף
לפי שמוש האדם בהן, אם השתמש בכל אחד במקומו ובעתו כמו שצריך -
הרי זה בכלל טוב, אבל אם השתמש שלא במקומו ושלא בזמנו ולא לפי
הצורך אלא לפי רצונו - זה בכלל רע, והשתמשות הזאת תלויה בחוט
השערה, והוא המסור ללב, והוא שיש קנאה גרועה ש"רקב עצמות קנאה", ויש
"קנאת סופרים - אשר - תרבה חכמה". ויכול הדבר הזה להתחלף אצל האדם

ארחות

הקדמה

צדיקים

עיונים

עיונים

ארחות

שער הגאולה

צדיקים

הַשְׁלָמוֹת, וְתַהֲיָה אִמּוֹן וְכָלִי
אִמּוֹתֶיךָ בְּיָדֶךָ.

עֲתָה נִרְצָה לְהוֹדִיעַ שְׂרָשֵׁי הַמִּדּוֹת
וְעִנְפֵיהֶם וְתוֹעֲלָתָם וְנוֹזָם,
וְכוֹנְנָתָנוּ לְהַשִּׁיב טַבְעֵי הָאָדָם מֵעֵינִן
הַסְּכָלוֹת אֶל אֲהֶבֶת הַמּוֹסֵר,
וְשִׁישְׁתִּדְּלוּ¹⁰⁶ הַפְּתָאִים לְדַעַת
טַבְעֵי הַחֲכָמִים. וּמַהֲשֵׁם יִתְעַלָּה
זְכָרוֹ נִשְׁאָל עוֹד שִׁיזְדִּיעֵנו הַדְּרָכִים
הַיִּשְׁרִים וְנִתְיֻבוֹת הַצֶּדֶק לְהוֹרוֹת
¹⁰⁷שְׁבִטֵי יִשְׁרוּן עַד־תַּחֲסֹד.

ביאורים

106. הפתאים, שוטים הנפתים מהר. 107. שבטי ישורון. כינוי לעם ישראל הבאים מ"ב שבטים. ומכונים "ישורון" [נגזר מן המלה "אשורנו" (במדבר כד), לשון ראייה] מכיון שזכו לראות את כבוד השכינה עין בעין בעת מתן תורה כנאמר (שמות כד) "וזמראה כבוד ה' כאשר אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל" (רבינו בחיי דברים לב, טו). והרמב"ן פירש "ישורון" על שם שהם ישרים.

א. כי הגאה ישכח יוצרו. במסכת סוטה (ה.). אזהרה לגסי הרוח [שלא יהא גס רוח. רש"י] מניין? רב נחמן בר יצחק אמר מהבא, "ורם לבבך ושכחת" (דברים ח, יד) וכתוב "השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך" (שם יא). רש"י (ד"ה ורם) מבאר שעל ידי גובה הלב בא לידי שכחת הבורא, ועל שכחה זו הרי הוא מוזהר "השמר לך פן תשכח" (וכן כתב המאירי).

אך יש שפרשו [סמ"ק (סימן כב) וכן משמע בסמ"ג (לאוין סד) וראה חשק שלמה (סוטה שם)] שהאזהרה של "השמר לך" אמורה על "ורם לבבך" עצמו, ולא רק בגלל שהיא הגורמת לשכחת ה' שתבוא בעקבותיה, אלא רוממות הלב עצמה היא השכחה. כי הם בארו ענין איסור הגאווה, שאדם לא

שער הראשון
שער הגאווה

בשער הראשון נדבר על מדת הגאווה. ומה טוב שנגדמן תחלה לכל השערים, מפני היות האדם להבדל ממנה, כי היא פתח לרעות רבות, ולא ראינו פזאת לרעה בכל המדות. לכן צריך האדם להתחכם להנהיגה אל המנהג הראוי, ולדחות אותה במקום שאינה ראויה בו.

הגאווה היא המטבע אשר פסל המלך הגדול ברוך הוא, והזהירנו עליה בתורתו. כמו שנאמר: "השמר לך פן תשכח את ה' אשר הוציאך מארץ מצרים" (דברים ו, יב). (א) כי הגאווה ישכח

יתגאה כשהקדוש ברוך הוא משפיע לו טובה ויאמר שבריוח שלו ובעוצם ידו ועמלו עשה והרויח והגיע לכל זה. ועל ידי כך לא יחזיק טובה להקדוש ברוך

ארחות

שער הגאווה

צדיקים

עיונים

יוֹצֵר, בְּרִכְתִּיב: "וּבְקֶרֶךְ וְצִאֲנֶךְ" הוא מחמת גאונו. וכתב שם שכך מוכח בפסוקים, שלא יתלה הצלחתו (הן בממון הן ביופי הן בחכמה) בעצמו אלא תמיד יהא שפל ומודה לה' על המעלות שחננו.

ב. ובקֶרֶךְ וְצִאֲנֶךְ ירבינו וגו' ורם לבבך. מבואר שהעושר יכול להביא את האדם לגאווה ולשאר חטאים. במסכת ברכות (לב). אומרת הגמרא, שלאחר חטא העגל אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, בשביל כסף וזהב שהשפעת להם (שנתת להם בשפע) לישראל עד שאמרו "די" הוא גרם (להם להתנאות עד) שעשו את העגל... משל לאדם אחד שהיה לו בן, הרחיצו וסכו והאכילו והשקו, ותלה לו כיס (של מעות) על צוארו, והושיבו על פתח של זונות, מה יעשה אותו הבן שלא יחטא (וכמו בן ישראל, הקדוש ברוך הוא שהשפיע להם רוב טובה והביאם לירי נסיון זה, הוא שגרם להם לחטא העגל).

בספר 'חכמת המצפון' (דברים) כתב: רואים אנו מדברי הגמרא יסוד וחידוש גדול, לא כמו שאנו מורגלים לראות התחלת וסיבת החטא בבחירת לבו של האדם הבלתי טובה אשר לפני החטא. חכמינו ז"ל ראו עיקר סיבת החטא עוד רחוק הרבה מהחטא, ותלו את החטא בדברים אשר נעשו עוד זמן רב לפני החטא, אשר לכאורה אין להם שום שייכות עוד להחטא כלל, והם דברים אחרים לגמרי וגם מותרים בתכלית ההיתר, ושם כבר ראו חז"ל את החטא כאילו כבר נגמר, ואמרו שאחר דברים כאלה החטא כבר דבר הבא בתולדה ומידי דממילא, כי מה יעשה הבן שלא יחטא, ובטענה זו הלא רצה משה רבינו לפוטרים מכל אשמה, והיה בזה מודעה על כל מעשה העגל כאילו היו אנוסים בחטא, מאחר ונתן להם הקדוש ברוך הוא שפע של כסף וזהב, דבר זה ממילא הביאם לחטא העגל.

רואים אנו מזה הערה נוראה, ועיקר גדול בעבודת האדם שאחרי שכל הדבר תלוי רק בהתחלות הגורמות ומביאות להמעשה, והמוקדמים עוד זמן רב לפני המעשה, אם כן הרי בהם תלוי כל עיקר עבודת האדם להזהר בהתחלות וההקדמות אשר לחטאים, וגם בהתחלת דאחלתא, ואף גם באלה שהם דברים המותרים לגמרי כמו כסף וזהב, או רחיצה וסיכה שהם בוראי מהדברים המותרים, וכן אכילה ושתייה וכדומה שהם גם מותרים, ומכל מקום גילו לנו חז"ל שעיקר סיבת החטא של העגל היתה בריבוי הכסף והזהב כמעשה הרחיצה והשתייה המוקדמת שעשה האב לבנו, וכן מה

עיונים

ארחות

שער הגאווה

צדיקים

יִרְבֵּין (2) וְכֶסֶף וְזָהָב יִרְבֶּה לְךָ וְגו', וְרָם לִבְךָ וְשִׁכַּחַת אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ וְגו', וְאִמְרַת בְּלִבְךָ בְּחִי וְעַצֶּם יָדֶי עֲשֵׂה לִי אֶת הַחִיל הַזֶּה, וְזָכַרְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הַנֶּתֶן לְךָ כֶּחַ לַעֲשׂוֹת חֵיל" (שם ה, יג-יח). וּבְמִלְךָ נֶאֱמָר: "לְבַלְתִּי רוּם לִבְכוּ מֵאֲחִיו" (שם יז, כ). אִם הִזְהִירָה תִּזְרָה 2 אֲפִלּוּ

שהאכילו והשקו ותלה לו כיס בצוארו והעמידו לפני פתח בית הזונות אין בהם עצם של איסור, ומכל מקום עיקר החטא בהם נחשב, כי אחר-כך "מה יעשה הבן שלא יחטא", כבר אנוס הוא ואינו בעל בחירה כלל.

ג. וכסף וזהב ירבה לך. ריבוי כסף וזהב לאדם יכול להביאו לגאות

הלב ועל ידי זה ישכח את ה'. אומר ה"ספר החיים": זו הסיבה שאבותינו הקדושים היו מציירים ציורים על המטבעות (כמבואר בב"ק צז). אברהם אבינו עשה במטבע ציור של זקן וזקנה מצד אחד, ובחור ובתולה מצד שני, כדי להזכיר את הנס שעשה לו הקדוש ברוך הוא שנתן לו את יצחק. מה הקשר בין כסף לנסים? כדי שכשיביט במטבע לא יגיע למצב של "זרם לבבך ושכחת את ה' אלקיך...", כי כסף מביא גאווה.

המטבע שעשה יהושע היה טבוע בו שור מכאן וראם מכאן, על שם הפסוק (דברים לג, יז): "בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו", שנצחונותיו במלחמות על כיבוש ארץ ישראל היו מהקדוש ברוך הוא ולא מכוחו ועוצם ידו.

וכן דוד הטביע על המטבע מקל ותרמיל מכאן ומגדל מכאן, להזכיר לעצמו כי הגיע מאחורי הצאן. ומרדכי היהודי עשה מטבע שהיה בו שק ואפר מכאן, עטרת זהב מכאן. כולם עשו מטבעות ועליהן ציורים שהזכירו להם את הנסים שעשה להם הקדוש ברוך הוא, כדי שלא יגיעו חס ושלום למצב של גאווה הבאה מחמת ריבוי הממון.

ביאורים

1. ורם לבבך. ותתגאה בלבך. 2. אפילו במלך. הרמב"ן ביאר, כי מה אם למלך שהוא ראוי להתנשא ולהתגדל, הפסוק אוסר את הגאווה וגובה הלב ומצוה שלבבו יהיה שפל ככל אחיו הקטנים ממנו, כל שכן לאחרים שאינם

ארחות

שער הגאווה

צדיקים

בְּמִלָּה, כָּל-שֹׁכֵן בְּחֵירוּמֹת, ³שֶׁלֹּא יִשְׁתַּרְרוּ זֶה עַל זֶה.

הַגָּאֹוָה מִתְחַלֶּקֶת לִשְׁנֵי חֻלְקִים: הָאֶחָד - גָּאוֹת הָאָדָם בְּגוֹפּוֹ, וְהַחֲלֵק הַשֵּׁנִי - גָּאוֹת הָאָדָם בְּמַעֲלֹת הַחֻכְמָה וּבְמַעֲשָׂיו. גָּאוֹת הָאָדָם בְּגוֹפּוֹ יֵשׁ בּוֹ שְׁנֵי חֻלְקִים: הָאֶחָד טוֹב, וְהָאֶחָד רָע. וְזֹאת הִיא גָּאוֹת הָאָדָם בְּגוֹפּוֹ הָרָעָה: בָּעֵת שֶׁתִּתְגַּבֵּר הַגָּאֹוָה בְּלֵב הָאָדָם, ⁴אֵז תִּמְשַׁל עַל הָאָדָם מִקְדָּקְדוֹ עַד כֶּף רִגְלוֹ. בְּרֹאשׁוֹ וּבְגִרְוֹ - בְּדִבְתֵּיב: ⁵"עֵן כִּי גָבְהוּ בְנוֹת צִיּוֹן וְתִלְכְּנָה נְטוּיוֹת גְּרוֹן" (ישעיה ג, טז), ⁶בִּידֵיו וּבְרִגְלָיו - דִּבְתֵּיב: ⁷"אֵל תְּבוֹאֲנִי רֵגֶל גָּאוֹה וְיִד

ביאורים

ראוים להתגאות. 3. שלא ישתררו זה על זה. שלא יתגאו וימשלו (להתנהג בשררה) זה על זה. 4. אז תמשול על האדם. גאותו תהיה ניכרת בכל איברי גופו מקדקדו עד כף רגלו. 5. יען כי גבהו בנות ציון. ה' מוכיח את עם ישראל על הנשים הגאותניות שמשלו בעם והחטיאו אותו. שהולכות בגרון מתוח ובראש מוגבה להתגאות ביפן. [במסכת שבת (סב): דרש רבא בריה דרב עילאי: מה פירוש הפסוק (ישעיה ג, טז): "ויאמר ה' יען כי גבהו בנות ציון", שהיו הנשים מהלכות בקומה זקופה והבליטו את גובהן (ראה רש"י ומהרש"א). "ותלכנה נטויות גרון", פירוש, שהיו מהלכות בפסיעות קצרות, שהעקב של רגל אחת מגיע בצד האגודל של הרגל השנייה בלבד ואינו עובר אותו, כדרך אדם שגורנו נטוי למעלה והולך לאט כיון שאינו רואה את הקרקע שלפניו, וכל זה כדי שתהיינה שוהות בהליכתן ויבואו אנשים להסתכל בהן (רש"י)]. 6. בידיו וברגליו. במסכת דרך ארץ רבה (פרק ב'): המפפין [מנפנפים] בידיהם, והבועטין ברגליהם, והמהלכין בראש אצבעותיהן (כמו שעשו בנות ירושלים). עליהם הכתוב אומר: "אל תבואני רגל גאווה ויד רשעים אל תנידני". 7. אל תבואני. דוד המלך מבקש מהקדוש

עיונים

ארחות

שער הגאווה

צדיקים

רִשְׁעִים אֶל תִּנְדְּנִי" (תהילים לו, יב). וְעַל רֵגֶל גָּאוֹה נַעֲנֶשֶׁה בַּת רַבִּי חֲנִינָא בֶּן תִּרְדִּיּוֹן, שֶׁנִּגְזַר עָלֶיהָ לֵישֵׁב בְּקִבְּהָ שָׁל זִנּוּת. בִּי פַעַם אַחַת הִלְכָה לִפְנֵי ⁸גְדוּלֵי רוֹמִי, וְשִׁמְעָה שָׁאֲמָרוּ "כִּמְהָ נָאָה פְּסִיעוֹתֶיהָ שָׁל ⁹רִיבָה זֹו!" ¹⁰וְאִזְּ (דְּקָדְקָה יוֹתֵר "ע"ז יה, א). בְּעֵינִים -

בְּדִבְתֵּיב: ¹¹"עֵינִים רְמוּת" (משלי ו, יז). בְּאֵזְנִים - לֹא יִשְׁמַע דְּבָרֵי הָעֲנִיִּים הָאֲמֻלָּלִים. בְּרִיחַ אִפּוֹ - בְּעִמְדוֹ אֲצֵל עֲנִיִּים אֹז כְּשֶׁנִּכְנָם לְבִתְיָהֶם, הֵם סְרוּחִים בְּעֵינָיו. וְאִף בְּדִבְרָיו יִדְבֵּר עַל צָדִיק ¹²עֵתָּק בְּגָאֹוָה. וְגַם נִכְרַת ¹³בְּעֵינָיו מֵאֲכָל וּמִשְׁקָה ¹⁴וּבְמַלְבוּשֵׁי בְגָדֵי גָאֹוָה מְלִבוּשֵׁי נִכְרִי, וְעַל זֶה

ביאורים

ברוך הוא, אל תביא אלי את פסיעותיו של המתגאה (שלא יבוא אלי רגל אנשי גאווה להצר לי), והרשעים לא יטלטלו אותי ממקומי ביד חזקה. 8. גדולי רומי. בסדר הדורות (ערך ר"י בן קיסמא) האריך לדון באיזו רומי מדובר, וסיים שהיתה עיר בארץ ישראל בשם רומי. 9. ריבה. נערה. 10. ואז דקדקה יותר. בפסיעותיה לפסוע פסיעות נאות. ודבר זה נוגד את הכתוב (תהלים מה, יד): "כל כבודו בת מלך פנימה", ולכך נענשה. 11. עינים רמות. המתגאה ומרים עיניו כלפי מעלה, ולא כדרך שפלי הרוח אשר ישפילו עיניהם כלפי מטה. 12. עתק בגאווה. דיבורים חזקים וקשים (דברי עזות) מתוך גאווה. 13. בעיניו מאכל ומשקה. שיאכל מאכלים טובים ומעדני מלך. 14. ובמלבושי בגדי גאווה מלבושי נכרי. שילבש בגדים יקרים ונאים מאד שהכל מסתכלים

ארחות

שער הגאון

צדיקים

עיונים

הִזְהַרְנוּ בְּתוֹרַת מִלְשָׁה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְלֹא תִלְכוּ ¹⁵בְּחֻקֵּי הַגּוֹי" (ויקרא כ, כג), וּבְתִיב: "וּבְחֻקֵּיהֶם לֹא תִלְכוּ" (שם יח, ג), וְנֶאֱמַר: "הַשֹּׁמֵר לֶךְ ¹⁶פֶּן תִּנְקַשׁ אַחֲרֵיהֶם" (דברים יב, ל) - הַכֹּל בְּעֵינַי אֶחָד הוּא מִזְהִיר, שִׁיְהֶא יִשְׂרָאֵל מִכָּדָל בְּמַלְבוּשָׁיו וּבִדְבָרָיו וּבְכָל מִנְהַגָיו מִן הַגּוֹיִים, וְכֵן הוּא אוֹמֵר: "וְאִבְדִּיל אֶתְכֶם מִן הָעַמִּים" (ויקרא כ, כו).

בְּעֵלִי - הַגָּאוֹן הֵם מֵתַעֲבִים בְּעֵינֵי הַשָּׁם, שֶׁנֶּאֱמַר: ¹⁷"תוֹעֵבֶת ה' כָּל גְּבוּהַ לֵב" (משלי טז, ה), וְהוּא נִמְסַר בְּיַד יִצְרוֹ, ^(ה)כִּי אֵין עֶזֶר הַשָּׁם אִלּוּ - חֲרֵדָה תֵּאֲחֲזֶנּוּ, כִּי בְּמַלְחַמַת הָאָדָם עִם יִצְרוֹ בְּכָל יוֹם וְיוֹם, הֵרִי בִּרְךְ

ביאורים

בהם, שהם מלבושי נכרי, [משמעות דבריו שהאיסור ללבוש בגדי נכרי הוא משום גאון]. ¹⁵ בחוקות הגוי. בדרכי הגויים. הוזהרנו שלא נתנהג כמותם במלבושינו ובהליכותינו. ¹⁶ פן תנקש אחריהם. פן תהיה נמשך, נצמד ונדבק אחריהם, (מלשון "רא לדא נקשן"). ¹⁷ תועבת ה'. מאוס ושנוא בעיני ה' כל המתנשא בלבו.

עיונים

ארחות

שער הגאון

צדיקים

עֲמוּ, אַחֲרֵי אֲשֶׁר הוּא תוֹעֵבֶת הַשָּׁם. וְאַפְּלוּ לֹא נִתְנָאָה עַל שׁוֹם אָדָם לֹא בְּדַבּוּר וְלֹא בְּמַעֲשֶׂה, אֶךְ בְּלִבּוֹ לְכַד הוּא מִתְנַאֵה, נִקְרָא תוֹעֵבָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "תוֹעֵבֶת ה' כָּל גְּבוּהַ לֵב", ¹⁸וְאַפְּלוּ אֵין לוֹ גְּבוּהוֹת אֱלָא בְּלִבּ נִקְרָא תוֹעֵבָה.

אֶמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ: כָּל מִי שֵׁישׁ בּוֹ גְּסוֹת הָרוּחַ, ⁽¹⁾כָּאֵלּוּ עוֹבֵד הַגָּאוֹן לַעֲבוּדָה זָרָה בִּכְךָ וְכֵן כֵּאֵלּוּ עוֹבֵד עֲבוֹדַת כּוֹכְבִּים. הַמֵּאִירִי (סוטה ד:): רואה את הקשר שבין הגאון לעבודה זרה בכך שהמתנאה - רוע טבעו מביאו לחלוק על האמת בכל דבר כדי להשפיל את שכנגדו [ומי שמונח בשקר הריהו כעובד עבודה זרה, שהיא עצם השקר].

המהרש"א בחידושי אגדות מבאר שעל ידי רוח הטומאה שנוצר מעון הגאון מגיע לכל זה. השל"ה הקדוש (פרשת עקב) כותב: מאמר זה מדבר אפילו בתלמיד חכם הלומד ומקיים את מצוות התורה, אלא שיש לו פניות בלימודו כגון שאחרים ידעו על גדולתו ותורתו, כי אז הרי הוא עובד בשיתוף, לא רק לשם ה' אלא גם

ביאורים

¹⁸. אפילו אין לו גבוהות אלא בלב נקרא תועבה. הגר"א בביאורו על משלי מפרש: "תועבת ה' כל גבה לב" - אפילו אדם שעדיין לא הוציא את גאונו לפועל, ולא עשה שום מעשה של גאון, בהליכתו או בדיבורו, ושום תנועה או סימן של גאון לא ניכרים עליו, אבל ה' חוקר לב ובוהן כליות - הוא מעיד עליו שהוא גבה לב, כלומר, הגם שגאונו מוסתרת בלב פנימה, בכל זאת - "תועבת ה'" משוקץ ומתועב הוא בעיני הקדוש ברוך הוא, ויתן את הדין על כך במשפטי שמים.

ארחות שער הגאווה צדיקים

עבודת-כוכבים.¹⁹ כְּתִיב הַכָּא: "תועבת ה' כָּל גִּבָּה לֵב",²⁰ וְכִתִּיב הַתָּם: "וְלֹא תִבֵּא תוֹעֵבָה אֶל בֵּיתְךָ" (דברים ז, כו). וַיֵּשׁ אֲמֹרִים: כָּאלוּ כָּאֵל עֲרִיזוֹת,²² דְּכִתְיִב: "כִּי אֵת כָּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵל עָשָׂה וְגו'" (ויקרא יח, כז). וַיֵּשׁ אֲמֹרִים: כָּאלוּ בָּנָה²³ בָּמָה (סוטה ר, ב). וְאָמְרוּ: כָּל אָדָם שֵׁשׁ בּוֹ גִּסּוֹת הָרוֹת,

למען הבריות, רשיתוף הרי הוא עבודה זרה. בספר ילקוט הגרשוני מביא מספר אדרת אליהו שפירש, כי החכם דרכו להתבטל בפני החכם היותר גדול ממנו, וכן עשיר מתבטל בעמדו לפני עשיר גדול ממנו, ואם כן, אילו המתגאה היה מאמין במציאות הבורא, בהשגחתו וביכולתו, והיה מצייר לנגד עיניו גדולת ה' - בודאי שהיה

מבטל את עצמו, ואם עדיין מתגאה אות הוא שאינו מאמין בגדולת הבורא. פירוש אחר: אדם שיש לו גסות הרוח, שמתגאה בחכמתו, מעיר על כך שהוא מאמין שהוא זכאי לקבל השפעה של טוב מן הבורא בזכות חכמתו, ואילו לאלה שאין להם חכמה - אין זכות לכך. אבל זוהי ממש אמונתם של עובדי הכוכבים, שמאמינים שהבורא מסר כח לכוכבים להשפיע, והשפעתם היא רק על פי הטבע. יסוד דת ישראל הוא שהקדוש ברוך הוא משפיע גם למי שאין בו מעלות, כי "מאשפות ירים אבינו" והכל תלוי בהשגחתו וברצונו של הקדוש ברוך הוא (תפארת ציון).

ביאורים

19. כְּתִיב הַכָּא. כתוב כאן (משלי טז, ה) בענין הגאווה. 20. וְכִתִּיב הַתָּם. וכתוב שם (דברים ז, כו) בענין עבודה זרה. 21. וְלֹא תִבֵּא תוֹעֵבָה. המלה "תועבה", שבה מכוונים האלילים, מלמדת ש"גבה לב" (היינו זה שיש בו גסות הרוח), המכונה "תועבה" בספר משלי, כמוהו כעובד עבודה זרה. 22. דְּכִתְיִב: כִּי אֵת כָּל הַתּוֹעֵבֹת הָאֵל. הפסוק כתוב בענין חטאי העריות (ויקרא יח, כז), ובחטא של גסות הרוח כתוב "תועבת ה' כל גבה לב". הכינוי "תועבה" המשותף לשני הענינים מלמד על שייכותם זה לזה. 23. בָּמָה. מזבח לעבודת כוכבים (רש"י).

עיונים

ז. ואין עפרו ננער. כתב החפץ חיים: מדה כנגד מדה, כי במקום שהיה לו לחשוב תמיד שסופו לילך למקום עפר רמה ותולעה ולא להתגאות, הוא לא חשב כן, כי אם דמיין לעצמו כי במרומי סלעים יהיה משגבו ובעלויות מרווחות תהיה מנוחתו לעד, יתר על בני גילו, לכן כאשר גופו נעשה עפר, אין בעפרו כח להתנער ממקומו, כל המתנים יעמדו ויקומו

ארחות שער הגאווה צדיקים

²⁴ מִתְמַעֵט, ²⁵ שְׁנֵאמַר: "רֹמּוֹ מַעֵט וְאֵינֶנּוּ" (איוב כד, כד); ²⁶ וְרָאִיוּ לְגִדְעוֹ כְּאֶשְׁרָה, ²⁷ שְׁנֵאמַר: "זֶרְמִי הַקּוֹמָה גִּדְעִים" (ישעיה י, לג), ²⁸ וְאֵין עֲפָרוֹ נִנְעָר, וְהַשְׂכִּינָה ²⁹ מִלְּלַת עָלָיו. אָמַר הַקָּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא: אֵין אֲנִי וְהוּא יְכוּלִים ³⁰ לְדוֹר בְּעוֹלָם, שְׁנֵאמַר (תהילים קא, ה): "גִּבָּה עֵינִים וְרָחֵב לֶכֶב ³¹ אֹתוֹ לֹא אוֹכֵל" (סוטה

על רגליהם, והוא ישאר מושכב נמוך תחת כפות רגלי כל האנשים אשר התגאה עליהם בימי חייו!! (שמירת הלשון, תבונה יד).

ביאורים

24. מִתְמַעֵט. מחשיבותו (רש"י). פירוש אחר: מתמעט מתורתו, ממזמנו ומבריאותו (עיון יעקב). 25. שְׁנֵאמַר: "רֹמּוֹ מַעֵט וְאֵינֶנּוּ". כיון שרומו - מתמעט. ושמא תאמר ישנו בעולם [שמתקיים]? תלמוד לומר: "ואיננו". (סוטה ה). 26. וְרָאִיוּ לְגִדְעוֹ כְּאֶשְׁרָה. אשירה היא עץ הנעבד לשם עבודה זרה. גדיעה זו הנוכרת כאן איננה רק קציצה רגילה, אלא צריך לעוקרה ולשרש אחריה מכל וכל, וזה נלמד מן הכתוב (דברים יב, ג): "ואבדתם את שמם", וכמו כן יש לגדע ולשרש אחרי מי שיש בו גסות הרוח (רש"י). 27. שְׁנֵאמַר "זֶרְמִי הַקּוֹמָה גִדְעִים". בגמרא (סוטה ה). למדים דבר זה בגזירה-שוה: כתיב הכא (כתוב כאן בענין חטא הגאווה) "זֶרְמִי הַקּוֹמָה גִדְעִים", וכתוב התם (וכתוב שם בענין עצי אשירה) "ואשיריהם תגדעו" - תעקרו ותשרשו מכל וכל. 28. וְאֵין עֲפָרוֹ נִנְעָר. שאינו קם לתחיית המתים. 29. מִלְּלַת עָלָיו. מקוננת עליו. השכינה מתאוננת ומשתברת על הגאה משום הפורענות שתבוא עליו (רש"י). 30. לְדוֹר. יחד. 31. אֹתוֹ לֹא אוֹכֵל. בגמרא דורשת "אל

ארחות שער הגאווה צדיקים

ה). וְאָמְרוּ: ³²הָאֵי מָאן דִּיהִיר, אָפְלוּ
אֲנַנְשֵׁי בֵיתָה לֹא מוֹתְקִבְלִי, שְׁנֵאמַר:
”גְּבַר דִּיהִיר וְלֹא יִנְהוּ” (חבקות ב, ה) -
³³אָפְלוּ בְּנֵהוּ שְׁלֹו (כ”ב צח, א).

³⁴הַגְּאֻוָּה מְבִיאָה לִידֵי רִדִּיפָה
מָמוֹן ³⁵לְהִשְׁתַּרֵּר עַל
בְּנֵי-אָדָם. וְכִכָּר יִדְעָתָּה ^(ח)מָה אֵרַע

ת. מה ארע לקורח
ועדתו מחמת גאוותו.
המסילות ישרים (פי”א)
כותב, שרעת
חמדת-הכבוד יתרה
וחזקה יותר
מחמדת-הממון, כי יש
מקרים בהם יכול האדם
לכבוש את יצרו על
הממון ועל שאר
ההנאות - אך חמדת
הכבוד הוא הדוחק, כי
א-י אפשר לו לסבול

ולראות את עצמו פחות מחבריו, ועל דבר זה נכשלו רבים ונאבדו... מי גרם
לקורח שיאבד הוא וכל עדתו עמו? אלא מפני הכבוד, ומקרא מלא הוא
(במדבר טו, י): ”ובקשתם גם כהונה”. וחכמים, זכרונם לברכה (במדבר רבה
יח, ב) הגידו לנו, כי כל זה נמשך, מפני שראה את אליצפן בן עוזיאל נשיא,
והיה רוצה להיות הוא נשיא במקומו... כללו של דבר: הכבוד הוא הדוחק את
לב האדם יותר מכל התשוקות והחמדות שבעולם, ולולי זה היה האדם
מתרצה לאכול מה שיוכל (להשיג ללא מאמץ), ללבוש מה שיכסה ערותו,

ביאורים

תקרי אותו אלא איתו לא אוכל”. לפי קריאה זו אומר הכתוב שגבה עינים,
היינו גאותן, אין הקדוש ברוך הוא יכול להיות אתו. וביאר ב’תפארת ציון, כי
בדרך כלל החוטא חוזר אחר כך בתשובה, ואז מוכן הקדוש ברוך הוא לדור
אתו, אבל מגוססת הרוח אינו חוזר בתשובה, וכיון שעדיין עונו עליו אין
הקדוש ברוך הוא רוצה לדור אתו. ³². הָאֵי מָאן דִּיהִיר. אדם שהוא בעל
גאווה, אפילו על אשתו ובני ביתו אין הוא מתכבד, כיון שבזוי הוא בעיניהם.
³³. אָפְלוּ בְּנֵהוּ שְׁלֹו. אפילו בבית שלו אין הוא מתכבד. ³⁴. הַגְּאֻוָּה מְבִיאָה
לִידֵי רִדִּיפָה מָמוֹן. כי המתגאה לכו חומד להתעשר כדי שיוכל על ידי זה
להשתרר ולשלוט על בני אדם. [אמנם יש גורסים: ”הגאווה מביאה לידי רדיפת
כבוד”]. ³⁵. לְהִשְׁתַּרֵּר. למשול.

עיונים ארחות שער הגאווה צדיקים

ולשכון
שתסתירהו מן הפגעים
- והיתה פרנסתו קלה
עליו ולא היה צריך
להתיגע להעשיר כלל
אלא, הגם שאין לו
צורך במותרות, בכל

לְקַרְח וְעֵדְתוֹ ³⁶מִחֲמַת גְּאֻוָּתוֹ, שֶׁבִּקֵּשׁ
לְהִתְגַּדֵּל וּלְקַח גְּדֻלָּה שְׁלֹא נִתְּנָה לוֹ
מִן הַשָּׁמַיִם, ³⁷וּמִתּוֹךְ כֶּךָ נִכְנַם
לְמַחְלֻקָּתוֹ, וּמִן הַמַּחְלֻקָּת ³⁸יֵצֵאָה

זאת הוא מכניס את עצמו לעמל רב להשיג, כדי שלא יראה עצמו שפל
בחברה, ואין קץ לכל עמלו, על כן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (אבות ד,
כא): ”הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם”.

ביאורים

³⁶. מִחֲמַת גְּאֻוָּתוֹ. שהחשיב עצמו לאדם גדול (ובאמת מובא בחז”ל על
גדלותו של קורח) ועוד שהחשיב עצמו ליחסן שהרי הוא בן יצהר, ומשום כך
הביאה אותו הגאווה לחשוב שמגיע לו הנשיאות, ונתקנא בנשיאותו של
אליצפן בן עוזיאל, ומדת הקנאה נבעה מכח הגאווה שהחשיב עצמו לבעל
מעלה, וממנה נבע כל מעשה קורח (אור יחזקאל). ³⁷. וּמִתּוֹךְ כֶּךָ נִכְנַם
לְמַחְלֻקָּתוֹ. במסכת חולין (ז): משרבו זוחי הלב (פירוש, משרבו התלמידים
גבוהי הלב, שמחמת גאותם לא דקדקו מפי רבם כל צרכם אלא סמכו על
בינת לבם, רש”י) רבו מחלוקות בישראל. כתב בספר קב הישר (פרק ז):
המתגאה מרבה קטטה, קנאה, שנאה, לשון הרע, כעס, שקרים, ליצנות וכו’.
ואם תתבונן בה תראה שכל עבירות שבתורה כלולין בה. ופגמו גדול מאד,
אוי לו ואוי לנפשו מי שרגיל להאחז בה! ³⁸. יֵצֵאָה קְנָאָה. קנאה וגאווה אחת
הן, ואחת תלויה בחברתה, מי שאין בו כלל גאווה - אין בו בכלל קנאה. ומי
שיש בו מעט גאווה, ויהיה מי שיהיה - יש בו קצת קנאה על חבריו, על אשר
הוא גם עומד במדרגתו. והדברים פשוטים, היות והמתגאה מחזיק עצמו
שהוא עדיף מחבירו, או לפחות שווה לו, והיה אם יראה שחבירו השיג שררה
וגדולה - הוא מקנאהו על כך. (תולדות שלמה [קלוגר] יג). כתב החפץ חיים
(שמירת הלשון שער התבונה פרק י”ד): ”גם הגאווה תביאנו לקנא ולשטום
(ולשנוא) את חבירו המכובד בעיני אנשי העיר, ויקנא וישטום אותו, בעבור
שידמה לו שנפחת כבודו על ידי זה, ויאמר בלבו: לולא הוא, הייתי מתואר בין
בני אדם לאדם חשוב. ויבחן גזיו נסתרותיו, כדי שיהיה לו מה לדבר ממנו,

ארחות שער הגאווה צדיקים

קנָאָה ³⁹ וְשִׁנְאָהּ. וְכָל אֵלֹו מְדוֹת פְּחוּתוֹת מְאֹד, כְּאִשֶּׁר יִתְבָּאֵר בַּעֲזֶרֶת הַשֵּׁם.

סוּף דְּבָר: כָּל ^(ט)הַמְקַשֵּׁט אֶת גּוּפוֹ כְּדִי לְהִתְנַאֲוֹת, הָרִי זֶה שׁוֹכֵחַ הַשֵּׁם בְּרוּךְ הוּא, וְלֹא יַחֲוֶשׂ עַל הַמַּצְוֹת, וְלֹא יִרְדֹּף אַחֵר מַעֲשִׂים טוֹבִים, כִּי כָּל בְּנֵיתוֹ - עַל עַצְמוֹ, לְקַשֵּׁט גּוּפוֹ הַפֶּלֶא, אֲשֶׁר אַחֲרִיתוֹ רָמָה. וְהַמְקַשֵּׁט גּוּפוֹ, הוּא קָרוֹב לְזִמָּה, כִּי יִתְרָאֶה לְפָנֵי נָשִׁים לְשֹׂא חֵן בַּעֲיֵינֵיהֶם, וּמִתּוֹךְ כֶּף יִתְקַרֵּב אֲפִלּוּ, וַיָּבֹא לִידֵי שְׂחוֹק וְקִלּוֹת

ט. המקשט את גופו כדי להתנאות. שנינו במסכת אבות (ד, ד): "מאד מאד הוי שפל רוח". לשם מה הכפילות "מאד מאד"? מבאר רבי משה חגיז: ישנם שני סוגי בעלי גאווה, גאווה גופנית וגאווה רוחנית. גאווה גופנית - המתגאה ביופיו, קומתו, גבורתו, בגדיו, עושרו וכו'. גאווה רוחנית - המתגאה בחכמתו, כשרונותיו, מדותיו ומצוותיו. על שני סוגי הגאות מזהירנו התנא: "מאד מאד הוי שפל רוח", הוי שפל רוח בשניהם. (מדרש חכמים).

ראש. וְגַם הָאִשָּׁה הַמְקַשֵּׁטֶת לְפָנֵי הָאֲנָשִׁים, בְּזָה הִיא מוֹדֵלֶקֶת לָבָם וּמְכַנְסֶת הַרְחוּרִים בְּלָבָם, וּבְזָה עֲנִשָּׁה גְדוֹל

ביאורים

יהיה אמת או שקר, כדי להקטין שמו אצל בני אדם ולהראות יתרוננו עליו ולהפחית מעלתו ולהכילמו ולביישו". ³⁹ ושנאה. הקפדנות הוא ענף ותולדות הגאווה, כי לולא הגאווה לא היה מקפיד בלבנו (שערי קדושה א, ב). מיסוד הענוה - לא להקפיד כלל (אור ישראל נח, א). מבואר, כי ענוה וקפדנות - תרתי דסתרי!

עיונים ארחות שער הגאווה צדיקים

י. שהיא נותנת מכשול לפני רבים. בספר ארחות יושר (פרק צניעות) כתב: וכל שכן כשיוצאין בחוץ בין אנשים שצריכין מאד להזהר בזה, ואמרו (תנחומא ושלח סי' ה): "לא ניתנו תכשיטין

ארחות שער הגאווה צדיקים

מאד, ^(י)שהיא נותנת מכשול לפני רבים, הלא אסרו חכמים להסתכל בכגרי צבעונים של נשים ⁴⁰השטויהים בכתל, ⁴¹אפילו כשאִינָה מְלַבֶּשֶׁת בֶּהֶן (ע"ז כ, ב),

לאשה אלא שתהא מתקשטת בהן בתוך ביתה".

והביא המעשה מהירושלמי (תענית פ"א ה"ד) לגבי איש חסיד מכפר אימי, שכאשר היה בהר (שהיה עובד שם), אשתו לבשה בגדים מלוכלכים כדי שלא יתן אדם עיניו בה. וכאשר היה נכנס לביתו לבשה בגדים נקיים כדי שבעלה יתן עיניו בה ולא באשה אחרת.

וכל כך הקפידו על זה, עד שרבי יוסי דמן יוקרת אמר לבתו: שובי לעפרין ואל יכשלו בך בני אדם! [כמסופר במסכת תענית (כד): היתה לרבי יוסי בת בעלת יופי. יום אחד ראה רבי יוסי אדם אחד שהיה מפרק את גדר העצים על ידי ביתו כדי להסתכל בבתו דרך החור. אמר לו רבי יוסי: מה זה? כלומר, מה אתה מעיין כאן? אמר לו האיש: רבי, אם ללוקח לאשה לא זכיתי, לראותה גם לא אוזכה? כשמע זאת רבי יוסי אמר לבתו: בת, את גורמת צער לבריות, שובי לעפרך ואל יכשלו בך בני אדם. (הב"ח מוסיף לגירסת הגמרא שם: "וכן הוה" - וכן היה, כלומר שהיא מתה)].

ובעונותינו הרבים, היום הדור פרוץ ומתקשטים ביותר וכו', והרבה יש לדבר על זה בעונותינו הרבים. ואשרי מי שנוהרת בזה ולא תסתכל על חברותיה, וכל שכן על הפרוצות. ומה שתלבש יותר בגדי צניעות - תזכה ביותר לבנים צדיקים ותלמידי חכמים, ובעלה וזכה לכל טוב, כמו שכתב בזוהר הקדוש (מובא במ"ב סי' ע"ה סקי"ד), ותקים בית לתפארת. עכ"ל.

ביאורים

⁴⁰ השטויהים. התלויים. ⁴¹ אפילו כשאִינָה מְלַבֶּשֶׁת בֶּהֶן. כיון שכשרואה את הבגדים נזכר באשה כשהיא לבושה ומתייפה בהן ובא לידי הרהור עבירה. (רש"י).

ארחות שער הגאון צדיקים

^(יא) כל שכן שיש עניש גדול לאשה המתקשטת לפני אנשים המסתכלים בה.

ועוד הנאווה מביאה לידי תאוה.
כי המתנאווה לבו רחב ומתנאווה לכל דבר, ותאוה היא המדה הרעה שבעל המדות, כי תאוה מחמת גאותו להתלכש בכגדים יקרים ולבנות פלטרין גדולים ולאכל מאכלים טובים. כי המתנאווה לעולם לדברים גבוהים יחמד, ואולי אינו משיג ידו לדברים אלו, ומתוך כך יבוא לידי גנבה וגזלה. כי המתנאווה לבו חומד ורחב פים להתעשר, ^(יב) ולא יהיה שמה

עיונים

יא. כל שכן שיש עונש גדול לאשה המתקשטת לפני אנשים המסתכלים בה. הראשונים כותבים שבאותה המדה שנדרש מהגבר שלא להתבונן בנשים, כך אסור לנשים לגרום לגברים להתבונן בהם. רבינו יונה כותב במילים חריפות במיוחד אודות האחריות המוטלת על האשה בנושא זה (אגרת התשובה, פרק עח): "יצריכה האשה שתהא צנועה ונזהרת שלא יסתכלו בה בני אדם חוץ מבעלה, מפני שהמסתכלים בפניה או בידיה יורדים לגהינם, והיא ענושה (תענש) בעונש כל אחד ואחד מהם, מפני שהחטיאה אותם ולא נהגה צניעות בעצמה ונכשלו בה".

יב. ולא יהיה שמה בחלקו, כי ימעט בעיניו מה שיש לו לפי רוב הוצאות תאות גאותו. העניו אינו מתאוה להרבה אלא מסתפק במועט שיש לו ושמה בחלקו שקיבל מהבורא. לעומתו הגאותן מתאוה לכל דבר ולדברים גבוהים יחמד, ודבר זה הרי אף פעם לא ישיגו, כי העולם הזה אין בו כדי שביעה, לעולם ירגיש האדם שהוא חסר מה ולא ידע שבעה, וכמו שאמרו חז"ל (מדרש רבה קהלת ג, י): אין אדם מת וחצי תאוותו בידו, מי שיש לו מנה רוצה

עיונים

מאתים, מאתים רוצה ארבע מאות, והמשילו קדמוניו את העולם הזה לשותה מים מלוחים, ידמה לו שמוזה - וצמא יותר, כמו שכתב באגרת הגר"א ז"ל. בספר שיחות מוסר (מאמר פג) ביאר ענין זה על פי מה שאמרו חז"ל (אבות ד, כא): "הקנאה והתאוה

והכבוד מוציאין את האדם מן העולם". שהטעם שהכבוד מוציא את האדם מן העולם הוא משום שאין בידו של האדם לספק את תאות הכבוד כלל, כי ככל שיוכה בכבוד ירצה עוד ועוד, וכשיחסר לו מעט ירגיש כי כל אשר יש לו איננו שווה לו, ונמצא שהוא משועבד לתאוותיו וזו שעבוד גמור, באופן שלעולם לא יוכל להשתחרר ממנה, ודבר זה מוציאו מן העולם.

ועל דרך זה יש לבאר גם מה שכבח ה"תאוה" להוציא את האדם מן העולם, דהנה פירש רש"י (אבות שם): שמתאוה לממון הרבה שנאמר "אוהב כסף לא ישבע כסף" (קהלת ה ט), וכיון שלעולם אין הוא מסתפק בממון אשר לו, וכמו שכתב הרמב"ם, שהאוהב כסף הוא בעל נפש רחבה שלא תשבע נפשו מכל ממון שבעולם (רמב"ם דעות פ"א ה"א), הרי תאוה זו מוציאתו מן העולם, שהרי הוא תאב לדבר שלעולם לא יוכל לספק אותו ולמלאות רצונו. יג. הגאווה גורמת שלא יהא סביל לסבול עול הבריות. כתב בספר "דברים אחרים" (להחיד"א, דרוש לא): "המתנאווה יבוא לידי מדת העצבות, כי יחס

ארחות

שער הגאון

צדיקים

בחלקו, כי ימעט בעיניו מה שיש לו לפי רב הוצאות תאות גאותו.

ועוד ^(יג) הנאווה גורמת, ⁴² שלא יהא סביל לסבול על הפרייות, ואין צורך להאריך בפחיתת מי שאינו סביל, כי ידוע הוא לכל.

והכבוד מוציאין את האדם מן העולם". שהטעם שהכבוד מוציא את האדם מן העולם הוא משום שאין בידו של האדם לספק את תאות הכבוד כלל, כי ככל שיוכה בכבוד ירצה עוד ועוד, וכשיחסר לו מעט ירגיש כי כל אשר יש לו איננו שווה לו, ונמצא שהוא משועבד לתאוותיו וזו שעבוד גמור, באופן שלעולם לא יוכל להשתחרר ממנה, ודבר זה מוציאו מן העולם.

ועל דרך זה יש לבאר גם מה שכבח ה"תאוה" להוציא את האדם מן העולם, דהנה פירש רש"י (אבות שם): שמתאוה לממון הרבה שנאמר "אוהב כסף לא ישבע כסף" (קהלת ה ט), וכיון שלעולם אין הוא מסתפק בממון אשר לו, וכמו שכתב הרמב"ם, שהאוהב כסף הוא בעל נפש רחבה שלא תשבע נפשו מכל ממון שבעולם (רמב"ם דעות פ"א ה"א), הרי תאוה זו מוציאתו מן העולם, שהרי הוא תאב לדבר שלעולם לא יוכל לספק אותו ולמלאות רצונו. יג. הגאווה גורמת שלא יהא סביל לסבול עול הבריות. כתב בספר "דברים אחרים" (להחיד"א, דרוש לא): "המתנאווה יבוא לידי מדת העצבות, כי יחס

ביאורים

42. שלא יהא סביל. אמר רבי לוי: כל טילוי סירו, וכל סירו טפשינ! (קהלת רבה יב, א). כל המתנאווה ומתנשא וחכם יחשב בעיניו - הוא כעסן ומדקדק עם כל המתנגד לו. וכל כעסן - טיפש, כרתיב: "כעס בחיק כסילים ינוח". (מתנות כהונה).

ארחות שער הגאולה צדיקים

זאת היא גאולת הגוף שחיה
טובה: שמה יאמר האדם:
הואיל והגאולה היא מדה רעה
כל-כך, אפרש ממנה ביותר, עד
שלא יאכל בשר ולא ישתה יין,
ולא ישא אשה, ולא ישב בדירה
נאה, ולא ילבש מלבוש נאה, אלא
השק והצמר, וקרועים ומלכלכים,
ומשתמש בכלים מלכלכים
ומאוסים, ולא ירחץ פניו וידיו
ורגליו, עד שישחיר⁴³ תארו משאר
אנשים. וכל זה - כדי שיתרחק מן
הגאולה עד שלא יוכל להתרחק
יותר. המהלך בדרך זה נקרא
חוטא. הרי הוא אומר⁴⁴ בנזיר:
"וכפר עליו מאשר חטא על

ערב בוקר וצהררים, עד שמרוב צערו הוא נופל על ערש דוי, ואם יקום ממטתו ישוב לשטתו, וחוזר חלילה.

ביאורים

לכבו על כל דבר קל שבקלים עם בני ביתו ומשרתיו ואוהביו, ומוה יהיה עצוב מאד. וברמב"ם (בתשובותיו "פאר הדור", קמב) כתב: "המשתרר, ירבו יגונותיו ועצבונותיו, ושמה יכלימוהו ויביישוהו הגוים ויפול ביד המלוכה, וייסרו אותו וישברו עצמותיו.

בספר שבט מוסר (ב') כתב: נקוט כלל זה בדרך: כל המתגאה, כל ימיו במכאובים ודאגות, כי מרוב גאותו כולם כאין נגדו, כולם חייבים לשרתו ולקום לפניו, הוא צריך לישוב תמיד בראש. והנה בראותו כי אין איש קם וזע ממנו, ולדבריו אין שומע, הוא מתמלא בכעס דאגה ותנוגה כל רגע. ומאורעות אלו תמיד לו,

ערב בוקר וצהררים, עד שמרוב צערו הוא נופל על ערש דוי, ואם יקום ממטתו ישוב לשטתו, וחוזר חלילה.

43. תארו. מראית פניו. 44. בנזיר. אדם שקיבל על עצמו בנדר להיות "נזיר", נאסר בשלושה דברים: א. שתיית יין, וכן אכילת כל דבר היוצא מן הגפן,

ארחות

שער הגאולה

צדיקים

הנפש" (במדבר ו, יא), אמרו חכמים: ומה זה שלא פרש
עצמו אלא מן היין נקרא חוטא, המונע עצמו מכל דבר
על אחת כמה וכמה (תענית יא, א). אמרו חכמים: לא ייך
מה שאסרה תורה, אלא שאתה אוסר עליך דברים
אחרים (ירושלמי נדרים פ"ט ה"א). על ענין זה וכיוצא בזה
אמר שלמה: "אל תהי צדיק הרבה, ואל תתחכם יותר,
למה תשומם" (קהלת ז, טז). הדרך הישר באדם, שיהא נקי
בכל עניניו, כי הנקיות הוא גדר של מעשים טובים.
ביצר? ילבש בגדים בינונים, ולא מלבושים עניים
המכזים לובשם, אלא בגדים בינונים נאים ונקיים, העני
לפי ענין והעשיר לפי עשרו, ואסור שימצא כתם או
שמנונית על בגדיו, ולא יהיו קרועים, ולא יהיו מתקנים
בבגדי גפי הרוח.

ביאורים

דהיינו: ענבים, חרצנים, זגים וכדומה. ב. להסתפר. ג. להטמא בטומאת המת. נזיר שנטמא בטומאת המת חייב להביא קרבנות מסוימים, ואחר כך חוזר למנות את כל ימי נזירותו מחדש (במדבר ו, א"ב). התורה אומרת לגבי נזיר שנטמא בטומאת המת "וכפר עליו [הכהן] מאשר חטא על הנפש". ושואל רבי אלעזר הקפר: וכי באיזה נפש חטא נזיר זה? וכי הרג אדם, שנקרא חטא בנפש? אלא הנזיר נקרא "חוטא" מפני שציער עצמו בהמנעותו מן היין [אף על פי שרבי אלעזר הקפר לומד את דינו מפסוק שנאמר בנזיר שנטמא, סברתו שייכת לכאורה בכל נזיר, בין אם נטמא ובין אם לא. הגמרא בנדרים (י') ובנזיר (יט) מבארת שמשום כך הזכירה התורה את המושג "חטא" בנזיר שנטמא, כי חטאו כפול, שציער עצמו מן היין, ואף נטמא בטומאת המת].

ארחות שער הגאולה צדיקים עיונים

גם מאכלו יהא נקי, ולא יאכל מעדני מלך, אך מאכל בינוני ומשקה בינוני, לפי השגת ידו, ולא ישתה⁴⁵ **ולא יאכל בכלים מאוסים, פן יעבר על "אל תשקצו את נפשתיכם" (ויקרא יא, מג), אלא הפל יהא בנקיות. גם שלחננו, גם מטתו תהיה נקיה, וכל עניניו יהיו נקיים. גם גופו יהא נקי ולא מזוהם, אך יזהר לרחץ פניו ידיו ורגליו, גם כל גופו לעתים.**^(יד) **כאשר מצינו בהלל הזקן (ויקרא רבה לה, ג), שבישעה**

יד. כאשר מצינו בהלל הזקן. בעץ יוסף' (שם) כתב: ההתבוננות הלזו היא מופלאת בענינה, שלאנשים הקדושים אשר כל מבטם לנפשם המשכלת השוכנת בתוך גופם החומרי והבהמי. והנה יש בני אדם המשליכים אחרי גיוס כל צרכי החומר ומאוויו אף הענינים ההכרחיים לקיומה ומתאכזרים על גופם מאד לבלי תת קיומו כי יודעים כי כל כחי הגוף ותאוותיו המה נגדיים

לנפש. אבל הלל הזקן מדה אחרת בו שחמל גם על גופו הבהמי לגמול לו חסד כמו שעושה עם אחרים ולהנאותה וליפותה בשביל שהיא איקונים של מלך, כי לא היה כוונתו למען הנאתו כי אם חמל עליה בראוי.

ביאורים

45. ולא יאכל בכלים מאוסים, פן יעבר על "אל תשקצו את נפשותיכם". המקור לכך הוא מדברי רב ביבי בר אבוי (מכות טז) האומר, שאדם השותה משקים בכלי מציצה [כעין קרן] של מקיז דם, עובר באיסור 'לא תשקצו'. וכך נפסק בשולחן ערוך (יור' ד ס"י קטז ט"ז). אסור לאכול ולשתות בכלים הצואים שנפשו של אדם קצה בהם, כגון כלים של בית הכסא וכלי זכויות שמקוים בהם וכיוצא בהם. וכן לא יאכל בידיים מזוהמות ועל גבי כלים מלוכלכים, שכל אלו בכלל 'אל תשקצו את נפשותיכם'.

עיונים

טו. כצלם ובדמות. בפרשת בראשית (א, כז) נאמר: "בצלם אלקים ברא אותו". דמות וצלם זה מה הוא? מרגלא בפומיה דהג"ר אהרן קוטלר בשם מורו ורבו הסבא

ארחות שער הגאולה צדיקים עיונים

שקיה⁴⁶ **נפטר מתלמידיו קיה**⁴⁷ **מהלך והולך עמם. אמרו לו תלמידיו: רבי,**⁴⁹ **להיכן אתה הולך? אמר להם: לעשות מצוה. אמרו לו: וכי מה מצוה זו? אמר להם: לרחץ בבית-המרחץ. אמרו לו:**⁵⁰ **וכי זו מצוה היא? אמר להם: הן! מה אם**⁵¹ **איקונין של מלכים,**⁵² **שמעמידים אותו בכתי**⁵³ **טרטיאות ובכתי**⁵⁴ **קרקסאות,**⁵⁵ **מי שנתמנה עליהן הוא**⁵⁶ **מורקן ושוטפן, והן**⁵⁷ **מעלין לו מזונות, ולא עוד אלא**⁵⁸ **שהוא מתגדל עם גדולי מלכות; אני,**⁵⁹ **שנבראתי**^(טו) **בצלם ובדמות,**

ביאורים

46. נפטר מתלמידיו. נפרד מלימודו עם תלמידיו בבית-המדרש. 47. מהלך. בדרך מבית המדרש. 48. והולך עמם. והם מלוים אותו לכבודו. 49. להיכן אתה הולך. אולי יזכו גם הם עמו במצוה. 50. וכי זו מצוה היא. שאדם מצווה עליה לעשותה לכבוד בוראו, ולא כדבר הרשות שאדם עושה לטובת גופו! 51. איקונין. פסל בדמות הפנים. 52. שמעמידים אותו. לכבודו של המלך במקומות שרבים מצויים שם, כגון בבתי... 53. טרטיאות. שליצנים משחקים שם לפני הנאספים. 54. קרקסאות. שחיות טרף מאולפות מתגוששות שם למשחק לפני הנאספים. 55. מי שנתמנה עליהם. לטפל בהם. 56. מורקן ושוטפן. מנקה אותם מן האבק, מבריקם ומצחצחם שיהיו נאים לכבוד המלך. 57. מעלין לו מזונות. משלמים לו שכר עבור זה. 58. שהוא מתגדל עם גדולי מלכות. עולה לגדולה ונחשב במעלה עם השרים והנכבדים המופקדים על צרכי המדינה. 59. אני שנבראתי בצלם ודמות. בצורה של ה, ובדמותו - שהוא דומה לו [בשכל] שהוא מבין וחושב (לא כמו החיות שאינן

ארחות

שער הגאווה

צדיקים

עיונים

דְּכַתִּיב: "60 כִּי בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם" (בראשית ט, ו), 61 "עַל אַחַת כְּמֶה וּכְמֶה. וְעוֹד כְּתִיב (משלי טז, ד): "62 כָּל פֶּעַל ה' לְמַעַנְהוּ" (שבת ג, ב). וְכָל הַנִּזְהָר בְּדִבְרֵים הָאֵלֹהִי לְשֵׁם מִצְוָה, וְלֹא כְּדִי לְהַתְקַשֵּׁט וּלְהַתְנַאֲוֹת, אֶךְ-עַל-פִּי שְׁאֵלוֹ דְּבָרִים נִרְאִים כְּמוֹ גִּאוּוָה, בִּינֵן שְׂכוּנָתוֹ לְשֵׁם שְׁמִים יֵשׁ בּוֹ מִצְוָה.

גִּאוּוָה הִכְמָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים יֵשׁ בָּהּ שְׁנֵי חִלְקִים: הָאֶחָד טוֹב, וְהָאֶחָד רָע. הַגִּאוּוָה הִרְעָה הִיא, אֲשֶׁר יִכְזֶה בְּנֵי-אָדָם בְּלִבּוֹ וּבִפְּיוֹ,

ליצור מהעיר פרא שבו אדם מושלם. (פנינים משלחן גבוה).

ביאורים

חושבות ואינן מבינות מאומה. 60. כי בצלם אלקים. כי בצורה של ה' [בקומה וברדת, בדיבור ובראיה, (עין בראשית רבה ח, י"א)], ה' עשה את האדם. והרי אני כאיקונין של הקדוש ברוך הוא בעולמו, הנברא לכבודו. 61. על אחת כמה וכמה. שכבודו של הקב"ה הוא לרחוץ בנקיון את גופו! 62. כל פעל ה' למענהו. כלומר, את הכל ברא ה' לכבודו, וברחיצה יש משום כבוד הבורא, לפי שהאדם נברא בצלם אלוקים.

עיונים

ארחות

שער הגאווה

צדיקים

(ט"ו) וְכָלֶם קִטְנִים וּפְחוּתִים בְּעֵינָיו, וּמִחֲלָל וּמִשְׁבַּח עֲצָמוֹ שְׁחָוָה גָּדוֹל בְּחִכְמָה, וּמִתוֹךְ כֶּךָ לֹא יוֹדָה עַל הָאֱמָת מֶרֶב גִּאוּוָתוֹ, וְלַעוֹלָם נִרְאָה בְּעֵינָיו חִכְמָתוֹ וְעֲצָתוֹ וּדְבָרָיו וּמַעֲשָׂיו שֶׁהֵם מִשְׁבָּחִים מִפְּעֻשָׁה וְחִכְמָת עֲצַת חִכְרָיו, וּמִתְפָּאֵר תְּמִיד בְּחִכְמָתוֹ וּבְמַעֲשָׂיו, כִּי הוּא חָפֵץ לְקַבֵּל שֶׁכַּח וְכְבוֹד עַל דְּבָרָיו הַיְשָׁרִים. וְעַל זֶה אָמַר שְׁלֹמֹה: "63 יִהְיֶה לְךָ זֶר וְלֹא פִיד" (משלי כז, ב).

מרום פחד, כי לא יאות שיהרסו (לא יסכים שיעזו לגשת) בנייהאדם לדבר עמו ולבקש ממנו דבר, ואם יעפילו לעלות אליו (בחזקה, שלא כרצונו) - יבהלם בקולו וברוח שפתיו יהומם, בענות להם עזות, ופניו זועפות ככל עת ובכל שעה..."

"וימצא גאים אחרים, שתשאר גאותם קבורה בלבם, לא יוציאוה אל המעשה, אבל יחשבו בלבבם, שכבר הם חכמים גדולים, יודעי הדברים לאמיתם ושלא רבים יחכמו כמוהם, על כן לא ישתו לב אל דברי זולתם, בחשבם, כי מה שקשה עליהם לא יהיה נקל לאחרים, ומה ששכלם מראה להם כל כך ברור הוא וכל כך פשוט הוא, עד שלא יחושו לדברי החולקים עליהם אם ראשונים ואם אחרונים, וספק אין אצלם על סברתם."

ביאורים

63. יהלך זר ולא פיד. הנח לאחרים שישבחוך ולא תהלל את עצמך.

ארחות שער הגאולה צדיקים

הַגָּאָה לְעוֹלָם יִחְזִיק טוֹבָה
לְעַצְמוֹ, וּמִתּוֹךְ כֶּךָ לֹא
יִטְרַח עַל הַתּוֹרָה, כִּי לֹא יִחוּשׁ עַל
כְּבוֹד שָׁמַיִם, רַק שִׂידוֹ לֹו הָעוֹלָם
שֶׁהוּא אֲדָם טוֹב וְחָכָם, וּכְזֶה יֵשׁ לֹו
דִּי, וְתִמִּיד הוּא שְׂמִיחַ בְּמַכְשׁוֹל
חֲבָרָיו וּבְמַעֲשֵׂי יְדִיעָתָם, (י^ח) וּמִתְכַבֵּד
בְּקִלּוֹן חֲבָרָיו. וְזֶה אַחֵר מַעֲשָׂיִם
וְאַרְבָּעָה דְּבָרִים הַמַּעֲבִיבִים אֶת
הַתְּשׁוּבָה. אֲדָם שֶׁכָּל מַעֲשָׂיו טוֹבִים
הֵם, וּמִתְהַלֵּל בָּהֶם לְהַתְכַבֵּד, דּוֹמֶה
לְתַבְשִׁיל חָשׁוּב מְאֹד בְּכָל אֲבֻקַּת
רוֹכֵל וְרֹאשִׁי בְּשָׁמַיִם, וְעוֹמֵד אֶצֶל
הָאֵשׁ עַד שֶׁיֵּהָא מְקַדִּיחַ וּמְסַרִּית, עַד
שֶׁלֹא שׁוּה לְאַכֹּל מַחְמַת מְרִירוֹת
שֶׁרַפַּת הָאֵשׁ - כֶּךָ הָאֲדָם הַמִּתְפָּאֵר
בְּמַעֲשָׂיִם, מְקַדִּיחַ וּמְסַרִּית בְּמִתְהַלְלֹו
מַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים.

(י^ח) **וְהַמִּתְפָּאֵר בְּחֻמָּתוֹ וּבְמַעֲשָׂיו**

עיונים

יז. ומתכבד בקלון חבריו. לקמן בשער התשובה (שער כו) כתב המחבר (הוא מהרמב"ם הלכות תשובה פ"ד ה"ד) שיש עברות שהעושה אותם אין חזקתו לשוב מהם, לפי שהם דברים קלים בעיני רוב בני-אדם, ונמצא חוטא, והוא נראה לו שאין זה חטא. ואחת מאלו עברות הוא ה'מתכבד בקלון חבריו'. כי אומר בלבו שאינו חטא, לפי שאין חברו עומד אצלו, ולא הגיעה לו בושות ולא בייש, אלא הוא ערך (השוה) מעשיו הטובים וחכמתו וחרिפותו למול מעשי חברו וחכמתו וחריפותו, ובעיני השומע דבריו יהיה הוא מכובד וחברו בזוי.

יח. והמתפאר בחכמתו ובמעשיו שאין בו, אין מדה רעה כמותה. במסכת פסחים (ק"ג): ארבעה אין הודעת

שֶׁאֵין בו, אֵין מְדָה רָעָה כְּמוֹתָהּ וְאֵין

עיונים

סובלתן [של בריות, רשב"ם. ורש"י פירש, שאפילו הם עצמם מתחרטים לאחר זמן ונבזים הם בפני עצמן] ואחר מהם הוא "דל גאה". כי חטאו מנוגד לטבע האנושי, כי אם אמנם לעשיר יש נסיון של גאווה, אך אם דל הוא - במה יתגאה? הגאווה ללא סיבה היא המאוסה ביותר בעיני אלוקים ואדם (אור יחזקאל, מדות).

ארחות שער הגאולה צדיקים

דְּנִמְתָּהּ. וְהִלּוֹא אָמְרוּ חֲכָמִים: אִם
מְכַבְּדִים אֶת הָאָדָם מַחְמַת
שְׂסוּכָרִים שֶׁהוּא יוֹדֵעַ שְׁתִּי
מַסְכָּתוֹת, וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ רַק אַחַת,
יֹאמַר לָהֶן שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ אֲלֵא אַחַת
(ירושלמי שביעית פ"ה ה"ח) - כָּל-שֹׁכֵן
וְכָל-שֹׁכֵן שֶׁלֹא יִטְעֶה אֶת הָעוֹלָם
שִׁיִּחְזִיקוּהוּ בַחֲזָקָה גְּדוֹלָה שֶׁאֵינוֹ בּוֹ.

וְדַע, שֶׁאֵנָחֲנוּ מִיָּחִידִים שִׁיְהִיו כָּל
מַעֲשֵׂינוּ מִיָּחִידִים לְשֵׁם הַבּוֹרָא

יִתְעַלֶּה, בְּגִלּוֹי וּבִסְתֵר, וְכָל מַעֲשֵׂה עֲבוֹדַת אֱלֹהִים יִהְיֶה
 לְהַגִּיעַ אֶל רְצוֹנוֹ בְּלִבָּה, ⁶⁴ בְּלִתִּי רְצוֹן בְּנִי-אָדָם לְקוֹוֹת
 שֶׁבָּה עַל מַעֲשָׂהוּ וּלְקַבֵּל כְּבוֹד, אֵךְ יַעֲשֶׂה הַכָּל לְשֵׁם הָאֵל
 הַמְשַׁקְרֵן אֶל הַלֵּב, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַפְּתוּב: "אֲנִי ה' חֲקֹר לִבִּי,
 בַּחֵן בְּלִיּוֹת" (ירמיה יז, י), וְאָמַר: ⁶⁵ "הַנְּסַתְרֹת לַה' אֱלֹהֵינוּ"
 (דברים כט, כח). לָכֵן אִם לֹא יִזְהַר בְּחֻמָּהּ וּבְזָרִיוֹת לְהַנְצִל

ביאורים

64. בלתי רצון בנ-אדם. בלי שיחיה רצונו ומטרתו להתכבד בעיני בני-אדם, שישבחוהו על מעשיו. 65. הנסתרות לה' אלוּקֵינוּ. מעשים שאדם עושה בהסתר מעיני בני-אדם, הם גלויים וידועים לה' אלוּקֵינוּ, ומסורים בידו לתת לאדם כפי מעשיו.

ארחות

שער הגאווה

צדיקים

מִן הַגָּאוּהַ, אֶת-עַל-פִּי שֵׁשׁ בָּיִדוֹ תוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, הוּא יוֹרֵשׁ גִּיהֶנֶם, כִּי הֵיכָר אוֹרֵב לוֹ⁶⁶ וּמִבֵּיא טַעֲנוֹת וּרְאִיּוֹת לְהֵבִיא הָאָדָם לִיְדֵי גָאוּהַ, וְתִהְיֶה חֲכָמְתוֹ לְטָרְדוֹ מִן הָעוֹלָם. לָכֵן אֵל יִתְעַצֵּל מִלְנַצֵּחַ יֵצֶר הָרָע יוֹם יוֹם, וְזֶה נִקְרָא מִלְחָמָה גְדוֹלָה. כְּמוֹ שֶׁמִּצִּינוּ בְּאַחַד מִן הַחֲסִידִים שֶׁפָּגַע בְּאֲנָשִׁים חֲפָאִים מִן הַמִּלְחָמָה וְשָׁלְלוּ שָׁלָל גְּדוֹל. אָמַר לָהֶם: שְׁבַתֶּם מִמִּלְחָמָה קִטְנָה, וְעַדִּין אַתֶּם עֲתִידִים לְמִלְחָמָה גְדוֹלָה. אָמְרוּ לוֹ: מַה הִיא הַמִּלְחָמָה? אָמַר לָהֶן: הֵיכָר וְחִילוֹתֵינוּ! כִּי כָּל אוֹיֵב שֵׁשׁ לָךְ, שֶׁתִּנְצַח אוֹתוֹ פֶּעַם אַחַת אוֹ שְׁתֵּים אוֹ שְׁלֹשׁ,⁶⁷ אִזּוֹ יֵנִיחַ אוֹתָךְ; אֲבָל הֵיכָר אֵינוֹ פּוֹסֵק מִמֶּךָ⁶⁸ אֶת אֵם יְהִי נְצוּחַ מֵאָה פְּעָמִים, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ: ⁶⁹וְאֵל תֵּאֱמָן בְּעֶצְמֶךָ עַד יוֹם מוֹתָךְ

ביאורים

66. ומביא טענות וראיות וכו' ותהיה חכמתו לטרונו מן העולם. כלומר, היצר מביא לאדם טענות וראיות שיש לו להתגאות בתורה שלמד ובמעשיו הטובים, ואם ישמע ליצר ויתגאה בזה, אזי דוקא התורה ("החכמה") שלמד תהיה לו לסיבה לטרונו מן העולם מחמת שהתגאה מזה עצמו. [אמנם יש גורסים. ומביא טענות וראיות להביא האדם לידי גאווה כדי לטרונו מן העולם].
67. אז יניח אותך. ויתייאש מללחום עוד נגדך, מפני שהוא נוכח לדעת כי כחך חזק מכחו. 68. אף אם יהיה נצוה מאה פעמים. ממשיך להלחם נגדך עד אשר יכחיד אותך משני העולמות. ואילו אתה גם אם נצחתו מאה פעמים, לא יאמר נואש, אלא ימשיך לארוב לך כל ימך עד שינצח אותך. 69. ואל תאמן בעצמך. אל תבטח בתורתך ובחכמתך שיעמדו לך נגד יצר הרע, אלא עד יומך האחרון עשה תחבולות להינצל ממנו, שכן אמרו (ברכות כט). יוחנן כהן גדול שימש בכהונה גדולה שמונים שנה, ולבסוף נעשה צדיק.

עיונים

ארחות

שער הגאווה

צדיקים

יט. סוף ינצחך בחמורה שבחמורות. במסכת שבת (קה) נאמר: "כך אומנותו של יצר הרע, היום אומר לו "עשה כך" ולמחר אומר לו "עשה כך", עד שאומר לו "עבוד עבודה זרה", והולך ועובד". כלומר, שהרי אם יבוא אל האדם לפתותו מיד לעבירה חמורה - לא ישמע לו, לכן אומנותו היא להסיתו לעבור עבירה קלה, ומתוך כך מגיע בהדרגה לעבירות החמורות ביותר.

במסכת סוכה (נב). מביאה הגמרא משל על היצר הרע: אמר רב אסי: יצר הרע בתחילה דומה לחוט של בוכיא (לקורי עכביש. רש"י) ולבסוף דומה כעבותות העגלה (כחבלים העבים שבהם קושרים את הפרה לעגלה). שנאמר (ישעיה ה, יח): "הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאת". (מה שבתחילה היה חבלי שוא, דהיינו חוטים של כלום, דקים כקורי העכביש, נחפך לבסוף לחבלים העבים של העגלה).

"הוי מושכי העון בחבלי השוא" - הוי לאלו המושכים ומביאים את העוון על עצמם בזמן שיצרים עדיין חלש מאד ודומה לחוטים של כלום, כי בשלב הבא, כשכבר יהיו שקועים בחטא וירצו לחדול ממנו, יגלו שהם קשורים בו עם יצר כה חזק, כמו חבל של עגלה שהוא עבה מאד וכמעט לא שייך לנתקו. כ. שהגאווה שורש להרבה מדות פחותות. מדת הגאווה היא הקשה שבכל

ביאורים

70. ואם ינצחך בקלה שבקלות. אם נתן ליצר לנצח אותך אף בדבר הקטן ביותר, ולא תלחם עמו ותנצחו, סוף שהוא ינצחך גם בעבירות החמורות ביותר. 71. משתתף ומתערב בלב האדם. להכשילו בחטא הגאווה. 72. להכזיב האמת. להראות שהאמת הוא כזב ושקר.

ארחות שער הגאווה צדיקים

הַשָּׁקֶר, וְהוּא מְלַמֵּד אֶת הָאָדָם
לְהַתְנַאֲזוֹת וּמֵבִיא לוֹ רְאִיזוֹת, וְלִכְן
צָרִיךְ אֹתָהּ לְהַתְחַבֵּם כְּנִגְדּוֹ.

תַּחֲלֵת תַּחְבּוּלוֹתֵינוּ שֶׁל הַיָּצֵר הוּא

⁷³מְקַשָּׁה לְבוֹ וּמִגְבִּיהוּ
וּמִמְתִּיק לוֹ הַגָּאוּה וּשְׂאֵר מִדּוֹת
רְעוּת; וְאֵף כִּי יוֹדֵעַ הָאָדָם בְּוֹדֵאי
שֵׁשׁ פְּשָׁע וְעוֹזֵן בְּנִאֲנוֹתוֹ, אִפְלוּ הִכִּי
עוֹבֵד בְּמִזִּיד וּמִתְנַאֵה, כִּי הַיָּצֵר
מְקַעֵיר אֶת לְבוֹ אַחֵר הַכְּבוֹד, ⁷⁴עַד
שֶׁלֹּא יִחוּשׁ עַל הַעֲבָרָה. אֲבָל הָאָדָם
שֶׁהוּא זֶךְ בְּמַעֲשָׁיו, וְלֹא יִתְנַאֵה וְלֹא
יִהְיֶה עֲצָמוֹ כְּשִׂידֵדֶע שֵׁשׁ עֲבָרָה
בְּדָכָר, אִזּוֹ יִבּוֹא הַיָּצֵר הָרַע וְיַעֲרֹךְ
עוֹד מִלְחָמָה לְהַפִּילוֹ לְלִכְדּוֹ

המדות, וכל המחזיק
בה נקרא תועבת ה'.
(כד הקמח, ענוה). אין
לך מדה קשה ממנה,
ורוב עבירות שבתורה
כלולין בה, ולא עוד
אלא שמשכחת הבורא
יתברך מלבו של אדם,
שנאמר: "זרם לבבך
ושכחת את ה' אלקיך".
(רבינו יונה אבות א,
ג).

הגאווה היא הגרועה
שבמדות, והענוה היא
מדה עליונה שבמדות.
(מהרש"א סנהדרין פח).
הגאווה היא שורש לכל
המדות הרעות. (רח
ענוה ב'; נפש החיים).
הגאווה היא שורש
להרבה עבירות, אם בין
אדם למקום ואם בין
אדם לחבירו (שערי
קדושה).

בְּרִשְׁתּוֹ, וְיִזְרֶה הֵתֵר וּמִסְבִּיר לוֹ סִבּוֹת שֵׁשׁ לוֹ מִצְוָה
וּשְׂכָר עַל מַה שֶּׁמֵּתְהַלֵּל וּמִתְפַּאֵר. וְכֵן יֹאמֶר לוֹ הַיָּצֵר:

ביאורים

73. מקשה לכו. של אדם לסרב לקבל תוכחה ולהכניע עצמו. 74. עד שלא
יחוש על העברה. שאינו חושש לעבור עליה.

עיונים

ארחות

שער הגאווה

צדיקים

כא. אבל הענין הזה הוא
וכו'. תוכן דבריו כבר
מובא בחובת הלבבות
(שער יחוד המעשה,
פרק ה) וז"ל: כאשר יבוא
אליך היצר בפיתוי זה,
ענה לו: מה תועיל לי
השתדלותי למצוא חן
בעיני יצור חלש כמוני,
אשר אין ביכלתו לא
להועיל לי ולא להזיק
לי... ואף אילו היה
כדברך, שאני מחוייב
בך, גם אז לא אוכל
לעשות זאת, כי איך
אוכל לפעול אצל כל
בני דורי שיהיו מרוצים ממני,
בעוד שאיני יכול לפעול זאת אפילו אצל בני
ביתי, וכל שכן אצל בני אדם אחרים.

ודברי רבותינו ז"ל שהבאת מהם ראיה, אינם מחייבים את האדם להשתדל
למשוך אליו את שביעת רצונם של כל הברואים, אלא הכוונה של דבריהם
היא מה שאמר חכם אחד בצוואתו לבנו: "בני, לפעול אצל כל הברואים שיהיו
מרוצים ממך, זה אינו ביכלתך, אך מה שכן ביכלתך הוא, להשתדל שהבורא
יהיה מרוצה ממך. וכאשר תפעל זאת אצלו, הוא יעשה אותך רצוי לבריות,
כמו שכתוב (משלי טז, ז): "ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו". - וזוהי
גם כוונת רבותינו ז"ל. מי שכל הבריות, מקטן ועד גדול, מהללים ומשבחים
אותו ומרוצים ממעשיו, סימן הוא שהאל יתברך נתן בלבבות בני אדם אהבה
אליו, ושם לו שם טוב על לשונם. ודבר זה הרי אין הבורא עושה אותו לשונאין,
והוא איפוא סימן ברור וגדול שהבורא מרוצה ממנו. וזוהי כוונת רבותינו ז"ל.

ביאורים

75. רוח המקום נוחה הימנו. שכן כל מי שהוא אהוב למטה בידוע שהוא
אהוב גם למעלה (רש"י).

ארחות

שער הגאווה

צדיקים

עיונים

ארחות

שער הגאווה

צדיקים

הוא כמו שאמר הכתוב: ⁷⁶ "כְּרִצוֹת ה' דְּרָכֵי אִישׁ גַּם אוֹיְבָיו יִשְׁלֹם אֹתוֹ" (משלי מז, ז). וְכָךְ פֶּרוּשׁ הָעֵנִינִי: אִם הָאָדָם לֹא יִתְהַלֵּל לִפְנֵי בְּנֵי-אָדָם וְלֹא יִשְׁתַּדֵּל לְמִצָּא חֵן בְּעֵינֵיהֶם בְּעִשְׂוֹתוֹ מַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים, וְאִם-עַל-פִּי-כֵן אוֹהֲבִים אוֹתוֹ, זֶהוּ רְאִיָּה גְדוֹלָה שֶׁהַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא אוֹהֵב אוֹתוֹ, וְזֶרַע לוֹ אֶהְיֶה בְּלִבּוֹת בְּנֵי-אָדָם, וְשֵׁם לוֹ שֵׁם טוֹב עַל לְשׁוֹנָם. וְאָמַת הוּא ^(כב) שֵׁשׁ כִּמְהַ בְּנֵי-אָדָם הַנֶּאֱהָבִים לְבָרִיּוֹת וְהַקֶּב"ה שׁוֹנֵאֵם כְּשֵׁאֵינָם מְקִימִים

כב. שיש כמה בני-אדם הנאהבים והקב"ה שונאם כשאינם מקיימים את המצוות. יש להקשות מכמה וכמה אנשי רחוב, שנראים בעלי מידות טובות בלי יגיעה ועמל ובלי ספרי יראה?

כבר עמד על זה הגר"א (במשלי יא, ט, והובא ב'אבן שלמה' פ"ד אות יג) וכתב: "רוב המינים והחוטאים בין אדם למקום הם לפי הנראה טובים בטבע, וזו אחת מתחבולות היצר לפרוש רשת לפני תועי רוח להמשך אחריהם", עכ"ד. ועיין בספר 'חפץ חיים' על התורה (סוף

בהעלותך, בהערה שם). לפעמים מורז היצר הרע לרשעים גמורים מחללי שבתות לעשות טובות לבריות, כדי שימשכו העם אחריהם וילמדו מדרכיהם...

ויש שהעירו שהגר"א לא כתב שהם באמת טובים בין אדם לחברו, רק 'לפי הנראה' (כלפי חוץ), שבאמת כאשר יגיעו לנקודה מסוימת אשר תתנגש ותתנגד עם חפצם ותאוותם - שם יתגלה כל קלונם וזוהמת מידותיהם הרעות.

ביאורים

76. ברצות ה' דרכי איש. כשרצויים לפני ה' אורחות חיי האדם, גם אויביו יתהפכו לאוהביו וישלימו אתו.

את המצוות, כי אין הקדוש-ברוך-הוא אוהב אלא לזמרי תורה ומקיימים אותה. אחר-כך יסיתך היצר לגלות חסידותך ומעשיך הטובים לפני העם, ומביא ראיה: אולי יעשו גם הם כמוך? וגם זה נמשך מן הנגהות. אף-על-פי שמצינו ⁷⁷ כמה גדולים שנשתבחו (סוכה כח, א) - לא עשו אלא לפני תלמידיהם וחסידיהם כדי שימשכו אחריהם ויתזיקו במעשיהם, ודאי זה מצוה כדי לחבב ⁷⁸ להם מעשים טובים, ואפלו בפני אלו לא יתגאה בלבם באמרו "זה אני יודע" או "זה אני עושה", אכל לפני העולם באמת אסור לגלות להם.

גם אם תלך בענה ותעמד להתפלל באריכות ותלמד בקביעות, יפתך היצר להתגאות ויאמר לך: עתה הרואים אותך בני-אדם ויכבדוך בעבור דרכיך הטובים, ויש רוח גדול בזה, מתוך שאתה חשוב בעיניהם יקבלו מוכרך ותוכחתך. כל זה הכל, כי בעשותך מעשה

ביאורים

77. כמה גדולים שנשתבחו. במסכת מגילה (כז:כח). מביאה בגמרא סדרת הנהגות מיוחדות ודברי חסידות של כמה מהתנאים הקדושים, ואמרו לתלמידיהם שבזכות הנהגות אלו זכו להאריך ימים, ואמרו זאת כדי ללמד לתלמידי חכמים הנהגות הראויות להם (רבינו אברהם מן ההר, מאירי). 78. להם. עליהם.

ארחות שער הגאולה צדיקים עיונים

הטוב לַשֵּׁם הַבוֹרָא בְּרוּךְ הוּא לְבַד, (בג) דְּבָרֵי תוֹכְחָתְךָ יִתְקַבְּלוּ בְּפִנֵּי הָעוֹלָם גַּם אִם לֹא תִחְשַׁב כֶּךָ, כִּי אֵין קִבְּלַת הַתּוֹכְחָה תְּלוּיָה בְּמַחְשְׁבוֹתֶיךָ.

וְאַחֲרֵי שֶׁתִּסְתַּלַּק מִכָּל זֶה, יִסִּיתְךָ הַיֵּצֵר וַיֹּאמֶר לְךָ: לֹא יִתְּכֵן שֶׁתִּהְיֶה עֲבוּדְךָ שְׁלָמָה ⁷⁹עַד שֶׁתִּתְּרַחֵק מִהֵן לְגַמְרִי, כִּגוֹן שֶׁתִּכְסֶּה מַעֲשֶׂיךָ הַטּוֹבִים ⁸⁰וְלַהּוֹרוֹת הַפּוֹךְ מִמֶּה שֶׁהָיָה כְּבָר

כג. דברי תוכחתך יתקבלו בפני העולם. יש לעיין, כיצד יתקבלו דבריו אם אין מכירים אותו ואין יודעים ערכו? במסכת ברכות (ו' 4): אמר רבי חלבו אמר רב הונא: כל אדם שיש בו יראת שמים, דבריו נשמעין [לאחרים], שנאמר (קהלת יב יג) 'סוף דבר הכל נשמע, את האלהים ירא וגו', ויש לדרוש המקרא כך: אדם שהוא ירא אלוקים - דבריו נשמעים באזני הכל.

ה'בינה לעיתים' (הובא בשיטה מקובצת החדש,

אות קפח) פירש, שאף על פי שיראת שמים מביאה את האדם לעשות מעשיו בהצנע ולא להרבות בדברים, עם כל זה דבריו ועניניו מעצמם יהיו נשמעים. והטעם שדבריו נשמעים, כתב בעינין יעקב' שאדם שיש בו יראת השם שורה עליו חן, כמבואר בסוכה (מט), ובכך ימצא חן גם בעיני הבריות. וב'שפתי חכמים' ביאר על פי דברי המשנה באבות (ב, ד) 'בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך, ואדם שהוא ירא שמים מבטל את רצונו מפני רצון הבורא, ולפיכך מבטל הקדוש ברוך הוא את רצון אחרים מפני

ביאורים

79. עד שתתרחק מהן. כלומר, אלא אם תסתיר מבני אדם את כל מעשיך הטובים, באופן שכלפי חוץ יראה שהנך מתרחק מעבודת ה' לגמרי.
80. ולהורות. יש גורסים "ולהראות", כלומר, הראה את ההפך של מה שיש בלבך.

ארחות שער הגאולה צדיקים עיונים

בְּלִבְךָ. תִּתְּפַלֵּל קָצֵר, וּכְשֶׁתִּרְצֶה לְלַמֵּד שׁוֹם חֻכָּמָה - ⁸¹תִּתֵּיחֵד, וְלֹא יָדַע שׁוֹם אָדָם זוֹלַת הַבוֹרָא בְּרוּךְ הוּא, וְלֹא תִרְאֶה שׁוֹם מִדָּה טוֹבָה,

⁸²אֵךְ לַהֲרָאוֹת הָעֲצָלוֹת בְּמַעֲשֶׂה הָעֲבוּדָה, כִּדִּי שְׁלֹא יֵצֵא לְךָ שֵׁם וְתַפְסִיד שְׁכָרְךָ, ⁸³וְלֹא תַצְנֶה עַל הַטּוֹב וְלֹא תִזְהִיר מִן הָרַע, וְלֹא תוֹדִיעַ חֻכְמָתְךָ לְאִישׁ זוֹלָתְךָ, וְלֹא תִרְאֶה סִימָן יֵרֵא-שָׁמַיִם וְלֹא אוֹת, כִּגוֹן תְּפִלִּין וּמְזוֹזָה וְצִיצִית, אֲלֵא ⁸⁴תִתְּנַהֵג בְּמִנְהַגֶּם וְתִלְךָ בְּדַרְכֵיהֶם, וְתִהְיֶה מַעֲרֵב עֲמָהֶם כְּמֵאֵכָל בְּמִשְׁתֵּה וּבְחִדּוֹה וּכְרַב הַשְּׁחוּק. כָּל זֶה מַעֲנִינִי הַיֵּצֵר לְלַכֵּד בְּנֵי-אָדָם בְּרִשְׁתּוֹ, וְהַעֲוִשָּׁה עֲנִין זֶה ⁸⁵לְשֵׁם מִצְוָה, ⁸⁶מִפְסִיד אֶלֶף אֲלָפִים יוֹתֵר מִשְׁכָּרְךָ, ⁸⁷וְדוּמָה לְבוֹרַח מֵאֵשׁ קִטְנָה לֵאשׁ גְּדוֹלָה.

ביאורים

81. תתיחד. תתבודד. 82. אך להראות העצלות. עשה רושם כאילו אתה עובד את ה' בעצלות ובכבודות. 83. ולא תצוה. ואל תשדל בני אדם לעשות טוב ואל תוכיחם להמנע מעשות רע. 84. תתנהג במנהגם ותלך בדרכיהם. של פשוטי העם ויושבי קרנות, כדי שהסתרת מעשיך הטובים תהיה בשלימות. 85. לשם מצוה. כלומר, אף שעושה זאת לשם מצוה, מכל מקום... 86. מפסיד אלף אלפים. כי ירד מטה מטה, ולא רק את המצוות יחדל מלקיים, אלא אף אמונתו שלל ממנו, מבלי אשר ירגיש בכך. 87. ודומה לבורח מאש קטנה לאש גדולה. כי אם מטרותו לבורח מהפרסום והכבוד שיבוא לו ע"י עבודת ה', וחושש למצוא חן בעיני בני אדם בגלל מעשיו הטובים, אדרבה, הרי היצר

אֲךְ הַיֵּשֶׁר הוּא: לְהַתְּפַלֵּל בְּכֹנֶה
בְּאֲרִיכוֹת, וַיִּצְוֶה עַל הַטּוֹב
וַיִּזְהֵר מִהָרַע, ^(כד) וַיַּעֲשֶׂה כָּל
הַטּוֹבוֹת בְּגִלּוֹי וּבְסִתָּר, וְאִם
יִכְבְּדוּהוּ עַל זֶה וַיִּשְׁכַּחוּהוּ - ⁸⁸ אֵין
מוֹזִיק לוֹ בְּשִׁבְחָת, אַחֲרֵי שֶׁלֹּא בָּנוּ לָזֶה
בְּשַׁעַת הַמַּעֲשֶׂה. לָכֵן ⁸⁹ בָּעֵת אֲשֶׁר
תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂה הַטּוֹב, תִּבְחֶינּוּ
בְּעֶצְמְךָ מִמִּי אֲתָה מְקַנֶּה הַגְּמוּלָה,
⁹⁰ אֲשֶׁר מֵהָאֵל - הוּא שְׁלֹם, אָבֵל אִם
מֵאַחֲרִים - ⁹¹ אֵינוֹ שְׁלֹם. וְגַם תִּבְחֶינּוּ
אִם זֶה הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה לְפָנַי
הָעוֹלָם, אִם הָיִיתָ עוֹשֶׂה ⁹² בְּיַחְדּוֹ

כד. ויעשה כל הטובות בגלוי ובסתר. והמעשים הטובים שראוי להסתיר אותם, הם רק אלו שאפשר לעשותם בשלימות מהחל ועד כלה גם מבלי שבני אדם ידעו מהם. אבל אותן המצוות שאינו יכול לקיימם בינו לבין עצמו, כגון להתפלל בציבור, ולצוות לבני אדם לעשות טוב ולהזהיר אותם מעשות רע, וללמד תורה (ברבים), באופן שמשפיע בזה על אחרים, וכ"ש ללמד תורה ברבים) ולעשות חסד, מצוות אלו אין כל הצדקה להוניה ולנטוש מחשש שיכבדוהו עליהן, אלא יקיימם לשם שמים, ואף אם ישבחו אותו עליהן, אין זה יגרע את שכרו, מפני שאינו מתכוון לזה בשעת עשייתן. (חובת הלבבות, שער יחוד המעשה פ"ה).

ביאורים

מציע לו למצוא חן בעיני בני אדם על ידי זלזול במצוות והתרחקות מהן.
88. אין מוזיק לו בשבחו. לא יפחת שכרו במאומה בכך שמשבחים אותו ומכבדים אותו על מעשיו. 89. בעת אשר תעשה מעשה הטוב. והנך רוצה לבחון את טהרת כונתך. 90. אשר מהאל. אם יתברר לך שהנך מקוה לקבל את השכר מהאל - סימן הוא שהמעשה שלם ואין בו כל פגם. 91. אינו שלם. סימן הוא שהמעשה אינו שלם. 92. ביחוד בחדרי חדרים. בהתבודדות ביןך

בְּחֲדָרֵי חֲדָרִים ⁹³ בָּזָה הָעֵינִין אֲשֶׁר אֲתָה עוֹשֶׂה בְּרִבִּים, וְאִם
יִתְבָּרַר לָךְ זֶה, אִזּוֹ מַעֲשֶׂה שְׁלֹם.

כָּל מֶה שֶׁסִּפְּרָנוּ ⁹⁴ נִגְדַּי יֵצֵר הָרַע אֵינוֹ כִּי אִם טַפָּה מֵהֵימָן
⁹⁵ נִגְדַּי מֶה שֶׁהוּא חַיִּב לְהִזְהָר בּוֹ, כִּי בְּכָל דָּבָר וּבְכָל
מַעֲשֶׂה וּבְכָל מִדָּה בֵּא הַיֵּצֵר לְשַׁחַת וּלְקַלְקֵל, וּפְתַחְנוּ
פֶּתַח לְהוֹדִיעַ עֵינֵינוּ הַיֵּצֵר לְמִי שֶׁלֹּא יָדַע תַּחֲלַת דְּרָכָיו.
וְהַחֲכָם יִבִּין, וַיִּמָּחֵר לְסַלְקָהוּ מִתּוֹכוֹ, ⁹⁶ וַיִּמָּחֵר יָדָיו יִסְיָה
אֶמְיָן" (איוב יז, ט).

הַגְּאֻלָּה בְּמַעֲלַת הַחֲכָמָה מְשַׁבַּחַת שְׁנֵאמַר: "כִּי אִם
בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשָּׂבֵל וַיִּדַּע אוֹתִי"
(ירמיה ט, כז). וַיּוֹסִיף הוֹדָאָה לְבוֹרָא פְּרוּף הוּא, ⁹⁸ וְגַם דַּעַה
וְהַשָּׂבֵל וּמִדּוֹת טוֹבוֹת בְּתַפְלָה לֹאמַר: מוֹדָה אֲנִי לְפָנֶיךָ,
שְׁנֵתָתָּ חֲלָקֵי מִיּוֹשְׁבֵי בֵּית-הַמִּדְרָשׁ, וְלֹא ⁹⁹ מִיּוֹשְׁבֵי

ביאורים

לבין עצמך. 93. בזה הענין. באותו האופן ובאותה השלמות, בהידור ובהתלהבות. 94. נגד יצר הרע. מענין יצר הרע, כיצד מנסה הוא לקלקל וכיצד להנצל ממנו. 95. נגד. לעומת. 96. וטהר ידיים. טהור בדרכיו וידייו נקיות מעוון - יוסיף כח להתגבר ולהתאמץ שלא יפול ברשת היצר הרע. 97. הגאולה במעלת החכמה משוּבַּחַת. לא ח"ו כדי להשתרר ולהתנשא על אחרים, אלא שירגיש סיפוק ושמחה במעלתו כדי לזרוז להתמיד בדרך זו. 98. וגם דעה. יש גורסים: על שחננו דעה והשכל ומדות טובות. 99. מיושבי

ארחות שער הגאולה צדיקים

עיונים

קִרְנוֹת. וְכִמּוֹ: אֲשֶׁרִינוּ מִה טוֹב חֲלָקֵנוּ וּמִה נְעִים גּוֹרְלָנוּ. וְעַל זֶה נֵאמָר: ¹⁰⁰”וַיִּגְבַּה לְבוֹ בְּדַרְכֵי ה'” (דברי-הימים-ב יז, ו). כִּי יִהְיֶה אָדָם ¹⁰¹יָקָר-רוּחַ וְגִבַּה-לֵב בְּעֵינָיו הָעוֹלָם הַבָּא, ¹⁰²שְׁלֹא יִסְפִּיק לוֹ בְּמַה שְׂיִזְדַּמֵּן לוֹ, וְלֹא יֹאמַר דִּי בְּמַה שְׂיִמָּצֵא יָדוֹ מֵהֶם, ¹⁰³אֶלָּא יִמְעַט בְּעֵינָיו כֹּל מַעֲשָׂהוּ, ¹⁰⁴וְתִגְבַּה נַפְשׁוֹ לְמַעַלָּה תְּמִיד, וַיִּתְרַעַם בְּנַפְשׁוֹ ¹⁰⁵כִּמּוֹ שְׂמֻקָּצָר מַעֲבֹדֶת הַבּוֹרָא בְּרוּךְ הוּא. (כ”ה) וְזֹאת הַגְּאֻלָּה אֵינָה סְכֻלּוֹתָם, וְלִדְבַר בִּשְׂבָחָם, וְלֵאמֹר אוֹתָם, וְלִדּוֹן אוֹתָם לִכֶּף זְכוּת, וְלִהְיוֹת

ביאורים

קִרְנוֹת. עֵמִי הָאֶרֶץ הָעוֹסְקִים בְּדַבַּר שִׁיחָה (רש”י). וְהַעֲרוֹךְ פִּירֶשׁ, שֵׁאִינִם נִכְנָסִים לְבֵית הַמִּדְרָשׁ, אֲלֵא רִגִּילִים לִשְׁבֹּת בְּקִרְנוֹת הָעִיר וְלַעֲסוֹק בְּדַבְרֵי שִׁיחָה. ¹⁰⁰. וַיִּגְבַּה לְבוֹ. פֶּסוּק זֶה נֹאמַר עַל יְהוֹשֻׁפָּט הַמֶּלֶךְ, שֶׁאֵף שֶׁהָיָה לוֹ עוֹשֶׁר וְכְבוֹד לֹא גָבַה לְבוֹ בְּעִבּוּרָם, כִּי אִם בְּמַה שֶׁהֵלֵךְ בְּדַרְכֵי ה' (מַצּוֹת דוֹד). ¹⁰¹. יָקָר רוּחַ וְגִבַּה לֵב. אָדָם עִם רִצּוֹן כְּבִיר בְּלִי גִבּוֹל וְעַל שֵׁאִיפּוֹת גְּבוּהוֹת בְּעֵינָיו הָעוֹלָם הַבָּא. ¹⁰². שְׁלֹא יִסְפִּיק לוֹ. שֶׁלֹּא יִסְתַּפֵּק בְּמַצּוֹת הַמִּדְרָשׁ לִידוֹ, וּבְמַעֲלֹת שֶׁהֵשִׁיג עַל יְדֵי הַשְׁתַּדְּלוּתוֹ. ¹⁰³. אֲלֵא יִמְעַט בְּעֵינָיו. שִׁיחָיו מַעֲשָׂיו וְעִבּוּדוֹ מַעֲטִים בְּעֵינָיו. ¹⁰⁴. וְתִגְבַּה נַפְשׁוֹ. וּנְפִשׁוֹ תִתְרוֹמֵם וְתִשָּׂא לְמִדְרָגָה גְּבוּהָ יוֹתֵר. ¹⁰⁵. כִּמּוֹ שְׂמֻקָּצָר. בְּאוֹתָהּ מִדָּה שֶׁמִּפְחִית וּמִתְרַשֵּׁל מִעֲבֹדֶת ה' יִכְעַס עַל עֲצָמוֹ וְיוֹכִיחַ נַפְשׁוֹ.

עיונים

ארחות

שער הגאולה

צדיקים

מִזְקָת לְעֵנֹה, אֵךְ מְסִיעָתוֹ, וְגוֹרְמָת לוֹ לְשִׁמְחָה בְּמַעֲלֹת הַטּוֹבוֹת, וְלְשִׁמְחָה בְּכְבוֹד חֲבָרָיו וְלַחֹסֶם עַל כְּבוֹדָם.

וְהַגְּאֻלָּה נִגְדַּר הָרָשָׁעִים הִיא מְשַׁבַּחַת מֵאֵד, לְהוֹכִיחָם וְלְהַכְלִים אוֹתָם, וְלֹא יִכְנַע לָהֶם, וַיִּצְוָה עַל הַטּוֹב וַיִּזְהִיר מִהֲרַע כְּפִי וְכָלְתִּי, אֶף-עַל-כֵּי שֶׁזֶּה דוֹמָה בְּעֵינֵי הָעוֹלָם בְּמִשְׁתָּרֵר וּבְמִתְנַגֵּא, אַחֲרֵי שֶׁלְבוֹ לְשֵׁם שְׁמַיִם הָרִי זֶה מְשַׁבַּח. וְלֹא יִכְנַע לְרָשָׁעִים, כִּמּוֹ מְרֻדְכִי שְׁלֹא נִכְנַע לְהָמָן (אֶסְתֵּר ג) וּבְכָל מְקוֹם שִׁישׁ מִצְוָה - עָלָיו לַעֲשׂוֹת, וְלֹא יִכְנַע כָּלָל לְרָשָׁעִים ^(כ”ב)לְעֹזֵב הַטּוֹב

בְּכַבּוֹד. וְהִיא גּוֹרֶמֶת לוֹ שִׁמְעוּשׁוֹ הַטּוֹבִים מַעֲטִים בְּעֵינָיו, וְשֶׁהוּא טוֹרֵחַ תְּמִיד לְהַרְבוֹת עֲלֵיהֶם, וְשֶׁלְבוֹ נִשְׁבֵּר בְּקִרְבוֹ עַל שֶׁהוּא מְדִי חֶלֶשׁ לְהַשִּׁיג מֵהֶם כְּאוֹת נַפְשׁוֹ, וְשֶׁהוּא מִשְׁפִּיל אֶת עֲצָמוֹ לִפְנֵי מִי שֶׁהוּא מְקוּה שְׁבַעֲזֵרוֹ יוֹכֵל לְהוֹסִיף עֲלֵיהֶם, וְשֶׁהוּא מוֹדֶה לְאֱלֹהִים עַל הִתְרֻנוֹת שֶׁנָּתַן לוֹ, וּמִשְׁבַּח אוֹתוֹ עַל שֶׁעוֹר לוֹ לִקְנוֹת אֶת הַמַּעֲלֹת הַטְּהוֹרוֹת. גְּאוּה כְּזֹאת אֵינָה עוֹמֶדֶת בְּסִתְרָה עִם הַהִכְנָעָה, וְהִיא לֹא מִרְחִיקָה אוֹתָהּ, אֲלֵא אֲדַרְבָּה מִסִּיעַת לָהּ וּמוֹסִיפָה עֲלֶיהָ. כִּי. לְעֹזֵב הַטּוֹב מִפְּנֵי הַשְׁפָּלָתוֹ לִפְנֵיהֶם. שֶׁנִּינוּ בְּמִסְכַּת אֲבוֹת (ה, כ), ”הַיּוֹדֵה בֶּן תִּימָא אוֹמֵר,

הוּי עוֹ כְּנָמֵר... לַעֲשׂוֹת רִצּוֹן אֲבִיךָ שְׁבַשְׁמִים”. כֶּתֶב הַטּוֹר (א”ח ס”א א). ”וְהַתְּחִיל בְּעוֹ כְּנָמֵר, לִפִּי שֶׁהוּא כָּלֵל גְּדוֹל בְּעִבּוּרֵת הַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ, לִפִּי שֶׁפְּעֻמִּים אֵדָם חָפֵץ לַעֲשׂוֹת מִצְוָה וּנְמַנֵּעַ מַלְעוּשׁוֹתָהּ מִפְּנֵי בְנֵי אֵדָם שֶׁמִּלְעִיגִים עֲלָיו, וְעַל כֵּן הִזְהִיר שֶׁתַּעֲזִיז פָּנֶיךָ כְּנֶגֶד הַמַּלְעִיגִים, וְאֵל תִּמְנַע מִלְעוּשׁוֹת הַמִּצְוָה... שֶׁפְּעֻמִּים אֵדָם מִתְבַּיֵּשׁ מִפְּנֵי הָאֵדָם יוֹתֵר מִמָּה שִׁתְּבַיֵּשׁ מִפְּנֵי הַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ, עַל כֵּן הִזְהִיר שֶׁתַּעֲזִיז מִצַּחֲךָ כְּנֶגֶד הַמַּלְעִיגִים וְלֹא תִבוֹשׁ. ע”כ”ד.

ארחות שער הגאון צדיקים

עיונים

¹⁰⁶ מפני השפלתו לפניהם. וזה צריך חכמה מתי ישתרר נגדם בדבר מצוה, כי פעמים אינו שנה שיעמוד נגדם, שאם יעז פניו נגדם בעבור מצוה אחת, ¹⁰⁷ יפסיד אותם מאה מצוות. לכה צריך החכם להתבונן לפי השעה והענין, ולפי זה יסדר מעשיו, כי יש דבר שצריך לעזוב בשבילם, ויש דבר שלא יניח בשבילם בשום ענין. וצריך בגופו ¹⁰⁸ ובמאדו לעמוד נגדם, ולא יפגע להם. וכל זה בדבר מצוה, ^(כז) אבל בענין משא-ומתן יפגע לפניהם ויעשה עמם לפני משורת הדין בודאי אינו אלא לפי שעה מחמת המזל שגורם, אבל כשתעבור השעה - "כחצר מהרה ימלו", ועוד מעט ואין רשע" וכו'.

ביאורים

106. מפני השפלתו לפניהם. מחשש שאם יעשה הטוב יהיה מושפל ובזוי בעיניהם, ושילעז לו על מעשיו. 107. "יפסיד אותם מאה מצוות. יש גירסא המוסיפה כאן: "ועל זה אמר שלמה: "אל תען כסיל כאלתו" (משלי כו, ד), ואמר: "ענה כסיל כאלתו" (שם, ה), והם רשעים וכסילים". 108. ובמאדו. בכל כחו, רצונו וממונו.

עיונים

ארחות

שער הגאון

צדיקים

כה. וזוהי מצוה גדולה. במסכת בבא מציעא (ל: מביאה הגמרא על הפסוק (שמות יח כ) "והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון"... אשר יעשון זו לפנים משורת הדין [שיש מצוה לנהוג לפנים משורת הדין]... דאמר רבי יוחנן, לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דיניהם על דין תורה, ולא עבדו (עשו) לפנים משורת הדין. כט. לפני שכר גאון. פירש הגר"א: כשבא שבר לאדם, הרי זה מן הסתם שהיה לו תחילה גבהות הלב, ולכן בא עליו השבר, כשהקדוש ברוך הוא רוצה לנקום

בכל דבר, ^(כח) וזוהי מצוה גדולה. ובמי שיש בו מדת הנאווה, צריך להשתדל ולשוב ממנה, כי היא מגנה מאד, ורחוק שיהיה רב ומצוי תמיד, והתועלת שיש בה - מעט, לפיכך צריך להתרחק ממנה מאד, כי הנאווה מביאה את האדם לשכר ושפלות, כמו שנאמר: ^(כט) "לפני שכר גאון" (משלי טז, יח), ונאמר: "נאות אדם תשפילנו" (שם כט, כג). וכבר ידעת מה ארע לפרעה באמרו "מי ה' וגו'" (שמות ה, כ), ¹⁰⁹ ולגלית הפלשתי, שאמר "אני באדם כדי שיתקדש שמו יתברך בעולם" - מגביהו תחילה ואחר כך משפילו, כי על ידי זה תהיה נקמתו גדולה שבעתים, כמו בהמן שהגביהו תחילה למשנה למלך כדי שיתלזהו בגבהותו, ונפילתו היתה בפירסום רב, ואם הוא שר וחשוב בלא זה, אז ה' נותן בלבו גאווה ואחר כך משפילו, כי אז נקמתו גדולה כי הרגיש עצמו שהיה באיגרא רמה - ועכשיו בבירא עמיקתא. וכן פירשו כל המפרשים על הפסוק (תהלים קב, יא) "כי נשאתני ותשליכני",

ביאורים

109. ולגלית. אמר רבי יוחנן שעמד בגילוי פנים (בחוּצפה. רש"י) לפני הקב"ה (סוטה מב:).

ארחות שער הגאווה צדיקים

עיונים

תרפתי את מערכות ישראל" (שמואל-א יז, י)¹¹⁰ ולסנחריב, שאמר "מי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל ה' את ירושלים מידי" (ישעיה לו, כ), ונבוכדנצר, באמרו "ומן הוא אלהי די ושיזכנו מן ידי" (דניאל ג, טו), וחדומה להן, אשר אמרו בדבריהם, ואחריהם היה בוז וקלון. ומי שהוא במדה זו, אינו נצול מחטא ועוון, כמו שאמר החכם: "וד יהיר לין שמו, עושה בעברת ודון" (משלי כא, כד).

וכיון שהגיע דברינו עד הנה

אדם לחיבור.

בשבט מוסר (ב) כתב: הגאווה שורש לכל העבירות שבעולם, ולכן חזק עצמך שלא להתפתות בקול יצרן להתגאות, ובנצחך אותו בזה - תוכל לנצח בכל!

ביאורים

110. ולסנחריב. בתנא דבי אליהו (ל"א) כתב: סנחריב גסות הרוח היתה בו, ובה נעקר מן העולם. וכן נאמר שם על נבוכדנצר. 111. דוד יהיר. גס רוח סופו להיות לץ שאינו חש לשמוע מוסר. רש"י.

ארחות שער הגאווה צדיקים

עיונים

לדבר על הגאווה, שמע דברי חכמים. חכם אחד אמר: מי הוא אשר לא תפרד ממנו הדאגה? זה המבקש לעלות מעלה שיהיה למעלה ממנה. ואמרו: מי שמחזיק עצמו¹¹² בחזקת [בר] דעת, מחזיקין אותו בני-אדם לשוטה. ואמרו: ¹¹⁴סמוך לגאווה - מעללים רעים. ומי שיש בו מעללים רעים, תהיה עליו שנאת הבריות, והנפשות נזוטות מעליו. ואמר חכם אחד: ¹¹⁵כאשר נעימות הצורה אור הגוף, כך נעימות המדות אור הנפש. ואמר עוד: ¹¹⁶אין החשיבות בנפש שיהיה המלך מתגאה, כל-שכן בני-אדם אחרים זה אל זה. ואמר, שהיה מלך אחד יושב על כסא מלכותו, ¹¹⁷ולפניו היו כסאות זה למעלה מזו. ואמר להם המלך: איך

ביאורים

112. המבקש לעלות. גאווה אינו מרוצה ממעלת חשיבותו בעיני הבריות וחומד תמיד לדרגת חשיבות גבוהה יותר ממה שהוא ראוי לה, וכיון שלא משיגה, הרי הוא בדאגה מתמדת. 113. בחזקת בר דעת. שמחזיק עצמו חכם. 114. סמוך לגאווה מעללים רעים. שהם המשך ישיר לגאווה ותוצאה ממנה. 115. כאשר נעימות הצורה. כשם שהגדרת אדם שצורתו נעימה ויפה היא מי שגופו ופניו מאירים, כך אדם שמדותיו נעימות וטובות נפשו מאירה. 116. אין החשיבות בנפש. [יש גירסא: "מחשיבות הנפש"]. כלומר, אין זה חשיבות וכבוד לאדם להתגאות על חברו, אפילו הוא מלך, כל שכן בני-אדם אחרים, השווים במעלתם ומתנאים זה על זה. 117. ולפניו היו כסאות. כלומר לפניו היו שלשה כסאות, זה למעלה מזה, להושיב כל אחד כגדולתו, ובאו

ארחות

שער הגאווה

צדיקים

יִשְׁכַּבְתֶּם זֶה לְמַעַלְה מִזֶּה בְּלֹא רְשׁוֹתַי? וְהַיֵּשִׁיב הָעֲלִיזִין: גִּדְּל יְחוּם מִשְׁפַּחְתִּי הוֹשִׁיבִי מִמַּעַל לְרַעִי. וְאָמַר הַשֵּׁנִי: עָלִיתִי עַל אֲשֶׁר תַּחְתִּי מִפְּנֵי רֵב חֲכָמָתִי. וְעֵנָה הַשְּׁלִישִׁי: שְׁפֹלוֹת נַפְשִׁי וְדִבְאוֹת לִפְנֵי הוֹשִׁיבִי תַּחְתִּיהֶם. וְהָעֲלָהוּ הַמֶּלֶךְ¹¹⁸ וְגִדְּלוּ. וְעַל זֶה נֶאֱמַר: "כִּי טוֹב אֲמֹר לֵךְ עֲלֶה הֵנָּה מִהַשְׁפִּילֶךְ לִפְנֵי נָדִיב" (משלי כה, ז).

בְּעֵת שְׂרֹאָה אָדָם שְׁמֵדַת הַגָּאוּה
מִתְנַפֶּרֶת עָלָיו, צָרִיךְ לְחַשֵּׁב
דְּבָרִים הַמְבַּהִילִים אֶת לְבוֹ,^(א) שֶׁבֶּא
מִטְפָּה סְרוּחָה,^(ב) וְיִוָּשֵׁב לְעֶפֶר

ביאורים

לא. שכא מטפה סרוחה. בהיות האדם מסתכל בפחיתות חומריו, וגריעות תחילת יצירתו, אין לו טעם להתנשא כלל, אלא ליבוש ולהכלם. משל למה הדבר דומה: רועה חזירים שהגיע ועלה לשלטון, הרי כל עת אשר יזכור ימיו הראשונים - אי אפשר לו להתגאות (מסילת ישרים כג).

יתבונן, שהתהוות האדם ויצירתו... ואחר כך הוא ניזון... במשך שהותו בבטן אמו, ורק אחר כך יוצא לעולם חלוש וכחוש בגופו ואבריו (חובת הלבבות כניעה ה).

לב. וישבו לעפר ורימה. ויתבונן מצורתו שתהיה

לפניו שלשה גיבורים, וישבו זה למעלה מזה. 118. וגדלו. למעלה. 119. כי טוב אמר לך. מוטב שיאמרו לך לעלות לדרגה גבוהה יותר ממעמך כיום, מאשר יורידו אותך ממעלתך לאמר שאינך ראוי לה ויבקשו שתפנה את מקומך עבור אדם אחר נכבד ונדיב.

עיונים

ארחות

שער הגאווה

צדיקים

וְרָמָה, ^(ג) וַיִּתֵּן דִּין וַחֲשׁוֹן לִפְנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקְדוּשׁ-בְּרוּךְ-הוּא, וַיַּחֲשֹׁב בְּמֶה גֵאִים שֶׁנִּתְּנָאוּ וְעָבְרוּ מִן הָעוֹלָם, נִשְׁתַּכְּחוּ וְהָיוּ כְּלֹא הָיוּ מַעֲזוֹלִים, וְכֹה הוֹעִילָה לָהֶם גְּאוּתָם.

גִּדְּל לְהַתְרַחֵק מִן הַגָּאוּה וּמִשְׂאָר
מִדּוֹת רָעוֹת: הַרְוָצָה לַעֲקָר
הַגָּאוּת מִלְּבּוֹ מִכֹּל וְכֹל, לֹא יוֹכֵל
לַעֲשׂוֹת זֶה¹²⁰ בְּמַחֲשָׁבָה לְבָד, אֲלֵא
בְּתַחֲלָה צָרִיךְ לְהַתְרַחֵק מִן הַנִּגְבְּהוּת
עַד קִצָּה הָאַחֲרוֹן. פִּיֶּצֶד? אָדָם
שֶׁהָיָה רָגִיל לְלַבֵּשׁ בְּגָדִים חֲשׁוּבִים
וּמִתְקַנֵּים בְּמַלְבוּשֵׁי גָסִי הָרוּחַ,

פה? וכי ישאלוהו: איה ואיפוא פיר? איה גאונך וכבודך אשר נשאת בעולמך? מה יענה ומה ישיב על תוכחתו? הנה ודאי שאלו רגע אחד יצייר האדם בשכלו האמת הזה בציוור אמיתי וחזק (דימוי נכון בצורה בהירה ומשכנעת) - פרוח תפרח ממנו הגאווה, ולא תשוב אליו עוד!!! (מסילת ישרים כג).

ביאורים

120. במחשבה לבד. שיחליט בלבו שמכאן ולהבא שוב לא יתגאה, אלא בנוסף לכך חייב לשנות גם מעשיו והתנהגותיו כלפי חוץ.

ורוצה לשוב מזה - אם ילפש בגדים מוכים ויתקן אותם במדה בינונית, בזה לא יעקר מלבו הגאווה. או אם היה מנהגו להתכבד¹²¹ ולהשתדל בדבריו או בשאר מעשיו - אין תקנה לתקן עד שינהיג עצמו בכזיון הרבה, ^(לד) וישב למטה מן הכל, וילפש בלזיון הסחכות המכזין את לובשיהן, וכיוצא בדברים אלו, עד שיעקר גבה-הלב ממנו. וכן מי שהוא בעל חמה וכעס הרבה, תחלה ינהג עצמו שאם חכו אותו או קללו אותו לא ירגיש קלל, וילך בדרך זו זמן רב עד שיעקר שרש הגאווה ממנו, ואז יחזר וילך בדרך האמצעי, וילך בה כל ימיו. ועל

לד. וישב למטה מן הכל. הגה"ק רבי אלחנן וסרמן זצ"ל הי"ד היה רגיל לישב בסוף ביהמ"ד בכל מקום שהגיע. פעם שאל את החפץ חיים זצוק"ל האם אין חשש שיתהלל בעצמו "מי כמוני עניו?" ונמצא מתגאה בליבו, ואולי עדיף אדרבה, לישב בכותל המזרח ולחשוב בליבו "הרי אני ראוי לישב כאן ומכבדים אותי במה שאין בי" וכד' ענה לו החפץ חיים: שנינו במשנה (כלים כה, ט) מעשה מוציא מדי מחשבה ואילו מחשבה אינה מוציאה מיד מעשה, א"כ עדיף לישב במערב, ועצם מעשה זה של ענוה יוציא מיד מחשבת גאווה שחושש אולי תתגב בליבו,

משא"כ אם יושב ב"מזרח", עצם מעשה הגאווה יגבר על כל מחשבת ענוה שיחשוב "איני ראוי וכד'.

ביאורים

121. ולהשתדל. [יש גירסא: ולהשתרח]. כלומר, למשול ולשלוט על בני-אדם.

דרך זה יעשה בכל המדות הרעות: מתחלה יתרחק ממנה עד שלא יוכל להתרחק יותר, וינהג בזה זמן רב, ואז יחזר ויתפס הדרך הבינוני. וענין זה הוא רפואה שלמה לכל מדות רעות. ומי שדעתו נמשכת לעבד הבורא ברוך הוא¹²² בכל חלק וחלק במדה המבחרת, ישים זה הדרך לפניו ולפני חברו. ועל זה נאמר:¹²³ "ישם דרך, אראנו בישע אלהים" (תהילים, נ, כג).

ביאורים

122. בכל חלק וחלק וכו'. יש גורסים: בכל מדה ומדה - בחלק המובחר שבה.

123. ושם דרך וגו'. והמפקח על דרכיו אראה לו בישועת אלקים.

ארגון "ארחות יושר"

נוסד בהכוונתו של מרן שר
התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א,
במטרה להנחיל את לימוד
המוסר בקרב כל שכבות העם,
בשיעורי התורה ובכוללי
האברכים, במוסדות החינוך
ובשיעורים לנשים. בכדי
להגשים מטרה זו, מתקיימת
פעילות מגוונת בתחומים שונים.

בית
מדרש
וכולל
למגיד
שיעורים

עשרות רבנים מגידי שיעורים, העוסקים בבית המדרש בהכנת השיעורים בדף היומי ובסוגיות העיוניות הנלמדות על ידם - המה "נושאי הרגל" ליישום תכנית הפצת לימוד המוסר מבית היוצר של ארגון "ארחות יושר", ע"י לימוד בצוותא בסוף השיעור בספרי המוסר היר"ל על ידינו.

מכון
"ארחות
המוסר"

צוות ת"ח מופלגים, אשר ניחנו בידע ובהבנה בספרות התורנית לענפיה, שוקד על הוצאת ספרי מוסר בעריכה חדשה ומאירת עיניים. גולת הכותרת הינם מדורי ה"ביאורים" וה"עיונים", המעוטרים בפנינים מגדולי הדורות, בתוספת נופך מאת העורכים. וזאת - בצורת חוברות חודשיות עם חלוקה על פי סדר לימוד יומי המופצות באלפי עותקים בשיעורי התורה, בכוללים, בשיבות, בתלמודי תורה ובבתי הכנסת.

סדרי
מוסר
בהיכלי
הכוללים

הוקמה תכנית מיוחדת לקביעת סדרי מוסר בכוללי האברכים בצמוד לסדרי הלימוד הקבועים, עם מתן שכרה בצידה - מילגה חודשית, וזאת בכדי להחדיר חשיבות העסק בספרי היראה ותיקון המידות באופן מיוחד לעמלי תורה.

שיעורי
מוסר
במוסדות
חינוך

שילוב שיעורי מוסר בתכניות הלימודים בתלמודי תורה בכל הארץ, לעידוד לימוד המוסר מגיל צעיר בצורה נוחה ונעימה. כבר עתה ניכרים ניצני ההשפעה מלימוד זה שבוודאי תלך ותגבר עם השנים, וסופה להצמיח פירות נאים אשר יתהללו בהם כל רואיהם.

הקמת
שיעורי
תורה

במאות שיעורי התורה הנלמדים בפריסה ארצית רחבה הגדלה מיום ליום, אשר נמסרים על ידי טובי מגידי השיעורים, המצטיינים בבקיאות ובעיון, ובהסברה בהירה וקולחת - שילבנו את לימוד המוסר בסוף השיעור, בו לומדים בצוותא מתוך חוברות "ארחות המוסר" וזוכים בשל כך לתוספת מילגה חודשית המהווה תמריץ ועידוד לרבנים שליט"א, אשר מדווחים במשוב על רצף הלימודים, ההתקדמות והעקביות.

שיעורים
לנשים -
"מדרשת
בת שבע"

בעסקנו במלאכת הקודש, מעלים אנו על נס את דמותה של הרבנית הצדקנית הדגולה מרת בת שבע קניבסקי ע"ה, אשר הייתה תל תלפיות לנשי ובנות ישראל, ובאהבתה הגדולה הרעיפה על ראשן טללי תחיה והעמידתן בקרן אורה. לזכרה הקמנו רשת שיעורי תורה לנשים הנושאות את שמה בגאון, על מנת להמשיך את מורשתה המפוארת בקירוב בנות ישראל, לחיזוק ביראת שמיים, צניעות ומידות טובות.

שיעור
בבית ראשליץ

שיעור
בבית הגדול תא

שיעור
בבית הגדול ב"ב

שיעור
בבית בלינסון

